

2016
11.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

NYIRI SÁNDOR: Az általános ügyészi felügyeletől a közérdekvédelmi tevékenységig

FENYVESI CSABA: Bűnügyi sakkjátszma a kriminalisztikai princípiumok tükrében

PISKÓTI-KOVÁCS ZSUZSA: A bűnözési térképek lehetséges új generációja: felületmodellek alkalmazása a bűnözés vizsgálatára az észak-magyarországi régióban

MÉSZÁROS BENCE: A kriminálstratégia szerepe a bűnözés elleni küzdelemben

SORBÁN KINGA: A digitális bizonyíték a büntetőeljárásban

FÓRIZS SÁNDOR: Speciális állománykategória a német rendőrségeknél

64.
évfolyam

TARTALOM 2016/11.

NYIRI SÁNDOR Az általános ügyészi felügyeletről
a közérdekvédelmi tevékenységig (7–39)

FENYVESI CSABA Büntügyi sakkjátszma a kriminalisztikai principiumok
tükrében (40–57)

PISKÓTI-KOVÁCS ZSUZSA A bűnözési térképek lehetséges új generációja:
felületmodellek alkalmazása a bűnözés vizsgálatára
az észak-magyarországi régióban (58–71)

MÉSZÁROS BENCE A kriminálstratégia szerepe
a bűnözés elleni küzdelemben (72–80)

SORBÁN KINGA A digitális bizonyíték a büntetőeljárásban (81–96)

FÓRIZS SÁNDOR Speciális állománykategória a német rendőrségeknél
(97–107)

BEZERÉDI IMRE Esetelemzés (108–116)

• KÖNYVISMERTETÉS

Hautzinger Zoltán (szerk.):
Migráció és rendészet (117–121)

VAJKAI EDINA

Nagy Anikó – Törő Klára (szerk.):
Gyermekbántalmazás (122–128)

JULESZ MÁTÉ

SZERZŐK 2016/11.

BEZERÉDI IMRE rendőr százados, alosztályvezető,
Kunszentmiklós Rendőrkapitányság
rendészeti osztály körzeti megbízotti alosztály,
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar elsőéves PhD-hallgatója

DR. FENYVESI CSABA egyetemi docens,
Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
büntető és polgári eljárásjogi tanszék

DR. FÓRIZS SÁNDOR egyetemi tanár,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

DR. JUR. JULESZ MÁTÉ PHD tudományos kutató,
Szegei Tudományegyetem
Igazságügyi Orvostani Intézet

DR. MÉSZÁROS BENCE tanszékvezető egyetemi docens,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar
Kriminálisztikai Intézet
bűnügyi stratégiai tanszék

DR. NYIRI SÁNDOR nyugállományú vezető ügyész

DR. PISKÓTI-KOVÁCS ZSUZSA tudományos munkatárs
Eszterházy Károly Egyetem
Innorégió Tudásközpont

DR. SORBÁN KINGA Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

VAJKAI EDINA ILDIKÓ tanársegéd,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar
bevándorlási és állampolgársági tanszék

SUMMARY

Nyíri, Sándor

From prosecutorial supervision to public interest protection [7–39]

Focusing on areas outside the scope of criminal law, the author provides an overview of the changing role and competences of the prosecutor in Hungary.

Fenyvesi, Csaba

Criminal chess in the light of forensic principles [40–57]

The author provides an overview of forensic and crime scene investigation in Hungary.

Piskóti-Kovács, Zsuzsa

New generational crime mapping in Northern-Hungary [58–71]

The author provides an overview of new models for criminal geography in Hungary.

Mészáros, Bence

Criminal strategies in crime fighting [72–80]

The author provides an overview of the role of police strategies in Hungary.

Sorbán, Kinga

Digital evidence in criminal procedures [81–96]

The author provides an overview of the role of digital evidence in Hungarian criminal procedures.

Fórizs, Sándor

A special category of staff in the German police force [97–107]

The author provides an overview of special police forces (Wachpolizei, Police Guard/Vigilance Police/Sentry Police) in Germany.

Bezerédi, Imre

Case study [108–116]

The author provides a case study on the role of interrogation in Hungary.

A Magyar Tudományos Akadémia elnöke,
Lovász László
a magyar tudomány ünnepe alkalmából

FINSZTER GÉZA
professzort
„kiemelkedő tudományos életművének
elismeréseként”

Eötvös József-koszorúval tüntette ki.

E különösen kiemelkedő elismeréshez valamennyi
tanítványa, tisztelője, barátja nevében
lapunk munkatársai szívből gratulálnak!

NYIRI SÁNDOR

Az általános ügyészi felügyelettől a közérdekvédelmi tevékenységig

A közigazgatás törvényességének felügyelete a polgári alkotmányosság felfogásában is létezett. A polgári alkotmányos rendszerekben a klasszikus alkotmányos alapelvek – a hatalmi ágak megosztásának elve – eszméjére alapozva, határozott politikai és jogi követelményként jelenik meg a közigazgatás törvényessége külső ellenőrzésének igénye, s mindez – a jogállam felfogására épülve – a bírói kontrollban öltött testet.¹ A polgári államjogi megoldásokban e koncepció (közigazgatási bírói kontroll) a mai napig jelen van.

A szocialista államépítés elmélete és gyakorlata máshogy közelítette meg a közigazgatás feletti törvényességi felügyelet kérdését. A szocialista jogfelfogás a polgári modellt kizárva a közigazgatási bíraskodást megszüntette és helyette egy sajátos kettős szervezeti megoldásra tért át. Az októberi forradalom győzelme után az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság 1920. augusztus 21-én, az igazságügyi szervekről kiadott szabályzat szerint a törvénytelen intézkedések, eljárások feltárása esetén bírósági eljárást kellett indítani. A bírósági eljárást az ügyész felügyeleti, feltáró tevékenysége előzte meg. Itt jelenik meg először az ügyészi általános felügyeleti tevékenység. Az ügyészi apparátus mint centralizált szervezet, az államigazgatás szerveitől elkülönítetten kellett hogy működjön. Az ügyésznek semmiféle közigazgatási hatalma nem volt. Tevékenységének lényege a törvénysértések feltárása. Az ügyész nem lehet a vita eldöntője, a vitát a bíróságnak kell eldöntenie.

A Szovjetunió 1936-os alkotmányában így lett a központi és helyi államigazgatási szervezet törvényes működésének külső jogi kontrollja az ügyészi általános törvényességi felügyelet. [A magyar jogi szaknyelvben az ügyészi általános törvényességi felügyelet kifejezés az orosz kifejezés (*obsij nadzor*) tükörfordításával honosodott meg.]

¹ Holló András: A közigazgatás ügyészi felügyeletének államjogi alapkérdései. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, 19. o.

Magyarországon az 1949. évi II. törvény szüntette meg a közigazgatási bíráskodást. A szovjet modellnek megfelelően az 1949. évi XX. törvénnyel kihirdetett alkotmány VII. fejezete rendelkezett az ügyészségről mint önálló állami szervtípusról. Az alkotmány az ügyészség funkcióját a törvényesség megtartásában határozta meg, s ennek részeként jelent meg az új ügyészi szakág, szakterület, az ügyészi általános törvényességi felügyelet. Az alkotmány szerint a legfőbb ügyész – egyebek között – „... ügyel arra, hogy a minisztériumok, az alájuk rendelt hatóságok, hivatalok, intézmények és egyéb szervek, az államhatalom helyi szervei, valamint az állampolgárok a törvényeket megtartsák”. Az alkotmányos rendelkezések megvalósítására, majd a felügyelet gyakorlására vonatkozó normák szabályainak kidolgozására, a módszerek kimunkálására 1953-ig kellett várni. A késedelem oka az akkori politikai viszonyokban lehetőségek hiánya.²

Az 1953. július 30-án megjelenő első ügyészségi törvényerejű rendelet, az 1953. évi 13. számú tvr. 6. § (2) bekezdése szerint: a legfőbb ügyész és az alárendelt ügyészségek öröködnék a minisztériumok és a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt szervek, az ezeknek alárendelt hatóságok, hivatalok, intézmények és az államigazgatás egyéb szervei, valamint az államhatalom helyi szervei által kiadott rendeletek, határozatok és utasítások, egyéb intézkedések törvényessége felett, valamint afelett, hogy a hivatalos személyek és a polgárok a törvény rendelkezéseit ne sértsék meg (általános törvényességi felügyelet).

A formálódó, alakuló ügyészi szervezeten belül ennek a szakágnak volt a legnehezebb dolga, teljesen járatlan úton kellett elindulni, tapasztalat nem állt rendelkezésre. Ugyanakkor a személyi kultusz törvénysértései után eme ügyészi szakág tevékenységét nagy várakozás előzte meg. Az ügyészi törvényerejű rendelet ugyanis azt is előírta, hogy a legfőbb ügyész és az alárendelt ügyészi szervek kötelesek kellő időben és hajthatatlanul, az elkövető személyre tekintet nélkül megfelelő intézkedést tenni, ha a törvényt bármi módon megsértik.

Az ügyészség általános felügyeleti szakágára a megalakulása után nagy terhet hárult. A személyi kultusz okozta állampolgári sérelmekkel járó törvénysértések okán a törvényességi panaszok tömege árasztotta el az ügyészséget. Ezen kívül kiemelt feladat volt a tanácsokkal és a végrehajtó bizottságokkal való kapcsolat, az üléseken való részvétel, a tanács vezetőivel konzultációs cé-

² Névai László: A magyar ügyészségi szervezet fejlődése 1945–1960 között. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979, 191. o.

lú személyes kapcsolat, és egymás kölcsönös tájékoztatása. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy e korszak jellemzője volt az operatív beavatkozás elvi tilalmának megszegése. Több olyan vizsgálat lefolytatására is sor került, amelyeket elsősorban nem a törvényességi nézőpont jellemzett. Ennek oka az ügyészséggel szemben támasztott politikai követelményekben gyökerezett.³

A kihágási bíróságokról és azok eljárásáról szóló 1951. évi 34. számú tvr. kiterjesztette az ügyészség hatáskörét a kihágási bíróságok törvényessége feletti felügyeletre is. A törvényerejű rendelet felhatalmazta az ügyészséget, hogy a kihágási bíróságoknál lévő ügyek irataiba betekinthessen, a kihágási bíróságtól az iratokat bekérhesse. Az ügyésznek a tvr. jogorvoslati jogot kiált a törvénysértésről való tudomásszerzés esetén.

Magyarországon 1955-ben megszűnt a kihágás intézménye. Akkor készült el az első szabálysértési kódex. A szabálysértési eljárások törvényességének felügyeletét a jogalkotó az ügyészre bízta. Innen kezdve egészen az 1990. évi LXIX. törvény életbelépéséig a szabálysértési eljárások külső törvényességi kontrollját az ügyészség látta el.

Az I. Ütv. az ügyésznek a felügyelet ellátáshoz eszközöket is adott. A törvényerejű rendelet szerint, ha az ügyész megállapította, hogy valamely szerv a törvények megsértésével adott ki határozatot, rendelkezést, utasítást, vagy tett egyéb intézkedést, az eljáró szervnél az intézkedés hatályon kívül helyezése iránt *óvást* emelhetett. Az óvást az illetékes szerv köteles volt elbírálni, ha azzal nem értett egyet, a felettes szervéhez fordulhatott.

Az ügyész azok ellen, akik a törvényt megsértették, az elkövetett törvénysértés természetéhez képest büntető- vagy fegyelmi eljárást, illetve államigazgatási úton pénzbüntetés kiszabása iránti eljárást kezdeményezhetett.

Az ügyész azokban az eljárásokban, amelyekben államigazgatási úton pénzbüntetés kiszabható volt, tárgyalási joggal részt vehetett, betekinthezett az ügy irataiba, halasztó hatályú óvást emelhetett.

Az ügyészi általános törvényességi felügyelet második szakasza az ügyészségről szóló 1959. évi 9. számú törvényerejű rendelettel kezdődött. A II. Ütv. az 1953. évihez hasonlóan rögzítette az ügyészi általános törvényességi felügyelet fogalmát. Rögzítette, hogy az ügyész a törvényesség garantálása érdekében az általános törvényességi felügyelet során

- megtekintheti a szervek rendeleteit, általános utasításait, tájékoztatóit, körleveleit és az egyedi ügyekben hozott határozatait, intézkedéseit és utasításait;

³ Holló András: i. m. 47. o.

- követelheti a szervek vezetőitől, továbbá egyéb hivatalos személyektől iratok és adatok rendelkezésre bocsátását, illetve megküldését és felvilágosítások adását;
- követelheti a szervek vezetőitől az alájuk rendelt szerveknél vizsgálat tartását;
- vizsgálatot tarthat a szerveknél annak megállapítása céljából, hogy nem történt-e törvénytörés;
- tanácskozási joggal részt vehet a tanácsok, a tanács végrehajtó bizottságok és a népi ellenőrzési bizottságok ülésein.

A II. Ütv.-ben újdonság volt a vizsgálat tartásának kezdeményezése és a felvilágosításadás kérése.

A tvr. változatlan tartalommal szabályozta az ügyészi óvás lehetőségét. Bevezette az elvi óvás intézményét azzal, hogy ha az ügyész az óvást egyedi ügyben hozott jogerős rendelkezés ellen, az annak közlése után egy éven túl nyújtja be, az óvás kapcsán tett intézkedés az állampolgárok által jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogokat nem sérthette.

A tvr. két új ügyészi intézkedésről is rendelkezett, amikor kimondta, hogy az ügyész a törvénytörő gyakorlat vagy mulasztásban megnyilvánuló törvénytörés esetén törvénytörés megszüntetése végett a szerv vezetőjénél *felszólalással* élhet, illetve jövőbeni törvénytörés veszélye esetén annak megelőzése érdekében figyelmeztetést nyújthat be.

A törvényerejű rendelet külön rendelkezett a szabálysértési ügyek ügyészi felügyeletéről. Az ügyész jogosult volt a szabálysértési ügyekben is a végrehajtásra halasztó hatályú óvást benyújtani, illetve felszólalással vagy figyelmeztetéssel élni.

Az ügyészi általános törvényességi felügyelet harmadik szakasza az ügyészségről szóló 1972. évi V. törvénnyel kezdődött, és gyakorlatilag a rendszerváltozásig tartott.

Hazánkban az alkotmány átfogó felülvizsgálatára megfelelő tudományos előkészítés után 1972-ben került sor. Az ügyészség jogállása nem változott. Az alkotmány módosítása kapcsán azonban felülvizsgálták a törvényesség érvényesüléséről, biztosításáról, védelméről és a bírói függetlenségről alkotott nézetet is. Az előbbi illetően az alkotmány úgy rendelkezett, hogy az állam minden szervének és minden polgárának kötelessége, hogy az alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartsa és feladatkörében eljárva megtartsa. Ennek megfelelően az ügyészség feladata a törvényesség megtartásának segítése és ellenőrzése lett.

A törvény eredeti szövege az általános törvényességi felügyeletet illetően a következő rendelkezést tartalmazta: Az ügyészi tevékenység célja más szervekkel együttműködve a törvényesség védelme, ennek keretében elősegíti, hogy a Minisztertanácsnál alacsonyabb szintű államigazgatási szervek, a tanácsok és más – bíróságon kívüli – jogalkalmazó szervek, valamint az állampolgárok a törvény rendelkezéseit megtartsák.

A törvény ennek megfelelően szabályozta az ügyészi általános törvényességi felügyelet terjedelmét. Az ügyészi általános törvényességi felügyelet a Minisztertanácsnál alacsonyabb szintű államigazgatási hatóságok, a tanácsok általános érvényű rendelkezéseire és a jogalkalmazás körébe tartozó egyedi döntéseire terjedt ki. Kiterjedt ezen túlmenően a bíróságon kívüli jogvitát intéző szervek egyedi döntéseire, valamint a gazdasági és egyéb szerveknek a munkaviszonnyal és a szövetkezeti tagsági viszonnyal összefüggő egyedi döntéseire, továbbá a jogszabályok felhatalmazása alapján kiadott általános érvényű intézkedéseire.

Az ügyész jogosítványai az előző törvényerejű rendeletben szabályozottakhoz hasonlóak maradtak. A törvény ismerte az óvás, a felszólalás és a figyelmeztetés intézményét. Az óvást illetően az ügyésznek a rendelkezés végrehajtásának felfüggesztését lehetett indítványoznia.

E törvény is külön szabályozta a szabálysértési és rendészeti ügyekkel kapcsolatos ügyészi feladatokat. Újdonság volt, hogy az elzárással sújtható szabálysértés elkövetőjének 24 órát meghaladó tartamú őrizetbe vételéről az ügyészt értesíteni kellett, az elkövető három napon túli őrizetben tartásához ügyészi jóváhagyásra volt szükség. A szabálysértési ügyben benyújtott óvásnak változatlanul halasztó hatálya volt. Az elkövető terhére óvást csak a határozat jogerőre emelkedésétől számított hat hónapon belül lehetett benyújtani.

A rendszerváltozás után

A rendszerváltozás óta az ügyészségi szakágak közül, tartalmát illetően az általános törvényességi felügyelet ment át a legnagyobb változáson. Ezt az ügyészi szakterületet több törvény érintette: az 1997. évi LXX., az 1998. évi XXXII., az 1990. évi LXV., a 2001. évi XVIII., XXXI. és LXXXI. törvény. Az 1997. LXX. törvény megváltoztatta a szakág elnevezését *ügyészi törvényességi felügyeletre*. Az ügyészségről szóló törvényben az ügyészi törvényességi felügyeletet illetően az „örkődnek” kifejezést az „elősegíti” kifejezés váltotta fel: elősegíti, hogy az állami szervek, a bíróságon kívüli jogalkalma-

zó szervek, a társadalom valamennyi szervezete, valamint az állampolgárok a jogszabályokat megtartsák [Ütv. 3. § (1) bekezdés g) pont]. A törvény, amikor az ügyészi szakág szervi hatályát határozta meg, viszont felügyeletről szólt [13. § (1) bekezdés].

Az ügyészség egyik alkotmányos feladata az lett, hogy a törvényesség védelme érdekében fellépjen akkor, ha az állami szervek megsértik a törvényt. (Az ügyészség feladatának teljesítése során elősegíti a törvényesség érvényesülését. A feladat teljesítését a felügyelet eszközeivel végzi.)

A törvényességi felügyelet *szervi hatálya* kiterjedt

- a kormánynál alacsonyabb szintű államigazgatási szervek által kibocsátott jogszabályokra, illetve az állami irányítás egyéb jogi eszközeire, valamint e szervek általános érvényű rendelkezéseire és a jogalkalmazás körébe tartozó egyedi döntéseire;
- a bíróságon kívüli, jogvitát intéző szervek egyedi döntéseire, valamint a gazdasági és egyéb szervek munkaviszonnyal (szolgálati viszonnyal) és a szövetkezeti munkaviszony jellegű jogviszonnyal összefüggő egyedi döntéseire, továbbá a jogszabályok felhatalmazása alapján kiadott általános érvényű intézkedéseire.

A törvényességi felügyelet *tárgyi hatálya* kiterjedt

- a jogalkotás körébe tartozó általános érvényű szabályokra;
- az egyes szerveknek a jogszabályok keretei között kiadott belső normáira;
- az államigazgatási jogalkalmazás körébe tartozó eljárásokra, intézkedésekre és döntésekre;
- a szabálysértési (bírságoló) hatóságok, valamint a bíróságon kívüli jogvitákkal kapcsolatos eljárásokra és határozatokra;
- a munkaviszonnyal (szolgálati viszonnyal) és a szövetkezeti munkaviszony jellegű jogviszonnyal összefüggő egyedi döntésekre;
- a törvényt sértő mulasztásokra.

Az ügyészi törvényességi felügyelet határa volt az, hogy a szervi hatály alá tartozó szervek működése megfelel-e a hatályos jogszabályoknak, eljárásaik, döntéseik törvényesek-e. A döntések célszerűsége, gazdaságossága nem volt tárgya a felügyeletnek (operatív beavatkozás tilalma!).

A felügyelet szempontjából törvényt sértőnek volt tekinthető az olyan magatartás (tevékenység vagy mulasztás), határozat, intézkedés, amely ellentétes a jogszabályokkal, a jogszabályokon alapuló belső normákkal (például kollektív szerződés, alapszabály), valamint – a bírósági felülvizsgálat körébe

tartozó ügyekben – a Legfelsőbb Bíróság alsó bíróságokra is kötelező döntéseivel (például jogegységi határozat, elvi döntés).

A polgári jogi (magánjogi) tevékenységről

Az egyetemes jogtörténetből tudjuk, hogy az európai országoknak példaként szolgáló Franciaországban már a középkorban voltak az ügyészségnek magánjogi jogosítványai. Ezek az esetek, a jogaik érvényesítésére képtelen személyek jogvédelmét szolgálták.

Az ügyész polgári eljárásban való közreműködése a közérdek érvényesítésére más európai országokban is ismert és történelmileg nem idegen a magyar jogrendszerrel szemben.

A királyi ügyész perbeli közreműködését – bizonyos szűk körben – a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. honosította meg. A polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc. pedig az ügyész közérdekű perbeli közreműködését a házassági, a gyermek törvényességének megtámadási, a kiskorúsággal és az atyai hatalommal kapcsolatos, továbbá a gondnokság alá helyezési perekben kiszélesítette. Utóbbi esetben az úgynevezett árvászeki ügyésznek keresetindítási joga volt.

A Pp. az ügyészi jogosítványokat a közjogi beavatkozás kivételes eszközeként kezelte a magánjogi viszonyokban. Egyedül a személyállapottal kapcsolatos pereket tekintette olyannak, amelyekben kivételként háttérbe szorult a felek rendelkezésének elve. Az ügyészt a házassági perek közül is csak a semmisségi perekben és a megtámadási perek egyikében – fejletlen kor miatti megtámadás – illette meg a keresetindítás. Beavatkozhatott azonban egyéb házassági perekbe és a gyermek törvényességét támadó perbe. Ilyenkor jogában állt az iratokat megtekinteni, indítványt tenni, a házasság fenntartása érdekében bizonyítást indítványozni, bizonyítékot felhozni és fellebbezni.

A Pp. megalkotása előtt felvetődött és vita tárgya volt, hogy nem volna-e célszerű a polgári perben az ügyész feladatává tenni annak vizsgálatát, hogy a bíróság az anyagi és eljárási jogszabályokat jól alkalmazta-e. Ezt az igényt a tudomány és a gyakorlat egyaránt elvetette. Az indok az volt, hogy a polgári per a felek rendelkezésére épül, a felek belátásától függ a per kimenetele.

Az ügyész polgári perbeli szerepét illetően gyökeres változást idézett elő a szocialista jogfelfogás, amely – alapvetően a szovjet jog mintájára – az ügyész polgári jogi tevékenységében döntő fordulatot hozott. A szocialista

rendelkezési elvvel nem volt összeegyeztethető az eljárásban közvetlenül érdekelt felek rendelkezési joga, a materiális fél keresetindítási monopóliuma, az ügyészt a törvények széles körű jogosítványokkal ruházták fel a keresetindítást és a perbeli fellépést illetően.

Az 1952. évi III. törvény (Pp.) – a centralizált szocialista államberendezkedés elvének megfelelően – a törvényesség öre funkcióhoz kapcsolódóan a polgári peres és nemperes eljárásokban is az ügyésznek törvényességi felügyeleti jogkört biztosított a bíróság tevékenységét illetően is. Ez megnyilvánult abban, hogy a Pp. szerint az ügyész jogosult volt a per tárgyára tekintet nélkül a perindításra, és a más által indított per bármely szakában és bármelyik fél érdekében a perben felléphetett. A házassági perek elsőfokú ítéleteit minden esetben közölni kellett az ügyésszel, s ezáltal megnyílt a fellebbezési határidő. A törvény törvényességi ellenőrzési jogot is adott az ügyésznek. Feljogosította, hogy az eljárást befejező vagy felfüggesztő határozat ellen kérelemre, vagy hivatalból perorvoslással éljen, ha a határozat jogszabályt sért.

Az I. Ütvr. az ügyész polgári jogi funkcióit – a szocialista jog felfogásának megfelelően – tovább szélesítette. Megerősítette az ügyész azon szerepét, hogy a bírósági eljárás törvényességének felügyeletét is ellátja. Az ügyészi felügyeletet a peren kívüli eljárásokra is kiterjesztette.

A II. Ütvr. már konkrétan rögzítette az ügyész polgári eljárásbeli feladatát és jogosítványait. A törvényerejű rendelet szerint az ügyészség köteles volt ügyelni arra, hogy a bíróságok által hozott határozatok megfeleljenek a törvényeknek. E feladat megvalósítása érdekében az ügyészek

- a polgári ügyekben keresetet (beadványt) nyújthattak be és eljárhattak a bíróság előtt, ha az ügy az állam, a szövetkezetek vagy társadalmi szervezetek fontos érdekeit érintette, vagy ha a felek valamelyike különleges állami védelemre szorult;
- megvizsgálhatták a bíróságok által polgári ügyekben hozott ítéletek és határozatok törvényességét;
- törvényben meghatározott módon óvást emelhettek a polgári ügyekben hozott törvényellenes vagy alaptalan határozatok ellen;
- indítványt tehettek a másodfokú bíróságok által tárgyalat polgári ügyekben.

Erre az időre esett a Ptk. megalkotása (1959. évi IV. törvény). A Ptk. vezette be az állam javára marasztalás intézményét. Ebben az eljárásban az ügyész joga volt a perindítás. Az intézmény azt a célt szolgálta, hogy az érvénytelen szerződés esetén a gazdagodást a bíróság az állam javára elvonja.

Az előzőekben már volt szó az alkotmány 1972. évi átfogó módosítása kapcsán arról, hogy a törvényességért viselt felelősséget illetően a felfogás megváltozott. Ez a változás hatással volt az ügyész polgári jogi tevékenységét szabályozó rendelkezésekre is. Az 1972. évi V. törvényben már szó volt arról, hogy a polgári eljárásban az ügyésznek a felek rendelkezési jogát tiszteletben kell tartania. Az igény már megjelent az ügyészi törvény politikai előkészítésekor is: „Az ügyész mind a keresetindítás, mind a perben való fellépés során tartsa tiszteletben a felek rendelkezési jogát, feltéve, hogy annak gyakorlása nem sérti a közérdeket, illetve más személyek jogos egyéni érdekeit...”⁴

A törvény szerint az ügyész *közreműködött* abban, hogy a bíróságok határozatai megfeleljenek a törvényeknek. E feladat megvalósítása érdekében az ügyész

- fontos állami vagy társadalmi érdekből, illetve, ha a jogosult bármely okból nem volt képes jogainak védelmére, polgári peres és nemperes eljárást indíthatott, valamint a törvényesség érdekében az eljárás bármely szakában felléphetett; a jogszabály szerint kizárólag meghatározott személy által érvényesíthető jog iránt azonban eljárást nem indíthatott; az eljárásban való részvétele esetén tiszteletben kellett tartania a felek rendelkezési jogát, feltéve, hogy annak gyakorlása a közérdeket vagy mások törvényes érdekeit nem sértette;
- bármely polgári ügy iratait magához kérhette annak megállapítása céljából, hogy az adott ügyben az eljárás és a határozat, illetve annak végrehajtása megfelel-e a törvényeknek;
- a törvényben meghatározott per- és jogorvoslással élhetett.

A törvényből elmaradt a felügyelet kifejezés, helyette az ügyész közreműködő lett.

Az 1972. évi Pp.-módosítás – 1972. évi 26. számú tvr. – mellőzte az ügyész értesítési kötelezettségét a beavatkozási lehetőséggel kapcsolatban. Helyette azt a szabályt hozta be, hogy az ügyészt akkor kellett értesíteni, ha ügyészi keresetindítás vagy fellépés lehetősége állt fenn. Mellőzte azt a szabályt, amely előírta a házassági, az apasági és a származási perekben hozott ítéletek ügyésznek való megküldését. Speciális keresetindítási jogot adott viszont az ügyésznek arra az esetre, ha az államigazgatási szerv, a munkaügyi

⁴ A szocialista ügyészi szervezet fejlődése a Magyar Népköztársaságban. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 1978, 209. o.

vagy a szövetségi tagsági vitát elbíráló szerv a határozata ellen benyújtott óvással nem értett egyet.

A rendszerváltozás után

A rendszerváltozás utáni szabályozásra az Alkotmánybíróság 1/1994. (I. 7.) AB határozata volt döntő, jogállami hatással. Az Alkotmánybíróság az alkotmánnyal összhangban, a polgári eljárás elveire hivatkozva értelmezhetette az ügyész polgári eljárásban való közreműködését.

A kiindulópont az alkotmány volt. Az alkotmány 51. § (3) bekezdése a törvényesség megtartása és védelme érdekében általánosságban ügyészi közreműködést írt elő. Az alkotmányos rend, az állampolgárok (és szervezeteik) jogainak és törvényes érdekeinek védelme és garantálása az ügyészségnek is feladata volt.

Az ügyész keresetindítási jogát illetően az Alkotmánybíróság elvi éllel rámutatott, hogy az a fél rendelkezési jogával függ össze. A feleket megillető rendelkezési jog azt jelenti, hogy a fél anyagi és eljárási jogaival szabadon rendelkezik, mindenkinek szabadságában áll anyagi jogainak eljárási érvényesítése, a bíróság igénybevétele, peres vagy nemperes eljárás kezdeményezése is.

Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a fél rendelkezési joga eljárásjogi értelemben az alkotmányos önrendelkezési jog egyike. A fél rendelkezési jogának ügyész általi „helyettesítése” ezt az alkotmányos jogot sérti. Sérti az egyén önrendelkezési jogát az általános ügyészi keresetindítási jog, amelynek alapján az ügyész fontos állami vagy társadalmi érdekből a fél helyett keresetet indíthat. Az általános felhatalmazás alapján ugyanis egyáltalán nem zárható ki, hogy az ügyész bármely ügyben az egyén kifejezett akarata ellenére éljen keresetindítási jogával. Az önrendelkezési jog az egyén autonómiáját az állami beavatkozásokkal szemben is védi.

Az Alkotmánybíróság szerint viszont nem alkotmányellenes a törvénynek az a rendelkezése, amely keresetindítási jogot ad az ügyésznek akkor, ha a jogosult jogainak védelmére nem képes. Az Alkotmánybíróság szerint az ügyésznek kötelessége az állampolgárok jogainak és törvényes érdekeinek védelme és biztosítása. A jogok védelmére képtelen fél alanyi jogainak oltalmazása az állam alkotmányos kötelezettsége.

Az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte az ügyész korlátozás nélküli perbeli részvételi jogát. Az indokolás szerint e jog sérti a felek ma-

gánaautonómiáját, és a diszkrecionális indítványtételi jogosultság az önrendelkezés alkotmányos jogába való megengedhetetlen állami beavatkozás.

Az Alkotmánybíróság ugyanezen okból alkotmányellenesnek ítélte az ügyész általános fellebbezési jogát és azt a jogát, hogy bármely polgári peres iratba betekinthet.

Az Alkotmánybíróság döntése után az ügyész a felek rendelkezési jogának tiszteletben tartása mellett keresetet indíthatott, ha a jogosult jogainak védelmére bármely okból nem volt képes. Nem indíthatott keresetet olyan jog iránt, amelyet csak jogszabályban meghatározott személy vagy szervezet érvényesíthet [Ütv. 10. § (2) bekezdés b) pont; Pp. 9. § (1) bekezdés].

Az előző pontban említett általánosan megfogalmazott keresetindítási jogon kívül az ügyésznek különböző törvények nevesítve tesznek lehetővé keresetindítási jogot. Ennek oka a közérdek. E törvények közül példaként csak néhányat (meg kell jegyezni, hogy az itt felsorolt esetekben az ügyézt – közérdekből – ma is megilleti a keresetindítási jog):

- az ügyész a házasság érvénytelenítése iránt pert indíthat;
- az ügyész is kérheti a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen személy gondnokság alá helyezését, és keresetet indíthat a gondnokság alá helyezés megszüntetésére;
- az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt;
- az alapítvány törvénysértése esetén az ügyész a bírósághoz fordulhat;
- az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény 14. § (2) bekezdése szerint a párt törvénysértése esetén az ügyész keresetet indít a párt ellen. Ugyane törvény szerint a társadalmi szervezet működése felett az ügyészség a rá irányadó szabályok szerint törvényességi felügyeletet gyakorol. Ha a működés törvényessége másként nem biztosítható, az ügyész a bírósághoz fordulhat. (Példa erre, amikor az ügyészség közérdekből a Magyar Gárda feloszlata érdekében a bírósághoz fordult.);
- a pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló 1989. évi XXXIII. törvény szerint a bíróság az ügyészség indítványára megállapítja a párt megszünetését, ha tevékenységével felhagy és vagyonáról nem rendelkezik. A bíróság az ügyészség indítványára megállapítja a párt működésének megszünetését, ha a párt egymást követő két általános országgyűlési képviselő-választáson nem állít jelöltet;

- a használati minták oltalmáról rendelkező 1991. évi XXXVIII. törvény 37. § (2) bekezdése szerint a mintaoltalom megadása és megsemmisítése kérdésében hozott határozat megváltoztatását a bíróságnál az ügyész is kérheti;
- a Munkavállalói Résztulajdonosi Programról szóló 1992. évi XLIV. törvény szerint a szervezet felett az ügyészség felügyeletet gyakorol, s ha a működés törvényessége másként nem biztosítható, az ügyész a bírósághoz fordulhat;
- a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény 9. § (2) bekezdése szerint termőföld tulajdonjogára vonatkozó szerződés vagy szerződési kilátás semmisségének megállapítása iránt az ügyész pert indíthat;
- a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 6. § (3) bekezdése szerint a szabadalom megadása és megsemmisítése kérdésében hozott határozat megváltoztatását az ügyész is kérheti a bíróságnál;
- a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 109. § (2) bekezdése szerint környezeti veszélyeztetés esetén az ügyész is jogosult keresetet indítani a tevékenységtől való eltiltás, illetve a környezet-veszélyeztető tevékenységgel okozott kár megtérítése iránt;
- a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 81. § (4) bekezdése alapján a társadalom nagy csoportjainak életkörülményei romlásából fakadó nem vagyoni kár megtérítése iránt keresetet az ügyész indíthat;
- a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról rendelkező 1997. évi XI. törvény 77. § (3) bekezdése szerint a védjegy lajstromozása és törlése kérdésében hozott határozat megváltoztatását az ügyész is kérheti a bíróságtól;
- az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXXIII. törvény 59. § (1) bekezdése szerint a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében az építésügyi hatóság másodfokú határozatát a felek számára nyitva álló határidő alatt az ügyész is megtámadhatja keresettel;
- a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXLV. törvény 46. § (1) bekezdése szerint az ügyész is jogosult pert indítani a bejegyző végzés hatályon kívül helyezése iránt;
- a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény 39. § (1) bekezdése szerint az ügyész is jogosult pert indítani a fogyasztók széles körének védelme, illetve a jelentős nagyságú hátrány kiküszöbölése érdekében;
- az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXXVIII. törvény 44. § (2) bekezdése szerint az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályok megsértése esetén az ügyész is jogosult keresetet indítani a tevékenységtől való eltiltás, illetve a tevékenységgel okozott kár megtérítése iránt;
- a sportról szóló CXLV. törvény 31. § (3) bekezdése szerint az ügyész a törvényben meghatározott célból keresetet indíthat;

- a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény 61. § (3) bekezdése szerint a minta megadása és megsemmisítése kérdésében hozott határozat megváltoztatását az ügyész is kérheti a bíróságtól;
- a tőkepiacról szóló 2001. évi LXX. törvény 207. § (1) bekezdése szerint az ügyész pert indíthat a kibocsátó és a befektetési szolgáltató, illetőleg a bennfentes személy ellen a félrevezető tájékoztatással forgalomba hozott értékpapírra vonatkozó vagy bennfentes kereskedelemmel létrejött szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt.

Az ügyész magánjogi tevékenységéről – 2013. január 1. napjáig – a 7/1996. (ÜK.7.) LÜ utasítás rendelkezett. Ez az utasítás szabályozta a keresetindítás eseteit is.

Az ügyész keresetet indíthatott

- akkor, ha a jogosult jogainak védelmére bármely okból nem volt képes;
- az állam javára kizárólag vagy más jogosult mellett feljogosítja;
- az állam javára marasztalás esetén;
- szerződés semmisségének megállapítása iránt a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében.

Természetes személy javára akkor volt indokolt a keresetindítás, ha személyi körülményei vagy más ok miatt az alapvető jogait érintő pert a személy maga nem tudta megindítani, vagy igényének érvényesítése nagyobb nehézségbe ütközött. Ehhez az ügyésznek az eset összes körülményét mérlegelnie kell, beleértve a helyi viszonyokat is.⁵

Nem indíthatott az ügyész keresetet olyan jog iránt, amelyet csak jogszabályban meghatározott személy vagy szervezet érvényesíthet. Végül nem indíthatott keresetet olyan esetben, amikor az igény egyszerűbb, illetve rövidebb időtartamú eljárás útján is érvényesíthető.

A keresetindítás előtt az ügyésznek körültekintően kellett eljárnia, össze kellett gyűjtenie és ellenőriznie kellett a bizonyítékokat. Meg kellett hallgatnia a jogosultat, a jogosult képviselőjét, az alperesként perbe vonandó személyt, jogi személy esetében (például alapítvány, közalapítvány, társadalmi szervezet, gazdálkodó szervezet) annak képviselőjét, meg kellett tekintenie a helyszínt, okiratot, szakértői véleményt szerezhetett be, és tájékozódhatott arról, hogy a

⁵ Lásd erről a Legfőbb Ügyészség Magánjogi Főosztályának és a Nyomozás-felügyeleti Főosztályának PL.Ü 30.291/1999. és NF. 371/1999. számú intézkedését az úgynevezett lakásaffiüggyekkel összefüggésben.

tanúvallomásokkal milyen tényeket lehet bizonyítani. Ez az előkészítő eljárás azonban nem bizonyítási eljárás, pusztán tájékoztató jellegű eljárás volt.

Abban az esetben, ha az ügyész perbeli részvételét megalapozó körülmények álltak elő, az ügyész jogosult volt a polgári perben, annak bármely szakában fellépni. Ilyen körülményekről általában a bíróság értesítette az ügyészt. Ilyen esetben a perbeli fellépés csak kivételesen volt mellőzhető. A perbeli fellépést az ügyész a bíróságnál írásban jelentette be. A fellépésbejelentéssel egyidejűleg az ügyésznek elő kellett terjesztenie érdemi indítványát is.

Az ügyész a másodfokú eljárásban is felléphetett akkor, ha az elsőfokú eljárásban fellépett, a fellépésre okot adó körülmények a másodfokú eljárásban álltak elő, a fellépés feltételeinek fennállásáról az ügyészt a másodfokú bíróság értesítette.

Az ügyész a más által indított perbe – ha a per megindítására ő is jogosult lett volna – a felperes pertársaként is perbe léphetett. Ennek lehetőségéről a fél kérelmére vagy a bíróság értesítése alapján szerezhetett tudomást. A más által indított perbe való belépésre általában akkor kerülhetett sor, ha az ügy jellege, az érvényesített igény jelentősége indokolta.

Az utasítás külön kihangsúlyozta a felek rendelkezési jogának tiszteletben tartását. Ha valamely perceseleményhez a felek kölcsönös megegyezésére, közös kérelmére vagy az alperes hozzájárulására volt szükség, az ügyész hozzájáruló nyilatkozatát csak közérdekből, vagy más személy törvényes érdekének védelme céljából tagadhatta meg. Ha a felek a jogvitát egyezséggel kívánták befejezni, az egyezség jóváhagyását az ügyész csak akkor ellenezhette, ha az egyezség nem felelt meg a jogszabályoknak.

Ha az ügyész a perben részt vett, az elsőfokú bíróság határozata ellen – amennyiben a törvény nem zárta ki – fellebbezéssel (csatlakozó fellebbezéssel) élhetett.

A jogerős ítélet ellen az ügyész, ha az alapeljárásban részt vett, perújítási kérelmet terjeszthetett elő.

Az ügyész azokban az ügyekben, amelyekben félként részt vett vagy fellépett, a jogerős ítélet és jogerős végzés felülvizsgálatát kérhette a Legfelsőbb Bíróságtól.

Hatályos szabályozás

A 2010. évi országgyűlési választások után megalakuló Országgyűlés és kormány az állam tevékenységét illetően az igazságszolgáltatás szervezetére és

funkciójára – köztük az ügyészi szervezetre és feladatára – kiterjedően alapvető kérdésekre törvények sorát alkotta meg. Mindenekelőtt az alkotmány helyett megalkotta Magyarország Alaptörvényét. Az alaptörvényt az Országgyűlés 2011. április 18-án fogadta el, s 2011. április 25-én hirdette ki, 2012. január 1-jén lépett hatályba. (Ezt azért kell megjegyezni, mert a hazai jogalkotásban egyedülként az alaptörvény sorszáma nélkül került be a honi jogtárba.) A Országgyűlés az alaptörvény megalkotása után az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódóan – az ügyészségről és témánkat az ügyész közigazgatási tevékenységét is érintő – törvényeket alkotott. Így törvény született a jogalkotásról (2010. évi CXXX. törvény), a bíróságok szervezetéről és működéséről (2011. évi CLXI. törvény), az ügyészségről (2011. évi CLXIII. törvény), a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértés nyilvántartási rendszerről (2012. évi II. törvény).

Ügyészi funkciók az alaptörvényben

Az alaptörvény 29. cikke szerint

- a legfőbb ügyész és az ügyészség az igazságszolgáltatás közreműködőjeként az állam büntetőjogi igényét érvényesíti;
- az ügyészség üldözi a bűncselekményeket, fellép más jogsértő cselekményekkel és mulasztásokkal szemben;
- elősegíti a jogellenes cselekmények megelőzését.

A legfőbb ügyész és az ügyészség törvényben meghatározottak szerint

- jogokat gyakorol a nyomozással összefüggésben;
- képviseli a közvédat a bírósági eljárásban;
- felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett;
- törvény által meghatározott további feladat- és hatásköröket gyakorol.

Az alaptörvény az ügyészség funkciói (az ügyészezen meghonosodott kifejezéssel ügyészségi szakágak) közül csak a klasszikus büntetőjogi feladatokat említi (nyomozás, nyomozásfelügyelet, vádképviselés és büntetés-végrehajtási felügyelet). Nem nevesíti viszont az ügyészség büntetőjogi tevékenységén kívüli feladatokat. Az úgynevezett köztársasági alkotmány – a többször módosított 1949. évi XX. törvény 51. § (3) bekezdés – az ügyészség büntetőjogi feladatain kívüli funkcióit illetően a következő rendelkezést tartalmazta: az ügyészség közreműködik annak biztosításában, hogy mindenki megtartsa a

törvényeket, törvénysértés esetén – törvényben meghatározott esetekben és módon fellép a törvényesség védelmében. (Ekkor már nem szerepelt a felügyelet kifejezés, az ügyészség közreműködő lett a törvényesség érvényesítésében.) Az alkotmányozó – az alaptörvény megalkotója – azt a megoldást választotta, hogy az ügyészség büntetőjogi tevékenységén kívüli feladatait a jogalkotásra, az egyes törvényekre bízta. Ilyen törvény egyebek között az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (új Ütv.).

Ügyészségi funkciók az ügyészségről szóló törvényben

Az új Ütv. 1. § (1) bekezdése az ügyészség büntetőjogi feladatait rögzíti. (Az ügyészség az igazságszolgáltatás közreműködőjeként az állam büntetőigényét a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott feltételek szerint irányítja, felügyeli, illetve elvégzi a vádat előkészítő nyomozási eljárást, képviseli a közzvádát a bírósági eljárásban, felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett.) A törvény az ügyészség büntetőjogi feladatait illetően nem változott, szinte szó szerint megegyezik a régi szabályozással.

A törvény 1. § (2) bekezdése viszont az ügyészség büntetőjogi tevékenységén kívüli feladatait – a néhai általános felügyeleti, majd közigazgatási és a magánjogi tevékenységét – illetően merőben új szemlélettel foglalja össze: az ügyészség a közérdek védelme érdekében közreműködik annak biztosításában, hogy mindenki betartsa a törvényeket. A jogszabályok megsértése esetén – törvényben meghatározott esetekben és módon – fellép a törvényesség érdekében. Ha a törvény másként nem rendelkezik, fellépésre akkor köteles, ha a törvénysértés megszüntetésére hivatott szerv az alaptörvényben, valamint törvényben és más jogszabályban vagy közjogi szervezetszabályozó eszközben meghatározott kötelezettsége ellenére a szükséges intézkedést nem teszi meg, vagy ha a törvénysértésből eredő jogsérelem elhárítása érdekében azonnali ügyészi intézkedésre van szükség.

A törvény szövegéből kiindulva kijelenthető, hogy az alaptörvény és az új Ütv. hatálybalépésével hat évtized után korszakváltás következett be az ügyészség büntetőjogon kívüli hatáskörének szabályozásában.⁶ Ezzel összefüggésben a törvény általános indokolása szerint: az új szabályozás szakít az ügyészi törvényességi felügyelet hagyományos fogalmával. Az ügyész a jövőben elsősorban az igazságszolgáltatás közreműködőjeként – törvényben

⁶ Varga Zs. András: Az Alaptörvény és az ügyészség közjogi hatáskörei. Magyar Jog, 2012/3., 136. o.

garantált perindítási, fellépési jogával – gyakorolja közjogi hatásköreit. Az ügyészség a közérdek fokozott érvényesítését, s ennek részeként a jogvédelmet tekinti meghatározó sajátosságának. Változás, hogy az ügyészség a jövőben nem általános panasz fórum, hanem csak az ügy érdemére kiható, az érintett jogviszony alapjait érintő törvénysértés esetén jár el. A törvény szakít azzal a szovjet jogi felfogással, hogy az ügyészség általános, külső törvényességi felügyelője a közigazgatásnak, az általános felhatalmazás helyett pontosabban határozza meg az ügyészség közjogi hatáskörét. A tevékenység középpontjába a közérdek védelmét állítja azzal, hogy az ügyészség a közérdekvédelmi feladatainak teljesítésével elősegíti, hogy a hatósági jogkört gyakorló, illetve a bíróságon kívüli jogvitát intéző szervek a jogszabályok rendelkezéseit betartsák [új Ütv. 2. § (1) bekezdés g) pont].

A közérdekről, a közérdekvédelemről

A jogtudomány szerte Európában hosszú ideje keresi a közérdek fogalmát. A tudomány azonban a fogalmat illetően nem tudott közös nevezőre jutni. A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézete 2008-ban tizennyolc tanulmányból álló kötetet jelentetett meg a témában⁷. A kötet egyik tanulmánya⁸ miután bemutatja a francia, a spanyol, a skót és az angol joggyakorlatot, arra a következtetésre jut, hogy a jog a közérdek tartalmának meghatározására csak egészen kivételes esetben vállalkozik. A jogtudományban egyetértés van viszont abban, hogy a közérdekfogalom a jog, illetve a jogtudomány központi kategóriája, amelynek meghatározására a tudomány mindig is törekedett.⁹ Bódig Máttyás szerint a közérdek fogalmának tisztázása alapvetően nem jogelméleti, hanem inkább politikai, filozófiai probléma.¹⁰ Szerinte a közérdek olyan fogalom, amely mindig emberek közötti kapcsolatok, konkrétan közösségek vonatkozásában jelenik meg, és vannak olyan közösségek, amelyek esetében a közérdek tartalmát illetően csak igen absztrakt szinten tudják megfelelően megragadni, s ez a fogalmat illetően némi bizonytalanságot okoz.¹¹ A

⁷ Szamel Katalin (szerk.): Közérdek és közigazgatás. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2008

⁸ Temesi István: Szemelvények a közérdek fogalma meghatározásának köréből. In: Szamel Katalin (szerk.): i. m. 107–122. o.

⁹ Szamel Katalin: A közigazgatás közérdekűségének elvi jelentőségéről és gyakorlati használhatóságáról. In: Szamel Katalin (szerk.): i. m. 24. o.

¹⁰ Bódig Máttyás: Jogelméleti és politikai filozófiai reflexiók a közérdek fogalmáról. In: Szamel Katalin (szerk.): i. m. 33. o.

¹¹ Uo. 37. o.

szerző a közérdek meghatározásába bevonja a közjó fogalmát is. Szerinte „*A közjó olyan általános feltételek sora, amelyek előnyösek mindenkinek (a közösség minden tagjának). A közérdek pedig annak megtételében nyilvánul meg, ami a lehető leghatékonyabban biztosítja azokat a feltételeket, amelyek mindenkinek szükségesegek céljai követésére, illetve amelyek megvalósítása előnyös lesz mindenkinek.*”¹²

A közérdekvédelem szorosan a jogalkalmazáshoz kapcsolódik. A közérdek egyik hordozója a tételes jog. Ahogy *Kántás Péter* írja: a közérdekvédelem a közigazgatás specifikuma.¹³ A közigazgatás működésének alapja ugyanis a közfeladatok megvalósításának törvényes és eredményes intézése, az ehhez szükséges feltételek megteremtése.

Az ügyészség közérdekvédelmi tevékenységének funkciója immár nem őrködés, nem felügyelet, hanem jogállami garancia a tételes jogban megnyilvánuló közérdek érvénysülésére, törvénytértések megelőzésére, az esetleg bekövetkezett jogszabálysértések kiküszöbölésére. A jogellenesség megítélésénél segíti az eligazodást az ügyészség közérdekvédelmi feladatairól szóló 3/2012. (I. 6.) LÜ utasítás, amely szerint törvényellenesnek tekinthető az olyan magatartás (tevékenység vagy mulasztás), döntés vagy intézkedés, amely ellentétes az alaptörvénnyel, a jogszabállyal, az Európai Unió általános hatályú, közvetlenül alkalmazandó kötelező jogi aktusával, az Alkotmánybíróság határozatával, a Kúria jogegységi határozatával, a közjogi szervezetszabályozó eszközzel, továbbá a jogszabályi keretek között kiadott belső normával (például alapszabály).

Az ügyészség közrendvédelmi feladatai és eszközei

Az ügyészség közrendvédelmi feladatairól az új Ütv. 26–30. §-a, valamint a törvény felhatalmazása alapján kiadott, az ügyészség közrendvédelmi feladatairól rendelkező 3/2012. (I. 6.) LÜ utasítás tartalmazza.

Az ügyész a közérdekvédelmi tevékenység keretében

- peres és nemperes eljárást, valamint a törvényben szabályozott egyéb eljárást indít és kezdeményez, illetve azokban részt vesz;
- a tudomására jutó jogsértés vagy jogsértő mulasztás esetén ellenőrzi a hatósági jogkörűt gyakorló, illetve a bíróságon kívüli jogalkalmazó szervek bi-

¹² Uo. 39–40. o.

¹³ Kántás Péter: A közérdek fogalma a közigazgatásban. In: Szamel Katalin (szerk.): i. m. 64. o.

- róság által felül nem vizsgált jogerős vagy végrehajtható egyedi döntéseinek, valamint hatósági intézkedéseinek és eljárásainak törvényességét;
- törvényben meghatározott szervezetek és szervek eljárása, döntései és működése felett törvényességi ellenőrzést gyakorol;
 - közreműködik abban, hogy az igazságszolgáltatás elérhető legyen azok számára is, akik jogaik érvényesítésére vagy védelmére fogyatékosságuknál, koruknál, helyzetüknél fogva, vagy bármely okból nem képesek;
 - közreműködik abban, hogy a jogszabályokat a bírósági eljárásokban helyesen alkalmazzák, ezzel összefüggésben részt vesz a joggyakorlat továbbfejlesztésében és az egységes ítélkezési gyakorlat megteremtésében.

Látható, hogy – az alaptörvény rendelkezésével összhangban – a normaszövegből eltűnt a felügyelet kifejezés, helyette az ellenőrzi, közreműködik, részt vesz kifejezések jelennek meg.

Ügyészi részvétel peres és nemperes eljárásokban

Az ügyészség magánjogi tevékenységét illetően az Alkotmánybíróság idézett határozata – 1/1994. (I. 7.) AB határozat – elvi élel mutatott rá arra, hogy a jogállamban szükség van ilyen irányú ügyészi tevékenységre. A jogalkotó ezért az új ügyészi törvény megalkotásakor az ügyészség magánjogi tevékenységének szabályozásánál abban a helyzetben volt, hogy csak követnie kellett az Alkotmánybíróság határozatában írtakat.

Az ügyész változatlan feltételek mellett vehet részt a peres és nemperes eljárásokban, ellenőrzi a jogi vagy jogi személyiséggel nem bíró szervezetek működését. Emiatt a peres és nemperes eljárásokban való ügyészi részvétel szabályai lényegében nem változtak, változatlanul érvényesek a tanulmány előző fejezetében e kérdéstről írtak. E helyen is ki kell emelni, hogy az ügyész köteles tiszteletben tartani a felek rendelkezési jogát, és a jogi személy működésének ellenőrzése nem terjedhet ki a jogi személy gazdálkodására, döntéseinek célszerűségi, szakmai szempontú ellenőrzésére, illetve olyan ügyekre, amelyekben bíróság vagy más hatóság eljárásának van helye.

Szemléletváltásra lehet következtetni viszont abból a tényből, hogy míg korábban az ügyészség közigazgatási és magánjogi tevékenységének szabályairól külön legfőbb ügyészi utasítás rendelkezett, az új ügyészi törvény hatálybalépésével az egykori két ügyészi szakágra vonatkozó előírások egy leg-

főbb ügyészi utasításban jelennek meg, az ügyészség közrendvédelmi feladatairól szóló 3/2012. (I. 6.) LÜ utasításban.

Az ügyészség magánjogi tevékenységében a közérdekűséget jeleníti meg az új Ütv. 27. § (5) és (6) bekezdése, amikor kimondja, hogy törvény perindításra jogosíthatja az ügyészt különösen

- a nemzeti vagyonnal történő rendelkezéssel;
- a közpénzek jogszerűtlen felhasználásával;
- a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetésével;
- a közhiteles nyilvántartásba bejegyzett adatokkal;
- a környezet, természet és termőföld védelmével;
- magánszemélyek fogyasztói szerződésai megtámadásával;
- családi jogállás megváltoztatásával összefüggésben.

Az ügyész által indított ilyen perekben a közérdekűséget maga a törvény vélelmezi.

A keresetindítás esetei

Az ügyész keresetet indíthat, ha jogszabály erre kizárólag vagy más jogosult mellett feljogosítja. (Azokat a törvényeket, amelyek az ügyészt keresetindításra feljogosítják, a tanulmány korábbi részében már felsoroltam.)

Más személy javára általában akkor indokolt keresetindítás, ha személyi körülményei vagy más ok miatt alapvető jogait érintő pert maga nem tudja megindítani, vagy igényének érvényesítése nagyobb nehézségbe ütközik.

Szerződés semmisségének megállapítása iránt az ügyész a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében indíthat pert. A közérdeksérelem alapját a társadalom egészének vagy valamelyik csoportjának sérelme, a jogsértés súlya, jellege, vagyoni és nem vagyoni következményei adhatják.

Nem indíthat az ügyész keresetet olyan jog iránt, amelyet csak jogszabályban meghatározott személy vagy szervezet érvényesíthet.

Abban az esetben, ha folyamatban lévő perben vetődik fel az ügyész részvételét megalapozó körülmény, az ügyész jogosult a polgári perben fellépni. Erről általában a bíróság értesítése vagy a fél kérelme alapján értesül az ügyész.

Az ügyész által indított perben, valamint a perbeli fellépés esetén az ügyészt megilletik mindazok a jogok, amelyek a felet, azonban egyezséget nem köthet, jogról lemondó, illetve jogot elismerő nyilatkozatot nem tehet.

A jogi személy működése törvényességének ellenőrzése

A jogi személy vagy jogi személyiséggel nem bíró szervezet működése ellenőrzésének célja az, hogy

- a jogi személy belső szabályzatai megfelelnek-e a jogszabályoknak, illetve a jogi személy magasabb szintű szabályzatainak (jogi ellenőrzés);
- a jogi személy szerveinek működése, döntései megfelelnek-e a jogszabályoknak, a létesítő okiratoknak (alapszabály, alapító okirat) és belső szabályzatainak (működés-ellenőrzés). Fő szabályként a működés-ellenőrzés nem terjed ki a jogi személy gazdálkodására, döntéseinek célszerűségi, szakmai szempontú ellenőrzésére, illetve olyan ügyekre, amelyekben egyébként bírósági vagy más hatósági eljárásnak van helye. Ez alól a tilalom alól törvény adhat felmentést.

Az ellenőrzés módszere: hivatalból vagy hivatalosan tudomásra jutó tények, adatok alapján elrendelt vizsgálat.

Egyes hatósági eljárásokhoz és intézményekhez kapcsolódó ügyészi feladatok

Az új Ütv. 29. § (1) bekezdése szerint az ügyész ellenőrzi a közigazgatási hatósági eljárások, valamint a bíróságon kívüli más jogalkalmazó szervek által hozott egyedi, bíróság által felül nem bírált jogerős vagy végrehajtható döntések, valamint hatósági intézkedések törvényességét. A törvény szerint az ügyészség – az ügyész – immár nem általános törvényességi felügyelője a közigazgatásnak, hanem az egyedi döntések törvényességének ellenőre. A törvény határt szab a törvénysértés orvoslásának. Fő szabályként az ügyész a közigazgatási hatósági döntés érdemére kiható törvénysértés esetén a jogerőre emelkedéstől vagy a végrehajtás elrendelésétől számított legfeljebb egy éven belül intézkedhet.

A közérdekvédelmi tevékenység módszerei

Részvétel a jogalkotásban

Az alaptörvény és a törvények szerint a legfőbb ügyész aktív részese lehet a jogalkotásnak:

- jogszabály tervezetéről – kivéve az önkormányzati rendelet tervezetét – véleményyt nyilváníthat, az ügyészség jogállását, feladatkörét érintő jogsza-

- bályok tervezetéről véleményt nyilvánít [új Ütv. 11. § (2) bekezdés f) pont]. Az önkormányzati testületek rendeleteinek tervezeteiről – felkérésre – a helyi ügyészségek nyilváníthatnak véleményt;
- törvény kezdeményezésére, illetve rendelet és közjogi szervezetszabályozó eszköz kibocsátására jogosult szervnél jogszabály, illetve közjogi szervezetszabályozó eszköz alkotását, módosítását vagy hatályon kívül helyezését kezdeményezheti [új Ütv. 11. § (2) bekezdés g) pont];
 - kezdeményezheti az Alkotmánybíróságnál jogszabálynak az alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatát [alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pont]; új Ütv. 11. § (2) bekezdés i) pont];
 - jogegységi eljárást kezdeményezhet a Kúria előtt [új Ütv. 11. § (2) bekezdés d) pont].

Az ügyészség belső rendje lehetővé teszi a területi ügyészségeknek, s ezen keresztül bármelyik ügyésznek, hogy az indokok megjelölésével előterjesztést tegyen a legfőbb ügyésznek arra, hogy éljen a törvényben garantált jogával.

Iratbetekintés, adatkérés

Az ügyész a közérdekvédelmi feladatai teljesítése folyamán a bíróságok és a bíróságon kívüli jogalkalmazó szervek eljárásaiban keletkezett iratokba, az általuk vezetett nyilvántartásokba – az adatvédelmi szabályokat betartva – korlátozás nélkül betekinthez, azokról másolatot, adatszolgáltatást kérhet. Az iratok beszerzésén túlmenően a tényállás tisztázása érdekében a kérelmezőt, az ellenérdekű felet meghallgathatja, felvilágosítást kérhet attól, akiről feltehető, hogy a vizsgált ügyről érdemi tudomása van.

Elővezetés jóváhagyása közigazgatási ügyben

A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXI. törvény 29. § (6) bekezdése szerint a közigazgatási jogkörben elrendelt elővezetés fogantatásához ügyészi jóváhagyás szükséges. Az elővezetés személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés. Ezért a végrehajtása előtt alapos ellenőrzést igényel. Az ügyésznek – egyebek között – a következőket kell vizsgálnia: az eljárás megindításának volt-e alapja; az idézés időpontjában van-e még alapja; az idézés szabályos volt-e (az iratok szerint a kézbesítés igazolható, a kézbesítési határidőt betartották-e); az idézett személy az idézésnek eleget tett-e; távolmaradását nem igazolta-e).

Ügyészi vizsgálat

Az ügyészi vizsgálat az új ügyészi törvény hatálybalépésével az évtizedek óta meghonosodott fogalomtól eltérő tartalmat kapott. Maga a törvény a közérdekvédelem körében két helyen említi a vizsgálatot. A 26. § (2) bekezdése szerint az ügyész – törvény eltérő rendelkezésének hiányában – intézkedésének megalapozása érdekében hivatalból vizsgálatot folytat, ha a tudomására jutott adat vagy más körülmény megalapozottan súlyos törvénysértésre, mulasztásra vagy törvénysértő állapotra utal. A 29. § (1) bekezdése szerint az ügyész ellenőrzi a közigazgatási hatóságok, valamint a bíróságon kívüli más jogalkalmazó szervek által hozott egyedi, bíróság által felül nem bírált jogerős vagy végrehajtható döntések, valamint hatósági intézkedések törvényességét. Míg korábban a vizsgálatnak általános fogalmát értették, célja valamely jogszabály alkalmazási folyamatának, alkalmazása törvényességének ellenőrzése volt, addig jelenleg az egyedi ügyben a tájékozódás eszköze az ügyészi intézkedés megalapozásához. A törvény a törvénysértés fokozatának, minőségének megítélését az ügyészre bízta. Az alaputasítás szerint – 2. § (1) bekezdés – törvényellenesnek tekintendő az olyan magatartás (tevékenység vagy mulasztás), döntés vagy intézkedés, amely ellentétes az alaptörvénnyel, a jogszabállyal, az Európai Unió általános hatályú, közvetlenül alkalmazandó kötelező jogaktuusaival, az Alkotmánybíróság határozatával, a Kúria jogegységi határozatával, a közjogi szervezetszabályozó eszközzel, tovább a jogszabályi keretek között kiadott belső normával (például alapszabály). Ugyane szakasz második bekezdése viszont az ügyésznek azt írja elő, hogy a törvényesség helyreállítása érdekében a közérdek sérelmével járó súlyos törvénysértés esetén léphet fel. Véleményem szerint a törvényesség szempontjából a törvénysértésnek nem lehetnek fokozatai, ezért minden olyan anyagi vagy eljárási jogsértést, amely az eljárás alanyainak érdekét sértette vagy veszélyeztette, orvosolni kell.

(Az új szabályozás következtében az utóvizsgálat és a vizsgálatkezdeményezés a jogtörténet részévé vált.)

A törvényességi kérelmek elbírálása

Az ügyészhez a közérdekvédelem körében intézett törvényességi kérelmek tárgya többirányú lehet. Irányulhat jogszabálysértő hatósági döntés, intézkedés ellen, mulasztás miatt, peres és nemperes eljárásokban való részvétel érdekében, más magánjogi intézkedésre, közérdekű bejelentésre, jogsértésre utaló jelzésre.

A kérelem elbírálásakor legelőször azt kell vizsgálni, hogy nincs-e kizáró ok. Az új Ütv. 5. § (4) bekezdése szerint ugyanis a kérelem elbírálása mellőzhető, ha azt nem határidőben, vagy nem a jogosult terjesztette elő, vagy a kérelmet változatlan tényállással az ügyész már korábban elbírálta, vagy a kérelmező – a jogszabálynak megfelelő tájékoztatás ellenére – a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőséggel nem élt, továbbá ha a kérelmet a sérelmezett határozat jogerőre emelkedésétől, illetve a végrehajtás elrendelésétől számított egy éven túl nyújtották be. Az elbírálás mellőzéséről és annak okáról a kérelmezőt azonban írásban tájékoztatni kell.

Az alaputasítás előírása szerint a kérelmet haladéktalanul meg kell vizsgálni annak megállapítása céljából, hogy szükség van-e azonnali ügyészi intézkedésre. Azonnali ügyészi intézkedést igénylő kérelem esetén nyomban be kell szerezni az iratokat, és a kérelem elintézése iránt haladéktalanul intézkedni kell. A kérelmet az iratok beérkezésétől számított harminc napon belül kell elintézni. Ha az ügyész a kérelmet alaposnak találja, intézkedik, ha nem, a kérelmezőt – az indokok közlése mellett – írásban értesíti. A kérelmet elutasító döntésben a kérelmezőt tájékoztatni kell arról, hogy az értesítés kézhezvétele utáni nyolc napon belül a felettes ügyésztől a döntés felülvizsgálatát kérheti.

Intézkedések a közérdekvédelem körében

Fellépés

Az ügyész a törvényekben meghatározott közérdekvédelmi hatásköreit a törvénysértés kiküszöbölése érdekében elsősorban bírósági peres és nemperes eljárások megindításával, valamint hatósági eljárások kezdeményezésével, és jogorvoslat előterjesztésével gyakorolja. Az ügyészi keresetindítás szabályait az előzőekben már ismertettem.

Felhívás

A felhívás a törvénysértés kiküszöbölését szolgáló első számú ügyészi intézkedés. A felhívással az ügyész a feltáró, ellenőrző tevékenysége idején feltárt törvénysértés kiküszöbölése iránt intézkedik. Feltétele, hogy az ellenérdekű fél a fellépésre okot adó körülményt maga is orvosolni tudja. A felhívásban az ügyész hatvannapos határidő tűzésével indítványozza a törvénysértés megszüntetését, és erről tájékoztatást kér. A felhívásra adott válasz kétirányú

lehet: egyetértő vagy elutasító. Az első esetben a tájékoztatásnak tartalmaznia kell a törvénytértés orvoslására tett intézkedést. Az elutasító választ az ügyész bíróság előtti fellépése követheti.

Jelzés

Törvénytértésnek nem minősülő hiányosságra és az olyan csekély jelentőségű törvénytértésre, amely fellépést nem tesz indokolttá, az ügyész jelzésben hívja fel az illetékes szerv vezetőjének a figyelmét. Az ügyész kérheti, hogy az illetékes szerv vezetője a jelzéssel kapcsolatos álláspontjáról harminc napon belül értesítse.

Eljáráskezdeménnyezés

Az ügyész a jogszabályban írt feltételek megvalósulása esetén, a tényállástól függően büntető-, szabálysértési, közalkalmazotti, közszolgálati jogviszonyban és költségvetési szervnél munkaviszonyban álló személlyel szemben fegyelmi és hatósági, büntetés-végrehajtási ügyekben kártérítési eljárást kezdeményezhet. A címzett szerv a kezdeményezés tárgyában hozott érdemi döntését az ügyésznek köteles megküldeni [új Ütv. 5. § (1) bekezdés].

A szabálysértési ügyekkel kapcsolatos ügyészi feladatok

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (Sztv.) 43. § (1) bekezdése szerint az ügyész ellenőrzi a szabálysértési hatóságok eljárásának törvényességét, valamint törvényességi felügyeletet gyakorol a szabálysértési nyilvántartás felett. Az ügyészség közérdekvédelmi tevékenységére vonatkozó új felfogás a szabálysértési ügyekkel kapcsolatos feladatokra vonatkozó új szabályoknál is jelen van. Az ügyész immár nem felügyelője a szabálysértési eljárásoknak, hanem pusztán törvényességi ellenőre. Ne tévesszen meg senkit az a törvényi előírás, hogy az ügyész a szabálysértési nyilvántartás felett viszont felügyeletet gyakorol. Ugyanis az ügyészség e tevékenysége nem a közérdekvédelem, hanem a büntetés-végrehajtás törvényességének felügyelete körébe tartozik.

A törvényességi ellenőrzés jogának gyakorlásához az ügyésznek információhoz kell jutnia. Ennek módját a törvények biztosítják.

Az *Sztv. 83. § (3) bekezdése* előírja: ha a szabálysértési hatóság az eljárást azért szünteti meg, mert

- a cselekmény nem szabálysértés;
- az eljárás alapján nem állapítható meg a szabálysértés elkövetése;
- a szabálysértést nem az eljárás alá vont személy követte el;
- nem állapítható meg, hogy azt az eljárás alá vont személy követte el;
- nem állapítható meg az elkövető kiléte;
- büntethetőséget kizáró ok áll fenn (gyermekkor, beszámíthatóságot kizáró kóros elmeállapot, kényszer, fenyegetés, tévedés, jogos védelem, végszükség, magánindítvány hiánya);
- a cselekményt szabálysértési vagy büntetőeljárás, illetve közigazgatási eljárás keretében jogerősen elbírálták,

a határozatot az ügyésznek is meg kell küldeni.

Az elsődleges információ alapján, ha az ügyész a szabálysértési hatóság határozatát törvényességi szempontból aggályosnak tartja, beszerzi az eljárás iratait, s a döntés érdemére kiható jogszabálysértés esetén felhívással él a szabálysértési hatóságnál.

Ha a szabálysértési hatóság az ügyészi felhívást alaposnak tartja, döntését az ügyészi felhívásnak megfelelően nyolc napon belül orvosolja, azt visszavonja, vagy megváltoztatja, s erről az ügyészt tájékoztatja. A felhívás eredménytelensége esetén az ügyész a szabálysértési hatóság döntését a bíróság előtt támadhatja meg. Indítványában a törvénytörő határozat megváltoztatását vagy hatályon kívül helyezését indítványozhatja.

Az *Sztv. 98. § (1) bekezdése* szerint a szabálysértési hatóságnak az elővezetés kivételével a kényszerintézkedés tárgyában hozott, továbbá a feljelentést elutasító, illetve a szabálysértési eljárást megszüntető, valamint a kézbesítési vélelem megdöntésére irányuló kérelmet elutasító határozatával, illetve intézkedésével szemben az eljárás alá vont személy és képviselője, a sértett és képviselője, valamint a rendbárással sújtott személy panasszal élhet. A panaszt szóban vagy írásban a szabálysértési hatóságnál, de az ügyésznek címezve kell előterjeszteni. A panaszt először a szabálysértési hatóságnak kell érdemben elbírálnia, s csak akkor kell megküldeni az iratokkal együtt az ügyésznek, ha azt megalapozatlannak tartja.

Az ügyész tehát a szabálysértési eljárásban jogorvoslati fórum.

A sérelmezett határozatot vagy intézkedést az ügyész kizárólag törvényességi szempontból vizsgálja. Az ügyész

- a panaszt elutasítja, ha az elkésett, vagy alaptalan;

- ha a panasz alapos és az ügyben törvénysértés történt, a sérelmezett határozatot hatályon kívül helyezi; indokolt esetben a szabálysértési hatóságot az eljárás folytatására utasítja, ruházat, csomag és jármű átvizsgálása esetén megállapítja, hogy az intézkedés törvénysértő volt.

Az *Sztv. 72. § (5) bekezdése* szerint a szabálysértési hatóságnak az elővezetés elrendeléséről az ügyészt haladéktalanul értesítenie kell. Az ügyész az elővezetést elrendelő határozat törvényességét az iratok egyidejű tanulmányozásával soron kívül köteles felülvizsgálni. Ha az elővezetés törvényi feltételei hiányoznak, az ügyész a döntést határozattal hatályon kívül helyezi. Az elővezetést az ügyészi állásfoglalásig nem lehet végrehajtani.

A szabálysértési hatóság jogerős (bíróág előtt meg nem támadott) határozata (mulasztása) ellen az ügyésznél törvényességi kérelmet lehet előterjeszteni. A kérelem tárgyában, ha jogi alapja van, az ügyész intézkedhet. A szabálysértési ügyben hozott bírósági határozatra az ügyész ellenőrzési joga nem terjed ki.

A megbízhatósági eljárásokkal kapcsolatos ügyészi feladatok

A 2010-es választások után megalakuló kormány programjában meghirdette a rendcsinálást, a jogellenes cselekmények következetes felderítését, az elkövetők szigorú felelősségre vonását. Külön foglalkozik a program a korrupcióval, annak visszaszorításával.

A kormány a programja megvalósítása érdekében, a rendcsinálás megvalósulásához több törvényjavaslatot terjesztett az Országgyűlés elé. Így a 2010. évi CXLVII. törvény az egyes rendészeti tárgyú és azokkal összefüggő törvények – egyebek között a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény – módosítására vonatkozott. Az Rtv. módosításával a jogalkotó a rendészeti szerveknél előforduló korrupció és más jogsértések megelőzésének teremtette meg a kibővített szervezeti kereteit, létrehozva a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatát helyébe lépő Nemzeti Védelmi Szolgálatot. A törvény felhatalmazása alapján a kormány megalkotta a 293/2010. (XII. 22.) kormányrendeletet a rendőrség belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerve kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalan életvitel ellenőrzése és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról.

Az Rtv. szerint a Nemzeti Védelmi Szolgálat egyik feladata a védett állomány megbízhatósági ellenőrzése. A törvény szerint védett állomány a rendőrség; a büntetés-végrehajtási szervezet; az állami és hivatásos önkormányza-

ti tűzoltóság; a polgári védelem; a katasztrófavédelmi szervek; a Nemzeti Adó- és Vámhivatal; az Alkotmányvédelmi Hivatal; a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat hivatásos állományú tagjai; a felsorolt szervek, az idegenrendészeti hatóság, a menekültügyi hatóság és a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ kormánytisztviselői, valamint közalkalmazotti jogviszonyban álló tagjai; az eddig felsorolt szervek irányítását ellátó minisztériumoknak (Belügyminisztérium és Nemzetgazdasági Minisztérium), a felsorolt szervek irányításával, ellenőrzésével kapcsolatos szervezeti egységei; az eddig felsorolt szervek bűnüldözési és államigazgatási adatkezelést, pénzügyi és gazdasági ellátását, kiképzését és oktatását végző szervek rendeltetészerű működése körében eljáró kormánytisztviselői, köztisztviselői és közalkalmazottai.

A megbízhatósági eljárás célját a törvény egy mondatban határozza meg: annak megállapítása, hogy az érintett személy eleget tesz-e a jogszabályban meghatározott hivatali kötelességének.

A megbízhatósági vizsgálat eszközei

A szolgálat a megbízhatósági vizsgálat során a valóságban is előforduló vagy feltételezhető élethelyzeteket hozhat létre mesterségesen [Rtv. 7/A § (1) bekezdés]. A vizsgálat érdekében kialakítandó élethelyzetnek olyannak kell lennie, hogy az a vizsgálattal érintett személy intézkedési, eljárási kötelezettségét vonja maga után. A kialakított élethelyzet nem korlátozhatja a vizsgálattal érintett személy döntési szabadságát az intézkedés módjának, az eljárás rendjének megválasztásában [Rtv. 12. § (1) bekezdés].

A megbízhatósági vizsgálat során, annak sikere érdekében a szolgálat vizsgálatot végző tagja *büntetlenül* a következő jogellenes cselekményeket követheti el [Rtv. 7/B § (2) bekezdés]:

- a polgári felhasználású robbanóanyagokkal és pirotechnikai termékkel kapcsolatos szabálysértést;
- valótlan bejelentés szabálysértést;
- vámszabálysértést;
- vámszabálysértés elkövetőjének segítése szabálysértést;
- vámgazdaság szabálysértést;
- tűzvédelmi szabálysértést;
- külföldiek rendészetével kapcsolatos szabálysértést;
- közúti jelzéssel kapcsolatos szabálytalanság szabálysértést;
- érvényes gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés nélküli vezetés szabálysértést;

- közúti közlekedési igazgatási szabályok megsértése szabálysértést;
- közúti közlekedési szabályok kisebb fokú megsértése szabálysértést;
- olyan közlekedési szabályszegést, amelynek esetén közigazgatási bírság kiszabásának van helye;
- magánlaksértést;
- hivatali visszaélést;
- hamis vádat;
- hatóság félrevezetését;
- vesztegetést;
- vesztegetés feljelentésének elmulasztását;
- befolyással üzérkedést;
- közérdekű bejelentő üldözését;
- közokirat-hamisítást;
- magánokirat-hamisítást;
- okirattal való visszaélést;
- egyedi azonosító jel meghamisítását;
- szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértését.

Bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtést végezhet.

Engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtési módszerek és eszközök a következők:

- informátor, bizalmi személy, titkos kapcsolat létesítése magánszeméllyel;
- az eljárás célját leplezve vagy fedett nyomozó igénybevetelével információgyűjtés vagy adatellenőrzés;
- fedő okirat felhasználása;
- fedő intézmény fenntartása;
- helyiség ellenőrzése;
- csapda alkalmazása;
- rendőr igénybevétele a sértett szerepkörében;
- titkos együttműködési megállapodás;
- munkaviszony kezdeményezése;
- telefon útján továbbított közlés tartalmának megismerése;
- védett titok tartalmának megismerése;
- jelzés elhelyezése.

Ügyészi engedélyhez kötött eszközök a következők:

- mintavásárlás, álvásárlás, bizalmi vásárlás;
- ellenőrzött szállítás végzése;

- bünszervezetbe fedett nyomozó beépülése;
- a feljelentés elutasításának vagy a nyomozás megszüntetésének kilátásba helyezése;
- adatkérés.

A felsorolásból levonható az a következtetés, hogy a szolgálat a kifogástalan életvitel ellenőrzését illetően nem eszköztelen, sőt túlságosan is sok, esetenként indokolatlanul sok eszköze van. A jogalkotó az eszközök egy részét dogmatikailag nem biztos, hogy kellően átgondolta. Így érthetetlen, hogy a hamis vádat, a hatóság félrevezetését, a vesztegetés feljelentésének elmulasztását, a közérdekű bejelentő üldözését miért sorolja fel azon bűncselekmények között, amelyeket a szolgálat tagja a kifogástalan életvitel ellenőrzése során elvileg büntetlenül elkövethet. E bűncselekmények egyáltalán nem kapcsolódhatnak a kifogástalan életvitel ellenőrzéséhez, a valóságban előforduló vagy feltételezhető élethelyzetekhez. Ezáltal a törvény lehetőséget ad a szolgálatnak arra, hogy büntetlenül megalapozatlan hamis, sőt koholt tényeket, adatokat hozzon a hatóság tudomására, s annak alapján büntetőeljárás induljon. Lehetőséget ad arra is, hogy a hatóságok előtt vesztegetést eltitkoljon. Ilyen szabályok mellett csak abban lehet bízni, hogy az ügyész az ilyen eszköz alkalmazását nem fogja jóváhagyni.¹⁴

A megbízhatósági vizsgálatra vonatkozó eljárási szabályok

A megbízhatósági vizsgálatot határozattal kell elrendelni, amelynek tartalmaznia kell a vizsgálat elrendelésének okát, okait, az esetleg alkalmazni kívánt bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtő eszközt, annak célját és indokait. Tartalmaznia kell a védett állomány vizsgálatlal érintett tagja (tagjai) személyazonosító adatait, szolgálati helyét, a vizsgálat kezdő és befejező napját, továbbá a megelőző, egy éven belüli ellenőrzés időpontját és időtartamát.

A vizsgálat lefolytatásához részletes tervet kell készíteni, amelynek tartalmaznia kell:

- a védett állomány vizsgálatlal érintett tagja nevét, szervezeti egységének megnevezését, beosztását, munkakörét;
- a vizsgálat végrehajtásának indokait;
- a kialakítani tervezett élethelyzet leírását, a tényállás és a helyszin bemutatásával;

¹⁴ Nyíri Sándor: A Nemzeti Védelmi Szolgálatról. Belügyi Szemle, 2011/11., 107. o.

- a vizsgálat tervezett időpontját, helyét;
- a vizsgálatot végzők nevét és rendfokozatát;
- a vizsgálatot végzők részletes feladatait;
- a végrehajtás dokumentálásnak módját;
- a vizsgálat befejezését követő tájékoztatás érdekében a vizsgálattal érintett személyek felett munkáltatói jogkört gyakorló személyek nevét, beosztását;
- ha a vizsgálat során alkalmazott módszerként a vizsgálatot végző szabálysértés vagy bűncselekmény elkövetését tervezi, akkor annak indokát és az elkövetési magatartás részletes leírását.

A vizsgálatot elrendelő határozatot és a vizsgálat végrehajtásához készített részletes tervet haladéktalanul meg kell küldeni az ügyésznek, aki két munkanapon belül vagy jóváhagyja a vizsgálatot, vagy megtagadja.

Az ügyész a megbízhatósági vizsgálat egész folyamata felett törvényességi ellenőrzést gyakorol. Ennek során

- jogosult a megbízhatósági vizsgálat elrendeléséről szóló határozatról, a megbízhatósági vizsgálat végrehajtásáról szóló részletes tervről az elrendelést követő – a határozat és a részletes terv megküldésével történő – haladéktalan tájékoztatásra;
- az említett iratok kézhezvételét követő két munkanapon belül dönt a megbízhatósági vizsgálat lefolytatásának jóváhagyásáról;
- betekinthes a megbízhatósági vizsgálat teljes dokumentációjába;
- jogosult a megbízhatósági vizsgálat befejezéséről szóló indokolt határozatról – a határozat megküldésével történő – haladéktalan tájékoztatásra;
- az indokok fennállása esetén a határozat ellen felhívást emelhet;
- a megbízhatósági vizsgálat lezárásáról szóló indokolt határozatot a kézhezvételét követő nyolc munkanapon belül visszaküldi a szolgálatnak, ha az ügyész új határozat hozatalára utasítja a megbízhatósági vizsgálatot befejező határozatot hozó szervet, az erről szóló határozatban elő kell írnia a törvényt sértő határozat hatályon kívül helyezését, és iránymutatást kell adnia a törvényt sértés orvoslására. Azzal szemben, aki a végrehajtási terv által kijelölt kereteken túlterjeszkedik, fegyelmi eljárást kell kezdeményezni.

Az eddigiekből látható, hogy a megbízhatósági vizsgálatokkal kapcsolatos ügyési feladatok teljesítése széles körű, rendészeti, büntetőjogi, kriminalisztikai, személyiség jogi, titokvédelmi jogismeretet igényel. Erre figyelemmel rendelkezik az ügyészség közrendvédelmi feladatairól szóló 3/2012. (I. 6.) LÜ utasítás 65. §-a úgy, hogy a megbízhatósági vizsgálatokkal kapcsolatos

ügyészi feladatokat a legfőbb ügyész által kijelölt főügyészségek, a Legfőbb Ügyészségen a főügyészségek e tevékenységével kapcsolatos felettes ügyészi feladatokat szintén a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész látja el. A tevékenység végzéséhez az ügyésznek birtokában kell lennie az ügyészség biztonsági vezetője által kiállított, a felhasználni kívánt adat minőségi szintjének megfelelő minőségi személyi biztonsági tanúsítványnak, titoktartási nyilatkozatnak, valamint a rendőrség belső bűnmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szerve, a Nemzeti Védelmi Szolgálat által adott, a megbízhatósági vizsgálatra vonatkozó felhasználói engedélynek.

Megbízhatósági vizsgálat naptári évenként legfeljebb háromszor rendelhető el, annak tartama nem haladhatja meg a tizenöt napot, a vizsgálatot dokumentálni kell. A vizsgálatot lezáró határozatnak tartalmaznia kell a vizsgálat minden lényeges adatát, így különösen az ügyészi törvényességi ellenőrzés gyakorlásához szükséges, valamint az eljárás alá vont érdekeinek védelméért szolgáló adatokat.

Ha a megbízhatósági vizsgálat során bűncselekmény gyanújára utaló adat merül fel, a szolgálat a megbízhatósági vizsgálat befejezését követően haladéktalanul feljelentést tesz a hatáskörrel felruházott illetékes nyomozó hatóságnál.

A védett állomány megbízhatósági vizsgálatlal érintett tagját a vizsgálat megindításáról nem, a befejezéséről három munkanapon belül tájékoztatni kell.

A vizsgálat helyszínének és módszerének megválasztása nem akadályozhatja a vizsgálatlal érintett személyt kötelezettségeinek, feladatainak teljesítésében. A vizsgálat módja nem járhat a vizsgálat alá vont személy megaláztatásával, becsületének, jó hírnevének sérelmével, a vizsgálat alá vont személy, továbbá mások életének, testi épségének veszélyeztetésével. A vizsgálat nem veszélyeztetheti más hatóság eljárását.

Epilógus

Dolgozatomban az ügyészség büntetőjogon kívüli tevékenységét, az ügyészség két szakágának viharos, a politika és a szakmai közvélemény néhány képviselője által létében is támogatott múltját és jelenét kívántam bemutatni, a maga történelmi változásában, fejlődésében. Látható, hogy az ügyészség büntetőjogon kívüli tevékenysége az elmúlt évtizedekben – a társadalomban, a jogéletben, a jogtudományban bekövetkezett alapvető fordulatokkal párhuzamosan – lényeges változásokon ment keresztül. A szocialista jogfelfogás-

tól eljutott a hatalmi ágak megosztásán alapuló, az emberi jogok primátusát hirdető jogi szabályozásig. Ennek következtében az ügyészség büntetőjogon kívüli tevékenységét szabályozó törvényekből kikerült a felügyelet kifejezés, és helyébe a közérdekvédelem került. A jogfejlődés egyértelmű választ adott arra, hogy a társadalom a jogállami keretek között is változatlanul igényli az ügyészség büntetőjogon kívüli, a törvényesség betartásában és az alapvető emberi jogok érvényesülésében betöltött szerepét.

FENYVESI CSABA

Bűnügyi sakkjátszma a kriminalisztikai princípiumok tükrében*

Az első pillanatban talán meglepőnek tűnik a címben jelzett sakkjáték bűnügyi kivetítése. A másodikban már felismerhetjük, némi analógiás készséggel pedig meg is fogalmazhatjuk a három fő játékrészt a büntetőeljáráson belül is. Felfogásunk szerint ebben a „játékban” is van: megnyitás; középjáték; végjáték.

Rögvest fel is vetjük a párhuzamos társaikat, a duálpárjaikat:

- a helyszíni szemle (az elsődleges intézkedésekkel) mint megnyitás;
- a nyomozás egésze (a további összes krimináltaktikai és -technikai lépés) mint középjáték;
- a bírósági szakasz (a tárgyalási bizonyítás) mint végjáték.

A helyszíni szemle (az „első csapás”) mint megnyitás

A bűnelkövetők (a nagy játszmákban bűnözők) és a bűnüldözők közötti örök sakkjátszma (sorozatalkövetőknél „szimultán” partik) kevés kivételtől eltekintve az előbbieket nyitásával kezdődik.¹ A kezdeti, világos bábús húzás (mikor közben ők a „rosszfiúk”, a „sötéttel”, sötétben játszó) szinte mindig a bűnös (általában zárt nyitással, titkolt) tettel kezdődik, és – mint találó nevéből is látható – a bűnüldöző szükségszerűen „üldözi”, követi a lépést. Vagyis csak a reaktív, második lépés, a sötét bábús, az ellentámadás az övé. Ebből következően eleve hátrányban (egyúttal lépéskényszerben) van, hiszen a sakkban is a világos élvezi az előnyt. Ha nagyon magas, mondhatni nemzetközi nagymesteri szinten űzi a bűnelkövető a sakkozást, akkor végig lépéselőnyben maradhat, győzhet. Itt jönnek be azonban a 64 mezős táblára teoretikusan (és

* A jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

¹ A nyílt vagy titkos eszközű bünmegelőzés körében előfordul preventív, világos bábús nyitás hatósági oldalról, azonban ez szerény méreteket ölt világszinten is a nagy, Kertész Imre szavaival élve – „befejezhetetlen háború”-s játszmában. Lásd erről részletesebben Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000.

szerencsére javarészt a még többmezős valóságban is) a kriminalisztikai princípiumok (alapelvek), amelyeket már most felsorakoztatunk, hiszen köztük van az „első csapás” jelentősége is, amely kárpótolhatja, akár meg is fordíthatja a kezdeti lépéshátrányt (visszahódíthatja a centrumteret).

Logikája szerint úgy épül fel az immár hatos² alapelvei sorunk, hogy, mivel a tényállást megalapozó fő kérdéseket kell mindenekfelett tisztázni, vagyis:

1. *a kriminalisztikai hét fő kérdés (mi?, hol?, mikor?, hogyan?, ki?, kivel?, miért?);* ahhoz, hogy a múltat megismerjük, hogy rekonstruálhassuk
2. *a múlt megismerhető;* mégpedig a nyomok és anyagmaradványok segítségével, mivel
3. *minden bűncselekmény hagy nyomot;* amelyeket módszeresen össze kell gyűjteni csakúgy, mint a személyi bizonyítékokat, így aztán
4. *minden kriminalista annyit ér, amennyi adata van;* az adatok gyűjteménye pedig a helyszín és a hozzá kötődő elsődleges intézkedések, vagyis
5. *az első csapás jelentősége;* amelyekből kinyerhetjük, és amelyekkel megszereshetjük a végső célunkhoz, az (egyedi) azonosításhoz szükséges adatokat
6. *natura non facit saltum.*

Jelen tanulmányunk csak az eredeti szakirodalmi (német) nyelvén „erste Angriff”³, angolul pedig „First Strike” néven ismert „első csapás” („első támadás”, „első fellépés”, sakknyelven első „húzás” vagy „ütés”) taglalását igényli. Meglátásunk szerint ez az alapelvvé érett követelmény mindazokat az elsődleges („király- és vezérszárny”) intézkedéseket – köztük az adategyűjtéseket – foglalja csokorba, amelyeket a nyomozó hatóság a bűncselekmény tudomására jutása után – az eredményes tényfelderítés érdekében haldéktalanul, a lehető leggyorsabban megtesz, illetve amelyeket meg kell tennie.

Mivel válik ki, mi által több, miért emeljük alapelvei trónusra?

Válaszként a következő érveket sorakoztatjuk fel:

- a) a kriminalisztikai tapasztalatok szerint az a tendencia figyelhető meg, hogy aki az „első csapás” lehetőségét és esélyét elhibázza, elmulasztja, annak

² Egy korábbi tanulmányomban még csak négy – „első csapást” (és az adatok jelentőségét) nem tartalmazó – vezérfonalat fogalmaztam meg. Lásd erről Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika piramismodellje és alapelvei. *Belügyi Szemle*, 2012/10., 14–26. o.

³ Armin Forker – Maxis Bertram – Maxis Gläser – Rainer Leonhardt: Über das Wesen und einige Grundsätze des „ersten Angriffs”. *Forum*, Nr. 9, 1972, S. 404–407., illetve: Forker, A. – Bertram, M. – Gläser, H. – Leonhardt, R.: Die Arbeit am Tatort–wesentlicher Bestandteil des ersten Angriffs. *Forum*, Nr. 11, 1972, 491–495.; Eschrich, G.: Der erste Angriff ist eine entscheidende Phase der Untersuchung einer Straftat. *Forum*, Nr. 9, 1973, S. 433–434.

- vajmi kevés esélye van a pontos válaszadásra, a sakkjátszma megnyerésére a későbbiekben;
- b) ugyanez pozitív megközelítésben: aki él az „első csapás” lehetőségével, aki akkor és ott gyors és alapos, megfelel modern korunk „kettős szorításainak”, annak jó esélye van a további sikerekre, eredményes közép- és végjátékra is;
 - c) a „forró nyom” mindig nagyobb esélyt ad a releváns adatok, köztük a tettes személyének felkutatására, mint a „hideg”, már „kihűlt”, régóta lezajlott, időben és térben távoli cselekmény;
 - d) az emberi pszichében lévő „emléknyomok” felidézése – fő szabályként, mivel néhány kivétel előfordul – annál könnyebb, minél közelebb van az eseményhez, illetve ellenkezőleg: minél inkább távol vagyunk időben a múltbeli cselekménytől, annál nehezebb torzításmentes tükröt tartani az események elé (például annál többet tévednek a tanúk);
 - e) nemcsak a pszichés, de a tárgyi nyomok fennmaradásának sem kedvez az időmúlás, azok is halványulnak, eltűnnek a környezeti hatások miatt, és nem „lépnek fel újra”;
 - f) annak ellenére, hogy az anyagmaradványoknál a „partizán” (szinte kiirthatatlan) jellegüket, a „szívósságukat”, tartósságukat emelhetjük ki, esetükben is a frissesség előny (legfeljebb lehetőség marad későbbre is), de az azonosítási – különösen az egyedi – mindig csökken valamelyest;
 - g) az „első csapás” váratlanul érheti az esetlegesen már képbe került tettest (a játszmaellenfelet) is, „letaglózhatja”, sokkolhatja a gyorsaság (a rapid- vagy villámsakk), a téttelel való szembesítése, az idő rövidsége nem adja a tudatos, lehiggadt, kimunkált védekezés (a „szekundánssal” való konzultáció) lehetőségét sem számára, sokkal könnyebb közvetlen bizonyítékként értékelhető, ma is értékes (korábban a bizonyítékok, mondhatjuk a sakkjátszma „királynőjének” tekintett) beismerő vallomását (is) elnyerni;
 - h) az „első csapás” alkalmazható mind a nyílt, mind a titkos nyomozások körében; előbbinél a helyszíni szemle és a köré csoportosuló – forró nyomos – intézkedések adják meg a „vezérütést”, a titkosnál pedig a szisztematikusan végrehajtott előzetes titkos adatgyűjtést követő, gondosan előkészített, egyúttal váratlan realizálás – például kutatás, lefoglalás, azonnali kihallgatás, kényszerintézkedés – adja meg a „csapás” erejét.

⁴ A gyorsaság és alaposság duója mellett több „kettős szorításról” is beszélhetünk még a kriminalisztikában. Így alkalmi „párokot” alkotnak: a tervszerűség és az improvizáció, a törvényesség és az eredménycentrikusság, az objektivitás követelménye pedig a szubjektív egyének nyomozásával, fantáziájával és intuíciójával áll szemben, míg kicsit szélesebb körben a növekvő bűnözés, a kvalifikálódó bűnelkövetés és az erősödő terhelti jogcsomag feszül egymásnak.

A legutóbbi érv alapján nem haszontalan elemezni némileg a *helyszíni szemlét* mint az „első csapás” kardinális mozzanatát, ugyanis a statisztikai adatok – nem csak hazánkban – azt mutatják, hogy a bűncselekmények kb. hatvan-hetven százalékát az úgynevezett helyszínes bűncselekmények teszik ki. Ahol érdemes helyszíni szemlét tartani, ahol van mit keresni, kutatni, „fésülni”, ahol fellelhetők az azonosítási piramisban szerepeltetett építőkövek, a nyomok és anyagmaradványok.⁵ Az egész világ kriminalistái körében tendenciózusan értékelődik fel az elsődleges helyszíni szemle, mivel mindenhol – akár az európai kontinensen, akár az angolszász orientációjú államokban, beleértve Ausztráliát is, valamint az ázsiai országokban is – a helyszíni az „adatok tárháza”, „nyitott könyv, amiből meg kell tanulni olvasni”. Nincs nyom-, illetve anyagmaradvány-mentes helyszín, csak meg kell találni, fel kell kutatni – a sokszor láthatatlan – helyszínen hagyott elváltozásokat.⁶ (Azokhoz megfelelő értelmezéseket és jelentéseket kell társítani.) Itt említjük meg, hogy ugyanilyen értékesek lehetnek az úgynevezett „negatív nyomok”. Vagyis, ami nincs ott és ott kellene lennie, illetve, ami már nincs ott és ott volt. Sokszor többet mond a nem létező, hiányzó nyom, mint a „beszélő” jelenlévő.

Kriminalisztikai közhelynek számít az a megállapítás, hogy minden helyszíni más. Következésképpen nagy jelentősége lehet annak, hogy a helyszíni szemlét mennyire sikerül célirányos egyediesítéssel lefolytatni.⁸ Ennek érdekében a jó kriminalistának, helyszíni szemlésznek vagy *crime scene examinernek* (*CSE*) avagy *crime scene investigator*nak (*CSI*) mintegy „bele kell bújni a tettes bőrébe”, hogy eredményes nyomkeresést folytasson, azaz végighaladva az elkövető feltételezett „ösvényén”⁹ felkutassa és rögzítse mindazokat a nyomokat, anyagmaradványokat és elváltozásokat, amelyek a tettes mozgásával kapcsolatban keletkezettek. Mégpedig gondosan és ala-

5 Lásd például az anyagmaradvány-minták helyszíni rögzítésének új, XXI. századi (gyors és alapos) technikájáról Benkő András – Huszár András – Szilvássy István: Korszakváltás a helyszíni gyorsdiagnosztikában. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Határőrség a minőség útján” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2005, 255–256. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV.]

6 Az amerikai taktikai javaslat óv attól, hogy a kriminalista nagy és elképzelt várakozásokkal induljon neki a helyszíni bizonyítékgyűjtésnek. „*A good evidence collector will not approach a scene with a predetermined expectation or what can be found.*” Pete Moore: *The Forensic Handbook*. Barnes and Noble, New York, 2004, p. 34.

7 Dobos János: Negatív körülmények a helyszínen. *Belügyi Szemle*, 1964/1., 54–59. o.

8 Találó megfogalmazásnak véljük Steinke szavait: „*A rekonstrukció nem sablonizálható.*” Wolfgang Steinke: A bűnügyi technikai szakvélemények bizonyító értéke. In: Katona Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései*. BM Kiadó, Budapest, 2001, 116. o.

9 A helyszíni szemlén követhető „ösvényekről” lásd Kovács Lajos: *A Mór megtette...* Korona Kiadó, Budapest, 2009, 38. o.

posan. Úgy is fogalmazhatunk, minél alaposabb, figyelmesebb volt a tettes a helyszínen – hogy ne hagyjon hátra semmit magából –, annál alaposabbnak és figyelmesebbnak kell lennie a szemlélőnek.

A helyszíni szemle (sakkhasonlattal a nyitásra adott válaszlépés-sorozat) szükségszerűen többszakaszos, többmozzanátú tevékenység, nem beszélve arról, hogy mind célja, mind eredményei igen szerteágazók lehetnek.

Már az elnevezés is utal a helyszíni szemle bonyolult, összetett voltára.¹⁰ Nemcsak a helyszín lehet ugyanis sokféle és önmagában is soktényezős, sokelemű jelenség, hanem maga a szemle is több változatot jelent, például lehet személy, tárgy vagy helyszín szemléje is. Az utóbbiban szükségszerűen benne vannak vagy benne lehetnek az előbbi kettő mozzanatai is, azaz a helyszínen (holt) személy(ek) és fontos tárgyak, bűnjeltek találhatóak. Gyakran éppen a gyorsaság – a *periculum in mora* – követelménye miatt halaszthatatlan a nyomozási cselekmény, nem engedhető meg, hogy a „nyomok” kihűljenek, a sakkjátékos „elaléljon”, a sakkórán az ideje lejárjon.

Olyannyira nem, hogy a párhuzamosság is követelmény, vagyis már a szemle ideje alatt el kell kezdeni a más irányú adatgyűjtéseket, amint kellő adatunk van a múltbeli feltételes magyarázatra, a verzió vagy verziók felállítására. Olyan szintű nyom- és anyagmaradvány-kutatást (sakkhúzásokat) kell végezni, ami megállja majd a helyét, a laboron keresztül a tárgyalóteremben, vagyis a sakkszertű végjátékban is (*from crime scene to the courtroom*). Minden taktikai és technikai eszközt be kell vetni ennek érdekében, ami éppen az adott időben és helyen rendelkezésre áll a természet- és társadalomtudományok, illetve a kriminalisztika mint alkalmazott tudomány önálló eredményei útján.

Ezek közül – miután gondolatsorunk nem hivatott mindegyik részletezésére – újdonságként egyet emelünk ki, nevezetesen a már hazánkban is tesztelt¹¹ *digitális térszkennert*. Kiemelésének nemcsak a novumértéke miatt adunk teret, hanem azért, mert éppen a korunk kriminalisztikáját jellemző tendenciába illik.¹² Vagyis a második generációs bizonyítékokat produkáló digitális technikák előretörése miatt beszélünk róla többet.¹³

¹⁰ Lásd erről részletesebben Pusztai László: Szemle a büntető eljárásban. KJK, Budapest, 1977.

¹¹ Ügyészi tapasztalatai alapján egy új-zélandi eredetű, svájci-osztrák cég által gyártott, a magyar rendőrség által tesztelt, „mérétező” szoftverről ír Szabó Orsolya: A helyszíni szemle rögzítése. Kézirat, Pécs, 2009, 4. o.

¹² Lásd erről részletesebben Fenyvesi Csaba: A XXI. századi büntüldözés-tudomány nemzetközi tendenciái. Magyar Tudomány, 2004/6., 757–765. o.; Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika XXI. századi világ-tendenciái. Belügyi Szemle, 2013/10., 7–33. o.

¹³ A második generációs bizonyítékokról lásd részletesebben Fenyvesi Csaba: Az új generációs bizonyítékok a kriminalisztika történeti mérföldköveinek tükrében. Magyar Jog, 2014/7–8., 433–443. o.

Az amerikai – DeltaSphere–3000 típusú – eszköz egyébként egy hordozható lézerszkennerből és egy digitális fényképezőgépből áll. A szkennerek a körülötte lévő tárgyakról és azok egymástól való távolságáról is méreteket vesz. Mindegyiket „letapogatja”, így elkészíti a helyszín háromdimenziós modelljét. A szoftver segítségével erre fektetik rá a digitális kamera által készített képeket. Nagyjából húsz lézersugár segítségével folyamatosan úgynevezett háromszögelést végez, megállapítja a földrajzi koordinátákat. A mérési pontosság következtében a hagyományos mérőlecek a „lomtárba” tehető, amivel rengeteg időt megspórolhatnak a feltárók, és persze sokkal pontosabbak is lesznek a kötelezően méretes képek, leírások. Ha teljes lefedettséget kívánnak elérni a használók, akkor a digitális eszközt csak körbe kell mozgatni a helyiségben – igen stabilan tartva –, hogy az egymást takaró tárgyak mögé is be lehessen látni. Az eszköz azért is értékes, mert a készített felvétel nemcsak a nyomozóknak, hanem a bíróságon (a végjátékban) eljáróknak – bíróság, ügyész, védő, szakértő stb. – is hasznos, mivel szinte magukat is behelyezhetik az eredeti helyszínre, ott nézhetik végig és elemezhetik a pontos távolságokat mutató inkriminált helyszínt. Ami sokféle lehet: valódi, változatlan, spontánul vagy szándékosan változtatott, koholt, élő, mozgó, tagolt, kettős vagy többes¹⁴, „mellékes”, stabil, mozgó, „virtuális” stb. Magunk kiegészítjük a felsorolást a „veszélyes és veszélytelen” helyszín fogalmával. E megkülönböztetést azért tesszük, mert önmagában az élő helyszínek nem fedik le feltétlenül a fogalmat, ugyanis van nem veszélyes élő helyszín is. Ugyanakkor a tűzgyújtásos vagy robbantásos élő helyszínek kifejezetten kockázatosak a szemlélők életére, testi épségére is, mivel alattomosan megbújnak a veszélyek. Például többemeletes épületnél korhadt fagerendák, omlás előtt álló falak, aljzatok, tetők veszélyeztetnek, vagy vegyük a sorozatrobbantások helyszíneit, ahol ki tudja, még hány időzített szerkezet van elrejtve. Az ilyen – a szemlélőre is veszélyt jelentő – helyektől elkülönül a gyakorlati többség,

¹⁴ 1989-ben Komlón egy négyéves kislány holttestére talált rá a nyomozó hatóság az egyik négyemeletes bérház alagsori fatárolójában. A láthatóan összeszurkált testen és a környezetében nem volt jelenlét vérmennyiség. Azonnal világossá vált, hogy nem az elsődleges helyszínről van szó, az emberölés máshol történt. Ennek felkutatása, vagyis a *hol történt?* kérdés megválaszolása a tettest is megmutatta, mivel éppen azért vitte el a fő helyszínről, mert az rá vallott. Az egyik első emeleti lakásban – lumen segítségével – sikerült megtalálni és bizonyítani az elsődleges helyszínt, egyúttal a tettes személyét. Legfőképpen rejtőző anyagmaradványok, mindenekelőtt sértetti vér, haj felkutatásával és azonosításával. Lásd erről részletesebben Fenyvesi Csaba – Kodba Ferenc: Kiszervek sérelmére elkövetett brutális emberölés nyomozása. *Belügyi Szemle*, 1990/4., 106–113. o.; Latens vér felkutatásáról lásd még Sarah J. Seashols – Heather D. Cross – Danielle L. Shrader – Ashley Rief: Comparison of Chemical Enhancements for the Detection of Latent Blood. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 58, iss. 1, 2013, pp. 130–133.

ahol már semmiféle veszély nincsen. (A felfegyverzett tettes már nincs a helyszínen, a betöréses lopás elkövetője nem hagyott hátra semmiféle kockázati tényezőt, stb.)¹⁵ Az bizonyosnak tűnik, hogy mindegyik szemleforma (partinyitás) más és más műfogásokat, taktikát és technikát (sakkválaszléptést) kíván. Ez a szépsége, egyúttal nehézsége is, miközben az alaposág mellett még kellően gyorsnak is kell lennie a helyszín feltérképezésének (a sakkóra „ketyeg”), az összképrögzítő, statikus és a nyomkereső, anyagmaradványt kutató, dinamikus második szakasznak, ami szintén nem lehet kapkodó, felületes, elnagyolt.

Az alaposág és gyorsaság mellett még óvatosnak is kell lennie a szemlélőnek, illetve már előtte a helyszínt biztosítóknak, mivel mindenképpen el kell kerülni a nyomok, anyagmaradványok szennyeződését, illetve azok eltűnését, mielőtt rögzítették volna. Növeli az „első csapás” jelentőségét, hogy nincs második esély. A második már nem lesz csapás, mivel a mozzanat – gyakorlatilag – megismételhetetlen (irreverzibilis), hiszen az első szemle alatt oly mértékben megváltozik a helyszín¹⁶, hogy még egy eredményes feltárára már nagyon halvány a remény.¹⁷

A halaszthatatlan nyomozási cselekményeknél nem mondhatjuk el, a más krimináltaktikai cselekményeknél – például terhel, tanú, sértett kihallgatásánál, megtervezett kutatásnál fennálló – azon taktikai tanácsunkat, hogy „készülj fel az ellenfeledből”. Mivel a váratlanság, kiszámíthatatlanság miatt erre nincs lehetőség, és általában „ellenfél”, rejtőzködő ismeretlen tettes sincs, nem várja általában a hatóságot. (A tettenérés vagy önkéntes feladás eseteit,

15 Talán azért sem emelte még ki senki a szakirodalomban az elmúlt hatvan évben, mert hosszú évtizedeken keresztül nem volt ennek hazánkban realitása, „veszélye”. Az 1990-es évek robbantások, leszámolásos, „fegyveres kivégzős” cselekményei után ez a „hallgatás” már nem tartható fenn.

16 Létezik a szakirodalomban úgynevezett *post-crime inspection*, egy utólagos, második helyszíni szemle, ugyanis a kriminalisztikai anyagmaradvány-kutatások azt mutatják, hogy egyes ultrakönnnyű mikroszemcsék, szálak a levegőben vannak a szemle idején, és csak órák, esetenként napok múltán érnek le a földre, ahol rögzíteni lehet őket. Ezekért érdemes – lezárás és helyszínmegővás mellett – még visszatérni akár több nappal is később a már egyszer szemlézett színhelyre.

17 Az 1980-as években egy baranyai faluban egy idős asszonyt találtak a szomszédok a gáztűzhely előtt feke holtan, kezeit szépen magán összekulcsolva. Úgy tűnt, így „ment el”, csendben, rendben. Ezt állapította meg a felületes, rendkívüli halált vizsgáló szemlebizottság is, így – idegenkezűség hiányában – érdemi helyszíni szemlét sem tartottak. A néhány nap múlva elvégzett orvos szakértői boncolás azonban a gégeporc törését, idegenkezű fullasztások elváltozásokat észlelt. Az emberlét miatt meginduló nyomozás helyszíni szemlével kezdődött, azonban részben a korábbi hatóság bejárások, másrésztől az azóta aktív örökös rokonok helyszínbjárása mindent lerombolt. Az „első csapás” elmaradt, nem lettek érdemi és tiszta nyomokra, anyagmaradványokra, nem is sikerült a később egyébként gyanúba került személyt „behelyezni a helyszínre”. A bíróságon (a végjátékban) – nem meglepő módon – bizonyítékhiányos felmentéssel végződött az eset.

illetve a jelen tanulmány szerinti sakktablánál ülő, már megismert, sőt tanulmányozott sakkellenfelet kivéve.) Így alapos felkészülés nélkül, gyorsan kell dönteni a szükséges szemlélő erőkről, technikákról (gépjármű, nyomrögzítő eszközök, világítás, számítógépek, nyomtatók, diktafon, fényképezőgép, videokamera, digitális lézerszkennel, rádió, mobiltelefon stb.), segítőkéről (nyomkereső, -követő kutya, kutya vezető, technikus, jegyzőkönyvvezető, számítógépes, fegyver-, nyom-, rovar-, orvos, munkavédelmi, műszaki szakértő, szaktanácsadó stb.), az egész nyomozási cselekmény logisztikájáról. Ezt persze közben is végezni kell, igazodva a körülményekhez, a feladatok nagyságához és jellegéhez.

Az alapos helyszíni szemlét – és nem a köznyelvben populárisrá vált „helyszínelést”, mivel az más krimináltaktikai cselekmény –, annak adatait hitelesen rögzíteni, dokumentálni kell, hogy a további, nem a helyszíni szemlét végző nyomozók¹⁸, illetve egyéb hatóságok (ügyészség, bíróság) minden részletét fel tudják idézni. Minimum írásos jegyzőkönyv formájában, de ehhez csatlakozhatnak még számítógépen, belső digitális hálózaton, CD-n, DVD-n lévő is, fotó- és videofelvételek¹⁹, rajzok, vázlatok, kutya indításról jegyzőkönyv, bűnjeljegyzék a nagyon precízen leírt és szeparáltan csomagolt bűnjelleggel, a szubjektív megállapításokat, következtetéseket, verziókat is tartalmazó szemlélő jelentése. („Borítékolt lépés után a szekundáns tanácsa.”)

A szemle során, illetve azt követően az „első csapás” jelleget erősítve és bizonyítva az általánosság szintjén értékes adatok merülhetnek fel, amelyek segíthetnek a továbblépésben, az összes kriminalisztikai fő kérdés megválaszolásában.

Ezek – álláspontunk szerint – a következők lehetnek:

- a) azonnali útmutatót kínálhatnak a tettes személyére, hollétére, távozási-menekülési útvonalára, rejtékhelyére, esetleges újabb bűncselekményeinek szándékára, veszélyességére (fegyver, robbanószer tartására) (a sakkellenfél taktikájára, gondolatmenetére);

¹⁸ Az amerikai gyakorlatban a kisebb részlegeknél, ahol nincsen szakosodás, a helyszíni szemlebeli feladatokat egy személy végzi. Minél nagyobb a részleg, annál biztosabb, hogy több szakember dolgozik mind a technikai, mind pedig a nyomozási feladatkörben, mégpedig a helyszíni koordinátornak alárendelve. Ilyen helyzetekben a helyszíni koordinátor lesz gyakran a szemlevezető. Charles R. Swanson – Neil C. Chamelin – Leonard Territo: *Criminal Investigation*. Random House, New York, 1981, p. 21.

¹⁹ A helyszíni szemle új, digitális képrögzítési lehetőségeiről Katona Géza fogalmazott meg nem is olyan régen hatékonyt növelő útmutatókat. Katona Géza: *A helyszíni szemle hatékonyságának aktuális kérdései*. Belügyi Szemle, 2012/6., 75–86. o.

- b) a múltbeli eseményeken kívül a jövőbeli szándékára nagyon erőteljes adatokat kaphatunk a helyszínen fellelt digitális eszközökből, amelyek – bár nem könnyű – szakértői (szakszerű) vizsgálatát a lehető leghamarabb el kell kezdeni, a releváns adatokat ki kell nyerni;
- c) támpontokat adhat általános és részverziók felállításához, a múlt gondolatbeli rekonstrukciójához;
- d) megismerhető a bűncselekmény pontos ideje, helye, az elkövetés módja;
- e) értékes fizikai-tesztiszellemi tettesi adottságok olvashatók ki mind a statikus, mind a dinamikus szakasz eredményei alapján [például az elkövető(k) száma, szereposztása, célzata vagy motívuma, szakképzettsége, helyismerete, ruházata, ereje, dohányzása, testi sérülése];
- f) fontos személyiségvonások, viselkedési módok mutatkozhatnak meg a helyszíni adatokból (például a tettes személyisége, jellegzetes szokása, perszeverantikus elkövetési módja, célszerű vagy felesleges utótevékenysége, sértettel való kapcsolata, feltűnési vágya);
- g) mindezen fizikai-személyiségi adatok alkalmasak lehetnek profilalkotásra, az elkövető „körvonalazására” (művelt, primitív, brutális, kapzsi, vakmerő, beteges hajlamú, ténylegesen beteg, illetve társadalmi státusa, iskolai végzettsége, foglalkozása);
- h) a szemlén rögzített adatok, bizonyítékok²⁰ hasznosak lehetnek a későbbi esetleges bizonyítási kísérletnél, felismerésre bemutatásnál, helyszíni kihallgatásnál²¹;
- i) az adatok lehetőséget adnak a sorozatcselekmények egyikének felismerésére, az eddigi hasonló eseményekhez való illesztéséhez, ami segíthet a verziók felállításában is – figyelemmel a korábbi szemlék adatainak ismeretére;

20 A rögzített bűnjelekkel kapcsolatban emeljük ki az angolszász elméletben és gyakorlatban használt kifejezést, a megőrzési láncot vagy bizonyítékfolytonosságot (*chain of custody*), ami egy amerikai kötet szerint egy „tanúsított, írásban rögzített jelentés mindazokról az egyénekről, akik felügyelték a bizonyítékot a rendőrségi begyűjtéstől kezdve. Ez azzal kezdődik, amikor a bizonyítékot a szemlén felkutatják, rögzítik és tart egészen a végső felhasználásáig. Állandó elszámolási kötelezettség biztosítja a megőrzési láncot: ez szükséges ahhoz, hogy képesek legyenek azt demonstrálni a bírósági bemutatásnál, hogy a bizonyíték (*corpus delicti*: a »bűn teste«, valójában a bizonyíték megtestesülése, a bűnjel felmutatása, vizsgálata, vitatása) megengedhető legyen a tárgyaláson. Minden egyén a megőrzési láncban személyes felelősséggel tartozik a bizonyíték iránt, beleértve ebbe a róla való gondoskodást, a biztonságos elhelyezését és megőrzését.” Charles R. Swanson – Neil C. Chamelin – Leonard Territo: i. m. 24. o.

21 Molnár József: A helyszínelés és bizonyítási kísérlet szerepe a büntügyi nyomozásban. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXXV. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest, 1998, 316–341. o.

- j) a helyszíni szemle szinte valamennyi adata igen jól felhasználható a később felvetődő verziók és utóbb beszerzett perrendszerű bizonyítékok ellenőrzésében, illetve a bizonyítási eljárásban, végső soron a bíróságon (a végjátékban);
- k) a felkutatott nyomok, anyagmaradványok tárgyakat adnak a későbbi szakértői laborvizsgálatokhoz;
- l) a szemleadatok gyors beszerzése alapot adhat a „forró nyomon” üldözés megszervezésére.

Így jutottunk el a következő állomásunkig, az „első csapás” másik, általunk kiemelendő fontos összetevőjéhez, az úgynevezett „*forró nyomos*”, összehangolt intézkedésekhez. Felfogásunk szerint ez is tartalommal tölti meg az alapvető követelményt, vagyis hogy a lehető leggyorsabban a leghatékonyabb, koordinált lépéseket tegye meg az irányító vezető és csapata – nem sokkal a bűncselekmény elkövetése (az első sakk lépés) után – a bizonyítékok összegyűjtésére, a tettes elfogására. (Amikor a „nyom” még „meleg”.)

A vezető igen széles körű feladatai közé tartozik:

- a) az ügyeletes információkat összegyűjtő és továbbító tevékenységének figyelemmel kísérése;
- b) (akár a fegyveres, robbanószeres) elkövető elfogására felállított akciócsoport (alkalmanként kommandó, helikopter, motoros, bűvászolgálat stb.) tevékenységének irányítása;
- c) a helyszínbiztosítók (*first responder*) és a szemlebiztoság tevékenységének és eredményeinek, megismert digitális adatainak figyelemmel kísérése (akkor is le kell folytatni a szemlét, ha közben elfogták a tettest);
- d) a tanú(k) és sértett(ek) kihallgatását végzők, illetve az általuk beszerzett adatok megismerése;
- e) az akcióba bevont más rendészeti szervekkel való folyamatos kapcsolattartás;
- f) a területileg illetékes körzeti megbízottak, járőrök, a nyomozókutya-vezetők tevékenységének meghatározása, irányítása;
- g) a folyamatosan beszerzett adatok értékelése;
- h) ha szükséges, az üldözés irányának, a zárások (útzarak, útakadályok, területblokkolások) pontjainak megváltoztatása;
- i) intézkedés a lényeges adatok, információk mielőbbi rögzítésére;
- j) gondoskodás a beszerzett bizonyítékok szakszerű tárolásáról;
- k) mindezen – és ezeken túli aktuális – feladatok összehangolása.

A *k)* ponthoz tartozik, hogyha az elkövető személye, kiléte már ismertté vált, akkor lakhelyén, ismerőseinél, családjánál adatgyűjtést, házkutatást kell vé-

geztetni. Fel kell térképezni a szokásait, személyiségét, habitusát, foglalkozását, családi állapotát, iskolai végzettségét, más szokásos tartózkodási helyeit, illetve hogy van-e fegyvere, robbanószere, élet, testi épség elleni speciális eszköze. Célszerű kideríteni, hogy mi válhatta ki a bűncselekmény elkövetését, különösen, hogyha éppen egy másik elkövetési helyről menekül. Itt már cél az is, hogy az elkövető elfogásával megakadályozzák, hogy saját magában, esetleg másokban kárt tegyen – akár menekülése érdekében –, és hogy újabb bűncselekményt kövessen, illetve követhessen el.

Mind Ezeket persze gyorsan, szakszerűen, rugalmasan, mégis szervezeten és a jogi követelményeket, a krimináltaktikai és -technikai ajánlásokat betartva kell végrehajtania az irányítónak.

Sommázként az „első csapás” alapelvehez annyit jegyzünk meg, hogy felfogásunk szerint nemcsak lehetőség, hanem követelmény is az első támadás. Ezt a módot, ezt a helyzetet ki kell használnia a kriminalistának, valóban mesteri sakkhoz, annál is inkább, mert értékes alapként szolgál a hét kriminalisztikai kérdés megválaszolásához. Aki ezt az alapot rosszul építi fel, az nem számíthat utána stabil felépítményre, hatékony közép- és végjátékra. Kártyavárként omlhat össze a konstrukció, a verzió, akár már a nyomozás során, ám megtörténhet ez a végjáték keretében, a bíróságon is.²²

A nyomozás egésze (a további összes krimináltaktikai és -technikai lépés) mint középjáték

Ha áttekintjük a sakkjátékkal kapcsolatos szakkönyveket, azonnal feltűnik, hogy a megnyitásoknak könyvtárnyi irodalmuk van. Ellentétben a második fázissal, amely oly bonyolult és olyan mértékű-kiterjedésű, hogy szinte megfogalmazhatatlanok a követendő taktikai utasítások. Ezzel szemben a kriminalisztika szakirodalma igen bőséges, ezernyi tankönyv, monográfia taglalja a világban az első csapás után még megtehető bűnüldözői sakk lépéseket. Gondoljunk csak a krimináltechnikai, -taktikai, -metodikai kötetekre, az abban foglalt ajánlások garmadájára!²³ Ebben a szakaszban megfordíthatja a bűnüldöző sakkjátékos a kezdeti lépéshátrányt, előnyre tehet szert, ha kellő-

²² Lásd erről részletesebben Fenyvesi Csaba: A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák. *Belügyi Szemle*, 2014/3., 30–59. o.

²³ Lásd a kötetekről Fenyvesi Csaba: A magyar kriminalisztika és a büntető eljárásjog tudomány monografikus alapjai. *Magyar Rendészet*, 2013/2., 115–130. o.

en alaposan, szívósan és szakszerűen küzd az ebben a szakaszban inkább már a rejtőzésre fókuszáló, sokszor inkább passzivitásba forduló, bünt már korábban elkövető ellenféllel szemben. Felsorolni itt is lehetetlen a rendelkezésre álló, igen széles körű és – legfőképpen a természettudományos kutatásoknak köszönhetően – mindennap bővülő eszköztárat, inkább a középjáték célját jelöljük meg a már ismertetett alapelvek tükrében.

A középjáték markáns része a hét kriminalisztikai alapkérdésre adandó válaszok felderítése, (előzetes nyomozási-ügyészi) vizsgálata. Meglátásunk szerint a már említett kriminalisztikai fő kérdéssor – a *mi?*, *hol?*, *mikor?*, *hogyan?*, *ki?*, *kivel?*, *miért?* – alapelvi szintre emelt együttes, hiszen ezek megválaszolása nélkül nem mondhatják a hatóságok, hogy helyesen ismerik a releváns tényeket, a történeti múltat, az elbírálandó tényállást. Ha pedig nem ismerik hiánytalanul, torzításmentesen, és így próbálnak értékelni, dönteni, akkor ennek legfőbb veszélye, „a legrosszabb forgatókönyve” az esetleges „justizmord”²⁴ lehet, amelynek elkerülése, megelőzése minden jogalkalmazó elsődleges kötelességei közé tartozik.

A kriminalisztika teoretikusai között voltak, akik legfőképpen a *hogyan?* kérdés tartalmi elemeit porciózták, ezáltal egészen tizenkettőig bővítették a kérdősort. Például a kinek a sérelmére? Milyen eszközzel követték el? Milyen okból, illetve milyen célból? Milyen kárt okozva? kérdésekkel kiegészítve. Azt is megjegyezhetjük, hogy a magyar nyelv szabályai szerint a hatodik, azaz *kivel?* kérdést nem is kellene feltennünk, hiszen, ha többen voltak, akkor az ötödik (*ki?*) kérdésre adott feleletünk tartalmazza, tartalmazhatja a társak nevét is. Ám kétségtelen, hogy az angol (és német) rövidítésében „7W questions”²⁵ formula mára kiforrottá, nemzetközileg és magunk által is elfogadott részévé²⁶ vált a kriminalisztika elméletének és gyakorlatának egyaránt.²⁷

A tömörséget mutató hét kérdés között sem véletlenül áll az első helyen a pusztán két apró betűből álló *mi?* kérdése, hiszen a „mi történt?” lényegbevágó megválaszolása adja meg a kezdő feleletet, egyben lökést is, hogy valóban

24 Lásd ennek jelentőségét részletesebben Handrik Adél: A justizmordok okai – tévedési források a büntetőeljárásban. *Beltügyi Szemle*, 2011/9., 41–63. o.

25 What, Where, When, How, Who, With Whom, Why?

26 Lásd ebbéli álláspontunkat Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba: *Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999, 2002; Tremmel Flórián – Herke Csongor – Fenyvesi Csaba: *Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005; Tremmel Flórián – Herke Csongor – Fenyvesi Csaba: *Kriminalisztika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009.

27 Módszertani útmutatóul szolgáltak a Christian Wolff természetjogász és tanítványa, Joachim Georg Darjes (1714–1791) által a latinból átvett kérdőszavak, amelyeket ma a német nyelv kriminalisztikai W-kérdésekként ismer. Armin Forker: *Történeti kriminalisztika – kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására*. In: Katona Géza (szerk.): i. m. 69. o.

bűnügyben kell-e eljárniuk a hatóságoknak vagy netán közigazgatási²⁸, szabálysértési, munkaügyi, fegyelmi eljárásban, és sorolhatnánk még néhány eshetőséget és területet. A bűncselekményi válasz esetén azonnal más lesz a bevetendő apparátus, szakértelem, módszertan, eszközállomány, és azonnal élessé válnak a további alapkérdések. A mondatból kiemeljük az „azonnal” szót, hiszen egyből fontossá válik az idő kérdése. Nemcsak a nyomozás, a tényfeltárás gyorsaságának igénye miatt, hanem mert a *mikor?* kérdése is előretolul. A *mi?* kérdése után verseng a *hol?*, *mikor?*, *hogyan?*²⁹ kérdéstriász. Szinte egyidejűen és égetően vetődnek fel, amelyekre a lehető legrövidebb idő alatt meg kell adni a pontos válaszokat, mert ezek nélkül nagy valószínűséggel nem tudjuk hatékonyan kutatni a további kérdések (*ki?*, *kivel?*) feleletét.

Egyébként az elméletben és gyakorlatban is szépen kikristályosodott hét kérdés azért bír kiemelt jelentőséggel („varázserővel”), mert majdhogynem bizonyossággal állíthatjuk, hogy a múlt rekonstrukciója (a „varázslat”, a végjáték) sikerül, ha ezekre az egyszerűnek tűnő kérdésekre meg tudja adni a kriminalista, végső soron a bíróság a pontos válaszokat. Ami cseppet sem könnyű, mivel a gyakorlati megválaszolásuk a modern kriminalisztika korában éppen a mágiától távolodó, sőt elhatárolódó tudományos képességeket, ismereteket és erőket³⁰ igényel.

Már az *első kérdés, a mi történt?* óriási nehézséget okozhat, és rengeteg időt, energiát vehet igénybe a nyomozó hatóság tagjaitól. Márpedig erre a kérdésre mindenképpen választ kell adni a lehető leggyorsabban – és ez így lesz a jövőben is –, ugyanis ez határozza meg, hogy egyáltalán kriminális esetről van-e szó.³¹ Úgy is fogalmazhatunk, hogy az első kérdés megválaszolása elengedhetetlen feltétel, *conditio sine qua non* a továbblépéshez. Már itt megjegyezzük, hogy vannak a bázisban olyan kérdések, amelyek nem tartoz-

28 Erről ír például Romet Bernadett: A rendkívüli halálesetek helyszíni szemléi. Studia Iuvenum Jurisperitorum, Pécs, 2004, 257–278. o.

29 Lásd a modusoperandi-nyilvántartás alapjaként szolgáló perszeveranciáról Kovács Klára – Pásztor Attila: A perszeverancia kriminalisztikai jelentősége. Belügyi Szemle, 2011/12., 89–103. o.

30 Nem véletlenül beszélhetünk „agy- és lábnyomozásról”, illetve nyomozóról (*brain-foodetective*). Szükség van az elméleti felkészültségre, azonban a hagyományos, sok utánjárást igénylő adatgyűjtés sem maradhat el az eredményes – régi műszóval – „kikutakodáshoz”, még a digitális adatokban bővelkedő napjainkban sem.

31 Az 1980-as években a Pécs és Siklós között lévő út menti szántásban egy kiégett Dacia személygépkocsit találtak, a vezető ülésén pedig egy elszenesedett férfit találtak. Mindjárt felvetődött az első, alapvető kérdés, amelyre a nyomozók verziókat állítottak fel: emberölés, öngyilkosság, közlekedési baleset, természeti csapás vagy műszaki hiba jött szóba. Az igen alapos helyszíni szemlélt és adatgyűjtéseket követően – szakértők sokaságának bevonása és helyszíni (mérgezési) modellkísérletek után – sikerült megválaszolni a *mi történt?* kérdését. A vezető az öngyilkosság egy sajátos – kombinált mérgezéses-tűzgyújtásos – formáját választotta.

nak ebbe a kategóriába; megválaszolásuk nélkül is lehet törvényes és valószínű tényállás-felderítés, illetve büntetőjogi felelősségre vonás. (Például a később részletezett *miért?* kérdés ilyen.)

A *hol?*, *mikor?*, *hogyan?* kérdéstriászból a második helyre, közvetlenül – a feltétlenül első – *mi?* kérdése után a *hol történt?*-et helyezzük elvi szinten³², mivel a bűncselekmények jelentős száma „helyszínes”. Vagyis a ténykérdések felderítése a bűncselekmény helyszínén, szemlével kezdődik, ahogyan már korábban is megfogalmaztuk. Tendenciájában ezek növekedését látjuk, és a jövőben is hasonló trendet modellezünk, mivel a tárgyi bizonyítékok mikro- sőt már szubmikroszintű megismerése, az egyre bővülő felismerési és rögzítési eszköz, technika évről évre több lehetőséget is nyújt a szemletartáshoz, az értelmes, célirányos helyszíni adatgyűjtéshez.³³ Ebből következően igen lényeges, hogy hol történt a bűncselekmény. (Már ismeretes, hogy bűncselekmény, hiszen az első kérdésre meg kellett adni korábban a hiteles választ.) Azért is lényeges, mert általában az egész büntetőeljáráson végighúzódó folyamat első állomása. Ugyanis a „helyszín–labor–tárgyaló” hármásában ez a belépő, az indító, az első lépcső a bizonyítékokhoz, azok feltáráshoz, rögzítéséhez, értékeléséhez. A következő grádics már a – nyomok és anyagmaradványok vizsgálatát végző és véleményező – szakértői labor, majd a harmadik állomás – a végső értékelést, bizonyítékmérlegelést folytató, „végjátékok lefolytató hely” – a bírósági tárgyalóterem lesz.³⁴

A pontos válaszadás iránymutatást ad a felderítést végzőknek, hol keressék a nyomokat és anyagmaradványokat, hol tartásuk meg a kriminalisztikailag és jogilag³⁵ is fontos helyszíni szemlélet.

³² Hangsúlyozzuk, hogy elvi szinten – mivel a gyakorlatban általában nincsenek ennyire éles elválasztó vonalak, és sorrendi határok – a kérdés-felelet lánc „egymásba kapaszkodik”, kombinált formában, sokszor egy időben jönnek elő. Ez az állítás egyébiránt igaz mind a hét kérdés esetében.

³³ A 2015 decemberében elkövetett párizsi robbantásos merényleteknel (bűncselekményeknel) is a nyomozók a helyszínekből indultak ki és jutottak el a tettesekig.

³⁴ Összhangban a bizonyítás-fogalmunkkal, amely szerint „A bizonyítás a büntetőeljárásban olyan megismerési folyamat, amely az egyedi ügyben, büntetőjogilag releváns, túlnyomórészt múltbeli tényállásnak az eljáró hatóság, végső soron a bíróság általi, a valósággal adekvát megállapítására irányul és a bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával és mérlegelésével kapcsolatos tevékenységben realizálódik.” Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012, 132. o.; Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2001, 211. o.

³⁵ A helyszíni szemle kettős arcúlatáról azért beszélhetünk, mert egyrészlől kriminalisztikai relevanciája abban rejlik, hogy segíti a bűncselekmény elkövetési magatartásának és elkövetőjének rekonstrukcióját, hiszen meghatározott térben keletkeznek a döntő bizonyítékok, amelyeket fel kell kutatni, és megfelelően rögzíteni, illetve értékelni kell; másrészlől jogi relevanciája pedig abban áll, hogy választ ad az illetékesség kérdésére, továbbá anyagi büntetőjogi, azon belül különös részi tényállás alapján minősítő körülményként szerepelhet (például közveszély helyszíne, bekerített hely).

Tudnunk kell, mennyire szükséges visszanezni a múltba a bűncselekmény felderítése, az összes kérdés megválaszolása érdekében. A *mikor történt?* kérdés relevanciája többirányú. Elsőként a rögtönös intézkedések miatt van jelentősége, amit a szaknyelv, a már taglalt „forró nyomos üldözésnek” nevez, és csak akkor van helye és értelme a mozgósításnak, a gyors szervezésnek, ha a bűncselekmény valóban nemrég történt, a helyszín „még nem hült ki”. Másrészt időmedret ad a nyomozásnak, a további sokirányú, nyílt és titkos adatgyűjtésnek, puhatolásnak. Harmadrészt pedig a potenciális elkövetői körre is iránymutató. Leszűkíti azokra, akik nem esnek ki az időmederből, elmenthető az ellenőrzött, megalapozott alibit felmutatókkal.

Az időkérdés megválaszolásának szerepe lehet az alapkérdés, a *mi?* megválaszolásában is.³⁶

Kimeríthetetlen a *hogyan történt a bűncselekmény?* kérdésre adott választerdő. Mégis született rá valamiféle rendszerezés, mivel a pszichológia nyomán a kriminalisták felismerték, hogy van sajátos összefüggés a tettes és tette között. Fogalmazhatunk úgy is, hogy „hasonlítanak” egymásra, vagyis a tett módja tükrözi az elkövetőt, annak személyiségét, gondolkodását, és amely összefüggésnek a pszichológiai alapja a perszeverancia. Értelme szerint az elkövetők – mindenekelőtt a sorozatban cselekvők – állhatatosan és kitartóan ragaszkodnak az elkövetési módjukhoz (sakkozói példával a megnyitási fajtához).³⁷ Erre az elvi és gyakorlati felismerésre épül az egyes – is-

36 A *Spiegel* folyóirat nagy történelmi szenzációt keltően megjelentette Hitler állítólagos naplóját. A későbbiekben azonban okmányszakértők megállapították, hogy a felhasznált papír jóval a második világháború befejezése – Hitler halála – után készült, vagyis bűncselekmény, család történt. A napló íróját és sajtóhoz juttatóját felelősségre is vonta a bíróság. Ayn Emba-Seddon – Allan D. Pass: Hitler Diary Hoax. In: Ayn Emba-Seddon – Allan D. Pass (eds.): Forensic Science. Salem Press, Pasadena, 2009, pp. 593–595.

37 A ragaszkodásnak is több fajtája van, így tapasztalunk:

- a) személyhez (*perseverantia subjecti*): a sértetti-áldozati kör mindig csak egy bizonyos nemű, korú, hajszerű, foglalkozási csoporthoz tartozik. Történelmi példa Hasfelmetsző Jack esete, aki szinte csak prostituáltakat támadott. A helyhez is ragaszkodott, mindig a Whitechapel nyomornegyed környékén követte el a tettet, és az elkövetés eszközében is kitartó volt: valamilyen igen éles, késszerű eszköz használt, a mód szerint pedig szinte mindig csonkolt, egyre fokozódó kegyetlenséggel;
- b) módhoz való (*perseverantia modi specialis*): konok ragaszkodás az elkövetés mikéntjéhez. Például az 1980-as végén Pécsen sikerült azonosítani egy idősödő férfit, aki évtizedeken keresztül minden alkalommal valamilyen fémrúddal, biciklipumpával a sértettek bokáját, alsó lábszárát ütötte vehemensen;
- c) a tárgyhoz való ragaszkodás (*perseverantia objecti*): például folyamatos ékszerlopás;
- d) eszközhöz való ragaszkodás (*perseverantia instrumenti*): az emberöléséknél, testi sértéséknél vagy azok kísérletének végrehajtásánál azonos vagy hasonló eszközökhöz való makacs „tapadás”, amit – mint látható a b) pontnál említett példából – nehéz elhatárolni a módhoz való ragaszkodástól, mivel azal szinte mindig szoros kapcsolatban áll;

mert vagy ismeretlen tettesű – bűncselekmények módszertani leírása, a *modus operandi*-nyilvántartás. Ez szinte nem más, mint az elkövetői névjegyek (*signature behavior*) gyűjteménye, amelyben – úgy is fogalmazhatunk – „alírásszerű viselkedési nyomokat” tárolnak. Azon túlmenően ugyanis, hogy a *modus operandi* önmagában jellemző az elkövetőre, a *modus operandi* belül mégis megfigyelhetők olyan viselkedésszerűségek, amelyek egyfajta aláírásként funkcionálnak az elkövető részéről. Az elkövetői névjegy a *modus operandi*-ba tartozó egyéb viselkedéstől a szerint különböztethető meg, hogy az aláírásszerű viselkedés nem a bűncselekmény elkövetésének szükségszerű részselekményeiből, hanem ezeken kívül eső cselekményekből áll, amelyek az elkövető érzelmi, pszichikai szükségleteit elégítik ki.

Megjegyezzük még e körben, hogy az elkövetői névjegyek egyediségére nagy jelentőséggel bír egy aránylag új krimináltaktikai módszer, a profilalkotás szempontjából is. Az elkövetői névjegy ugyanis az elkövető személyiségének „lenyomata”, ebből temérdek információt lehet szerezni az elkövető gondolkodásáról, személyiségéről, lelki állapotáról, foglalkozásáról, érdeklődési köréről, alkalmanként még családi állapotáról, betegségéről is.

Végző büntetőjogi felelősségre vonás (játszmányérés) csak a *ki kivel követte el?* kérdés(pár) megválaszolása után lehetséges. Ez is *conditio sine qua non*ja a tényállás megállapításának, legalábbis a tekintetben, hogy ki a tettes, mert alkalmanként tisztában lehetünk azzal is, hogy volt társ/részes is, mégsem sikerül a személyét azonosítani. Attól még az ismert, egyedileg azonosított elkövetőnek a pontosan feltárt tette megítélhető.³⁸

Az angolszász felfogásban szinte az első pillanattól keresik a *miért történt?* kérdésre a választ, és nehezen képzelhető el felelősségre vonás ennek megválaszolása nélkül. A kontinentális felfogást is érdeklí a válasz, azonban nincs ilyen szoros kötődése, „makacs” ragaszkodása ehhez. Számtalan esetben a *miért?* kérdésre nem kapunk érdemi választ még a legaprólékosabb

e) helyhez való ragaszkodás (*perseverantia loci*): a tettesnek a tethelyhez való állhatatos ragaszkodása. Az 1980-as években egy pécsi támadó hónapokon át, minden alkalommal négyemeletes házak lépcsőházában támadta meg a sértett nőket. (Megjelenhet a helyhez való spontán visszatérés is, akár több alkalommal is – bűncselekmény nélkül is –, hiszen önmagában a hely is okozhat valamiféle örömforrást a perszeverantikus pszichének.)

38 2005–2006-ban Dunaujvárosban és környékén fiktív cégalapításokkal és fiktív számlakibocsátásokkal adócsalást követett el egy középkorú vállalkozó férfi, aki ismeretlen személye(ke)n („futáron”) keresztül juttatta el a valótlán számlapéldányokat az azokat törvénytelenül befogadó, könyvelésükbe beállító cégvezetőknek. Mind a számlakiállító, mind a számlabefogadó személyeket sikerült azonosítani, majd felelősségre vonni, azonban a futár (futárok) személye az alapos és széles körű, nyílt és titkos eszközök is bevető nyomozás ellenére ismeretlen maradt, őt (öket) nem sikerült azonosítani.

nyomozói munka alapján sem, mégis lesz büntetőjogi felelősségre vonás, ha a többi kérdésre adott válasz alapján bizonyosodik a tényállás.³⁹ Hozzátesz-
szük még, hogy nemcsak a bűnfelderítés, hanem a bűnmegelőzés szempont-
jából is fontos a válaszadás, hiszen csak valós okgyökér és okfolyamat ismer-
tetében tudunk hatékonyan megelőzni.

A bírósági szakasz (a tárgyalási bizonyítás) mint végjáték

A sakkbeli végjátéknak számító bírósági szakasz adja meg a választ arra az
egyszerű sportkérdésre, hogy ki nyeri a játszmat.

A vád és védelem által vezetett, irányított bábuknál itt annyi a fordulat,
hogy a végjáték kezdete már a kezdeti nyitáskor már hátrányban lévő bűnül-
döző. Vád nélkül nincsen végjáték, nincsen bírósági szakasz, itt már a ható-
ság nyit és támad egyúttal. Lépéselőnyben, főrbán, mattadó erőben kell hogy
legyen, eszköztárából (fegyverzetéből) nem maradhatnak el a húzási tervek,
kombinációk, a nyomatékos, kétségtelen bizonyítékok. A sakkhoz képest elő-
re meg is kell ezeket jelölnie (vádiratában), az ellenfél felkészülhet belőlük.
(„Suszter” vagy kétlépéses „bolondmatt” így nem várható.) Ettől még per-
sze lehetnek mindkét részről taktikai vagy azonnali akciók elemek (például
sáncolások, beütések, „lóugrások”, sakk-sekk, villámsakk, en passant, kettős
– felfedett – áldozati sakklépések), változtatások, vezéri (királynői), egyéb
nehéz és könnyű tisztű (bástya, futó, huszár), gyalogosi fortélyok (például
gyalogáttörés, szabad, mérgezett gyalog), csapdák, cserék, (vezér)cserek kö-
tések, ráterelések.

Itt dől el nyílt (óra nélküli) játszmatában a közvetlenség elve alapján (egy-
mással „szembeülve”), hogy milyen hatékonysággal érvényesültek a krimi-
nalisztikai princípiumok. Vagyis mennyire biztos válaszok születtek az alap-

³⁹ 1988-ban egy pécsi férfinál a házkutatás során több mint száz, több éven keresztül végrehajtott lopás-
ból származó tárgyat (autómagnót, varrógépet, szerszámot stb.) találtak a nyomozók egy lezárt szek-
rényben, amiből az egyébként tetteit elismerő és feltáró, teljes beszámítási képességű, szakmával és
munkahellyel bíró elkövető semmit nem értékesített. A több hónapos nyomozás és a későbbi bírósági
eljárás során nem derült fény rá, hogy mi volt igazából a vagyon elleni – hasznát azonban nem hozó
– sorozatelkövetés motivációja, oka, célja, magyarázata. Ennek ellenére a bíróság megállapította a bű-
nösséget, és többéves szabadságvesztéssel sújtotta. A későbbiekben önálló tudományos vizsgálatot vé-
geztünk a *miért tette?* – leginkább pszichológiai gyökerű – kérdés megválaszolására, amelynek ered-
ményeit tanulmányban meg is jelentettük. Vö. Fenyvesi Csaba – Szarkássy Györgyi: Egy nagyvárosi
bűncselekménysorozat tettesének pszichológiai vizsgálata. RTF Figyelő, 1991/3., 273–278. o.

vető kriminalisztikai kérdésekre, hogyan, milyen mértékben sikerült a múltat rekonstruálni. Sikerült-e a képzeletbeli kriminalisztikai piramis⁴⁰ középrészén lévő összes (fizikális és digitális) nyomot, anyagmaradványt, vallomást, okiratot hitelesen felkutatni, összegyűjteni, elemezni, vizsgálni, mérlegelni? Elég minőségi, kellően releváns és perrendszerűen beszerzett, felmutatott, meggyőző volt-e az adatsor, amelynek java részét az „első csapás” körében szerezte be a bűnüldözés? Adható-e kétséget kizáró, megnyugtató, egyedi válasz az azonosítások (tett, hely, idő, módszer, ok, motiváció, személy) körében? Lesz-e (például fojtott) mattadás, vagy vereség áll fenn és a végjátékos bűnüldözői támadás felmentéssel, a saját király elbukásával, a parti feladásával végződik? Az örökös sakkos háromszori tükörkép, az ötven lépés szabálya, a patthelyzet (a döntetlen) is a bíróság elé citálnak kedvez, az *in dubio pro reo* büntetőeljárás-jogi alapelvét szem előtt tartva; ekkor is a világos, az indító nyer. (Ha egyáltalán személy szerint ő indított.)

A bűnüldözés társadalomvédelmi érdekében adódóan drukkolhat minden jó szándékú, jogkövető polgár a vád királyának, de ne feledjük, hogy csak tisztességes, a sakkjáték fair play szabályai (például „fogott figura lép, letett bábu marad”) szerint alkalmazható kombinációkat vehet be. Minden eszközzel törekedni kell a hű tükörtartásra, a múlt pontos, torzításmentes megismerésére, a justizmordok, a király elárulásának elkerülésére. Ez minden bűnüldöző sakkjátékos örök felelőssége!

40 Lásd a piramismodell lényegét Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika piramismodelljének második változata. Belügyi Szemle, 2014/9., 32–43. o.

PISKÓTI-KOVÁCS ZSUZSA

A bűnözési térképek lehetséges új generációja: felületmodellek alkalmazása a bűnözés vizsgálatára az észak-magyarországi régióban

A bűnözésföldrajz tudományterülete a bűnözés területi eloszlását és a kialakult területi mintázat hátterében húzódó társadalmi tényezőket vizsgálja. Magyarországon számos olyan tanulmány született, amely a bűnözés társadalmi tényezőkkel való kapcsolatát¹, a bűnözés területi eloszlását², illetve a bűnözéstől való félelmet³ vizsgálta. Jelen tanulmány egy hazánkban kevésbé kutatott területre, a bűnözés térinformatikai környezetben történő elemzésére fókuszál.

A bűnözés térinformatikai környezetben történő vizsgálatának előfeltétele a modern térinformatikai rendszerek kialakítása, illetve azok nagyobb mértékű elterjedése. Az első számítógépes bűnözési térkép az 1960-as években készült el az amerikai St. Louis városában, a szélesebb körben történő használatra azonban az 1980-as évekig várni kellett, hiszen szükség volt a gépek kapacitásának bővítésére, a nyomtatási lehetőségek fejlődésére, valamint az eszközök árának csökkenésére⁴. A térinformatika fontos szerepet játszik a bűnözési térképezésben, a bűnüldöző szervek világszerte alkalmazzák.

1 Lásd például Korinek László: A munkanélküliség és a bűnözés kapcsolatának néhány kérdése. Belügyi Szemle, 1989/8., 30–34. o.; Vavró István: Társadalmi-demográfiai tényezők és a bűnözés. Állam és Jogtudomány, 1995/1–2., 170–176. o.; Horváthné Takács Ibolya: Bűnözési helyzetkép Baranya megyében a szocio-demográfiai adatok tükrében, 1990-2001. Területi Statisztika, 2003/5., 449–475. o.

2 Lásd például Kobilka István – Ritecz György – Sallai János: A Magyar Köztársaság államhatárának ezredfordulós kriminál földrajza. Szakmai Tudományos Közlemények, KBH Tudományos Kutatóhely–MH Térképész Szolgálat, Budapest, 2003, 82–97. o.; Kobilka István – Sallai János: Budapest kriminálgeográfiaja 1960-1985 között. KBH Szakmai Szemle, 2008/3., 86., 102. o.; Kerezi Klára – Kó József: A IX. kerület bűnözési térképe. Belügyi Szemle, 2001/7–8., 100–124. o.; Kerezi Klára – Ritter Ildikó: Budapest V. kerületének bűnözési térképe. Belügyi Szemle, 2000/10., 20–53. o.; Patkós Csaba – Tóth Antal: A bűnözés néhány térbeli jellemzője a rendszerváltás után. Területi Statisztika, 2012/3., 250–263. o.

3 Lásd például Korinek László: Félelem a bűnözéstől. KJK, Budapest, 1995, 223. o.; Kó József: Félelem keletről nyugatra. A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai tanulmányok, 42., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 41–67. o.

4 Keith Harries: Mappingcrime. Principle and practice. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. National Institute of Justice. Washington, D. C., 1999, p. 206.

A tanulmánnyal az a célom, hogy a százezer lakosra jutó bűnözési adatokból⁵ felületmodellt állítsak elő és megvizsgáljam, hogy a létrehozott felületmodellen milyen jellegű elemzések végezhetőek el. Feltételezésem szerint a bűnözési adatsorból előállított felületmodell ugyanazokra a térbeli, felületi vizsgálatokra lesz alkalmas, mint egy természetföldrajzi adatsorból előállított domborzatmodell. Hazánkban eddig e tárgyban kevés publikáció született, egyedül *Jakobi Ákos*⁶ foglalkozott társadalomföldrajzi jelenségek geoinformatikai környezetben történő felszínmodellezésével.

Az észak-magyarországi régió bűnözési helyzete

Ha az Észak-Magyarország régió megyéit el akarjuk helyezni az ország bűnözési térképén, hosszabb időszak bűnözési adatait szükséges görcső alá venni. Az 1990 és 2012 közötti időintervallumra számított számtani átlag alapján elmondható, hogy az észak-magyarországi régió megyéinek bűnügyi fertőzöttsége átlag alattinak mondható: az ismertté vált bűncselekmények százezer lakosra számított értéke az országos átlag kilencven százalékát sem éri el. Az ismertté vált bűnelkövetők tekintetében megállapítható, hogy a vizsgált időintervallum alatt Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből került ki a legtöbb bűnelkövető, a mutató értéke az országos átlag 129 százalékának felel meg. Az említett Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, valamint Komárom-Esztergom megye követi. Borsod-Abaúj-Zemplén megye a vizsgált huszonhárom évből tizenháromban szerepelt az első helyen, így bűnelkövetők tekintetében az ország legfertőzöttebb területi egységének nevezhető. Nógrád és Heves megye négyszer-négyszer került az első három legfertőzöttebb megye közé. A régió megyéire jellemző, hogy az ismertté vált bűnelkövetők átlagából képzett országos rangsorban lényegesen előrébb helyezkednek el, mint a bűncselekmények esetében. E megyék jelentős számban bocsátanak ki bűnelkövetőket, ez

⁵ A százezer lakosra jutó ismertté vált bűncselekmények és bűnelkövetők számának forrása a Belügy-minisztérium.

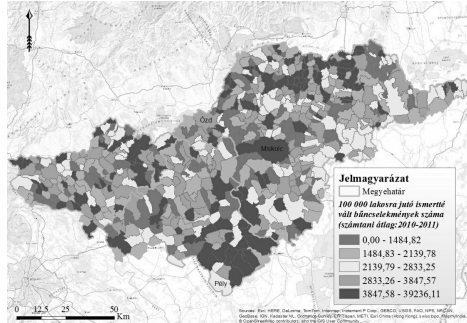
⁶ Jakobi Ákos: Digitális társadalomföldrajzi felületek. Térinformatika, 2004/7., 20–22. o.; Jakobi, Ákos – Nemes-Nagy, József: Digital surfaces in social geography. In: Zentai László – Györfly János – Török Zsolt (szerk.): Térkép – tudomány. Tanulmányok Klinghammer István professzor 65. születésnapja tiszteletére. ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest, 2006, 185–192. o.; Jakobi Ákos: Felületmodellek és lejtők a társadalomföldrajzban, avagy térbeli interpoláció társadalomföldrajzi adatokon. Geoinformatika és domborzatmodellezés 2009. A HunDEM 2009 és a GeoInfo 2009 konferencia és kerekasztal válogatott tanulmányai. CD kiadvány. 2009 [2009a]; Jakobi Ákos: Geoinformatika és társadalomföldrajzi modellezés. Geoinformatika és domborzatmodellezés 2009. A HunDEM 2009 és a GeoInfo 2009 konferencia és kerekasztal válogatott tanulmányai. CD kiadvány. 2009 [2009b]

alapvetően a megyék rosszabb gazdasági helyzetével, valamint az emberek alacsonyabb életszínvonalával magyarázható⁷.

Ha a településszintű adatokat vizsgáljuk, megállapítható, hogy az ismertté vált bűncselekmények esetén az észak-magyarországi régió településeinek számtani átlagát (3049,48) összesen 210 település haladja meg, ezek nagy része (58 százaléka) Borsod-Abaúj-Zemplén megye területére esik. Ez alapvetően igazodik a települések megyénkénti eloszlásához (Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez tartozik a régió településeinek közel 59 százaléka). A két év számtani átlaga szerint három Borsod-Abaúj-Zemplén megyei település jellemezhető a legmagasabb bűncselekményi értékekkel: Debréte (39 236,11), Szendrő (30 018,92) és Krasznokvajda (25 217,63) (1. számú ábra).

1. számú ábra

A bűncselekmények területi eloszlása az észak-magyarországi régióban

Az ismertté vált bűnelkövetők tekintetében a legfertőzöttebb területi egységek szintén döntően Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez kötődnek (2. számú ábra): a tíz legmagasabb értékkel jellemezhető településből nyolc ebben a megyében található. A magas bűnelkövetői adatok koncentrációja figyelhető meg Heves megye déli részén. Az ott elhelyezkedő települések egy része (Sarud, Tiszanána, Kisköre) a turisztikailag frekventált Tisza-tó partján fekszik, vélhetően ebből adódnak a magasabb bűnözési értékek⁸. Egyúttal az alacsony bűn-

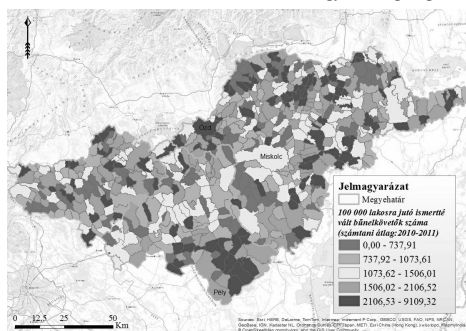
⁷ Piskóti-Kovács Zsuzsa – Siskáné Szilasi Beáta: A bűnözés területi jellemzői Magyarországon a rendszerváltást követő időszakban. *Ügyészek Lapja*, 2014/1., 57–66. o.

⁸ A turisztikailag frekventált településeken általában magasabb bűnözési rátákkal találkozhatunk, ez alapvetően abból következik, hogy a bűncselekmények számát a lakosságszámhoz viszonyítják. E te-

elkövetési rátájú települések koncentrációja is több területen megfigyelhető: Borsod-Abaúj-Zemplén megye északkeleti (Nagyhuta, Háromhuta, Regéc és Bózsva) és délnyugati részén (Mezőkövesdtől északra), Nógrád megyében pedig a Rétsági járás Pest megyével határos területein.

2. számú ábra

A bűnelkövetők területi eloszlása az észak-magyarországi régióban

Forrás: A Belügyminisztérium adatai alapján saját szerkesztés.

A bűnözési felületmodell előállításának módszertana

Korábbi vizsgálataimban, amelyekben az észak-magyarországi régió településeinek bűnözési helyzetét elemeztem, az alaptérképet egy településhatáros vektoros térkép adta, az adatokat pedig poligonokhoz rendeltem hozzá⁹. Ahhoz azonban, hogy felületmodellt tudjak előállítani, szükségem volt pontokra, ezeket a poligonok centroidját képezve kaptam meg (a poligon közepét helyettesítettem egy ponttal). A felületmodellt kétféle interpolációs eljárással is előállítottam: az egyik a *Topo to Raster*; a másik pedig a távolsággal fordítottan arányos súlyozás (*Inverse Distance Weighting; IDW*) volt. A *Topo to Raster* eljárással sikerült „simább” felületmodellt elérnem (3., 4. számú ábra), így a különböző fokális statisztikák elvégzéséhez azt használtam fel. A

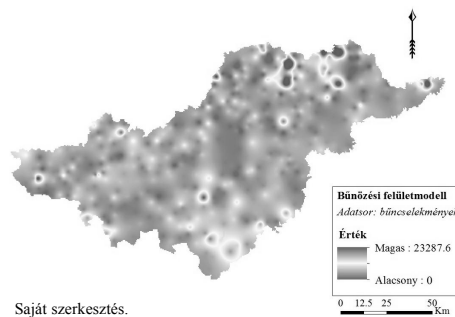
⁹ településeken a lakosság szám és a településen tartózkodó népesség között jelentős eltérések figyelhetők meg a turisztikai szezon időszakában.

⁹ A vektoros térinformatikai adatmodell esetén a valóságot ponttal, vonallal és poligonnal jelenítjük meg. Ettől eltér a raszteres adatmodell, amely esetén egy szabályos cellarácsot használunk az adatok megjelenítésére.

fokális statisztikai módszerek azon az elven alapulnak, hogy a vizsgált raszteres állományon végigfuttatunk egy előre definiált méretű és formájú mozgóablakot, az ennek a területére eső cellák értékeiből kiszámolunk valamilyen statisztikai mutatót, amit majd beírunk a mozgóablak középső cellájába¹⁰. Ezen eljárások megfelelő alkalmazásának feltétele a bűnözési adatsor esetén a bűnözési felületmodell előállítás.

3. számú ábra

A Topo to Raster interpolációs eljárással előállított bűnözési felületmodell (bűnselekmények)

Saját szerkesztés.

A felületmodell bűnözési adatsorból történő megalkotása alapvetően ugyanolyan eljárás alapul, mint a természetföldrajzi tényezők esetén: az x - y koordináták ugyanúgy a „vízszintes” helyet határozzák meg, a z értékek viszont – egy általános domborzatmodellel ellentétben – nem a magasságot, hanem a bűnözés valamely mutatószámát¹¹ jelenítik meg. Ha a felmért pontok mindegyikét a kialakítandó felület egy-egy pontjának tekintjük, akkor a közöttük lévő terület pontjait interpolációs vagy egyéb becslési eljárással kaphatjuk meg. Összességében ez a módszer a felületképző eljárás alapja. A bűnözési felületmodell esetén a valós számértékkel jellemezhető pontok között „hézagok” vannak, amelyek meghatározására az említett interpolációs vagy becslési eljárásokkal kerülhet sor. Az ily módon előállított „hézagkitöltő” pontok esetén az elemzésnél figyelembe kell venni, hogy azok nem valós

¹⁰ Telbisz Tamás – Székely Balázs – Timár Gábor: Digitális terepmodellek. Adat, látvány, elemzés. ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézet Természetföldrajzi Tanszék, Budapest, 2013, 80. o.

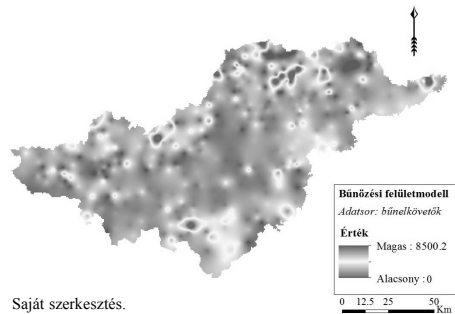
¹¹ A felületmodellhez magassági adatként a százezer lakosra jutó ismertté vált bűnselekmények, valamint bünelkövetők 2010–2011-es számtani átlagát adtam meg.

értékeket közvetítenek. Végso soron ez a társadalomföldrajzi kutatásokban történő alkalmazás korlátja¹².

A felületmodell „pontosságát” a pontok sűrűsítésével lehetne elérni, de ezen adatok elérhetősége korlátozott. Véleményem szerint ameddig pusztán a szemléletesebb megjelenítés a célunk, addig megfelelő a bünözési felületmodell településszintű pontossága, hiszen a fő összefüggések így is megállapíthatók. A mélyebb szintű elemzéseknél azonban már fontos lenne a sűrűbb adatállomány, ilyen esetekben viszont figyelembe kell venni a számítási idő növekedését.

4. számú ábra

A Topo to Raster interpolációs eljárással előállított bünözési felületmodell (bünelkövetők)

A 3. számú ábrán kirajzolódnak bizonyos területek, ahol a büncelekmények száma kirívóan magas, a „csúcsok” meredekségét azonban nem láthatjuk. Az ArcScene segítségével lehetőség van a felületmodell térben is megjeleníteni (5. számú ábra). Az ábrázolásakor az adatokat kétszeres mértékben torzítottam annak érdekében, hogy a különbségek még szemléletesebbek legyenek. Az 5. számú ábrán megfigyelhető, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi, valamint Heves megye déli részén vannak azok a települések, amelyek a környezetükhöz képest kirívóan magas bünözési értékeket mutatnak. Tehát a bünözési 3D-s modellben a magas büncelekményi rátájú települések hegycsúcsként, míg az alacsonyak medenceként jelennek meg. A hegycsúcsok mellett jól kivehető például a Miskolctól nyugatra eső észak-dél irányú bünözési hideg pontos terület.

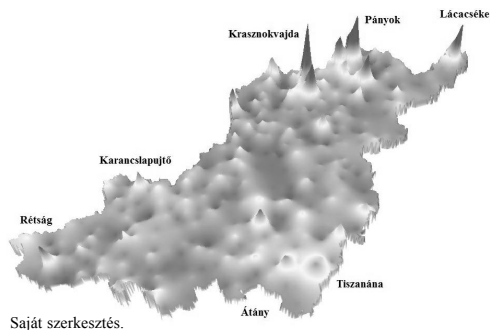
¹² Jakobi Ákos (2009a): i. m.

Ennek az ábrázolási formának a legnagyobb előnye a hagyományos módszerrel szemben az, hogy sokkal szemléletesebb megjelenítési módot kínál, emellett a különböző területi anomáliák jól is kivehetők, ezáltal a legmagasabb értékekkel jellemezhető területeket első ránézésre el lehet különíteni.

Az ismertté vált bűnelkövetők adataiból előállított 3D-s modell szintén alátámasztja a tematikus térkép megállapításait: a 2. számú ábra alapján bemutatott koncentrációk megjelennek a felületmodellen is (6. számú ábra). Bűnelkövetők szempontjából a leginkább fertőzött területek Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi területeihez (például Csenyété, Gadna, Gagyapáti, Szakácsi stb.) és a Bodrogeköz három településéhez kötődnek (Lácacséke, Ricse, Semjén). Heves megye déli részén egy szinte egybefüggő „bűnözési fennsíkot” figyelhetünk meg.

5. számú ábra

A bűnselekmények adataiból előállított felületmodell térben történő megjelenítése

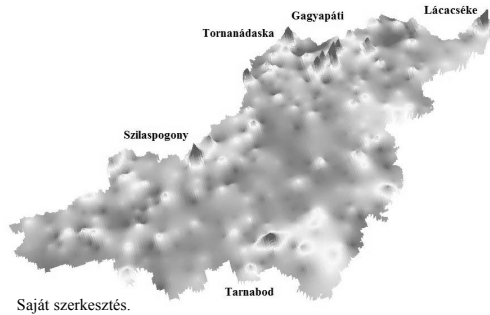
Saját szerkesztés.

Térbeli analízis és felszínvizsgálatok lehetőségei a bűnözési felületmodellen

A vizsgálatok során arra a megállapításra jutottam, hogy azok az elemzési módszerek, amelyeket egy hagyományos domborzatmodell vizsgálatakor elvégezhetünk (például a szomszédsági statisztikák), ugyanúgy működnek a bűnözési felületmodell esetén is. A tanulmány e része azokat a vizsgálataimat tartalmazza, amelyekben valamilyen fokális statisztikai módszert alkalmaztam.

A relatív relief alapvetően a domborzat jellemzésére használt mutató, az adott területegységre jutó tengerszint feletti magasságkülönbséget jelöli. Ez

6. számú ábra
A bűnelkövetők adatsorából előállított felületmodell térben történő megjelenítése

azonban a bűnözésföldrajzi felületmodell esetén is értelmezhető: megmutatja, hogy egységnyi területen belül mekkora a különbség a legmagasabb és a legalacsonyabb bűnözési érték között¹³ (7. számú ábra). Ilyen jellegű vizsgálat a hagyományos tematikus térképeken nem hajtható végre. A relatív relief segítségével elkülöníthetők azok a területi egységek, amelyek esetében a legnagyobb különbségek tapasztalhatók.

Amikor valamilyen fokális statisztikai módszert alkalmazunk, szükséges beállítani annak a mozgóablaknak a méretét, amellyel a számításokat végrehajtjuk. Az optimális méret kiválasztásánál azt tartottam szem előtt, hogy abba a legnagyobb valószínűséggel mindig bekerüljön legalább két település centroidja. Ehhez szükséges volt kiszámolnom a települések közötti átlagos távolságot, amelynek meghatározásához a legközelebbi szomszéd indexet használtam fel. A legközelebbi szomszéd analízis módszere pusztán a pontok elhelyezkedéséből indul ki, nem veszi figyelembe a pontok leíró adatait, számítása geometriai-matematikai alapokon nyugszik. A módszer a megfigyelt pontok eloszlását hasonlítja össze egy hipotetikus, a vizsgált területtel megegyező pontsűrűségű, véletlen eloszlású pontrendszerrel¹⁴. Képlete a következőként írható fel:

¹³ A tanulmányban csak a százezer lakosra jutó ismertté vált bűncselekmények átlagából előállított felületmodell számításait mutatom be, mivel célom a módszer rövid ismertetése.

¹⁴ Czifrusz Márton – Szabó Pál: A legközelebbi szomszéd analízis és alkalmazási lehetőségei. *Térületi Statisztika*, 2008/3., 281–294. o.; Pfening Viola: A legközelebbi szomszéd analízis alkalmazásának problémái és lehetőségei a módszer kiterjesztésére. *Térületi Statisztika*, 2010/1., 22–33. o.

$$ANN = \frac{\overline{D_O}}{\overline{D_E}}$$

$$\overline{D_O} = \frac{\sum d_i}{n}$$

$$\overline{D_E} = \frac{0,5}{\sqrt{n/A}}$$

ahol a $\overline{D_O}$ a megfigyelt átlagos távolság a települések centroidjai és a hozzájuk legközelebb eső szomszédjuk között, a pedig a véletlenszerű eloszlás tapasztalati értéke. A d_i egyenlő egy adott település és a hozzá legközelebb eső település távolságával, az n pedig a települések számával. Az A egy olyan terület (jelen esetben négyzetméterben kifejezve), amely maradéktalanul lefedi a vizsgált pontokat. A számítás megbízhatóságáról a z érték ad információt, amely a következőként határozható meg:

$$z = \frac{\overline{D_O} - \overline{D_E}}{SE}$$

$$SE = \frac{0,26136}{\sqrt{n^2/A}}$$

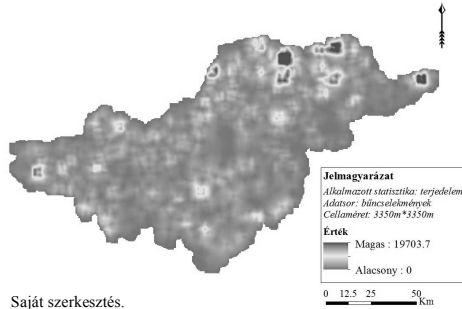
A legközelebbi szomszéd index a pontok eloszlásáról ad információt, amennyiben az index értéke alacsonyabb egynél, a pontok klasztereződéséről beszélhetünk, ha felett van, diszperz eloszlásról. Számomra az indexből a D_O meghatározása fontos, hiszen ezt a távolságot használom fel a fokális statisztikai műveleteknél a mozgóablak méreteként. A számítás eredményeként $D_O = 3350$ m, így a mozgóablak méreteként ezt alkalmazom. A mozgóablak típusaként szabályos négyzetet választottam.

A 7. számú ábrát megtekintve kirajzolódnak azok a területek, ahol a legnagyobb a bűnözés szomszedsági változékonysága. Ilyen területek határolhatók le Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén, valamint a Bodroghöz területén, Nógrád megyében pedig a keleti részen. A jövőben e területeket lenne érdemes megvizsgálni, hiszen itt egymáshoz közeli települések esetén is jelentős különbségek mutatkoznak a bűnözésben.

A szomszedsági statisztikák másik alkalmazási lehetősége a számtani átlag képzése: jelen esetben a megye felületmodelljének minden egyes pontjához a hozzávetőlegesen 11 négyzetkilométeres környékének átlagadatát rendeltem (8. számú ábra). Ezzel a változékonyság kisimítása volt a céloom a jellemző területi tendenciák kiemelése és szemléltetése érdekében. A 7. számú ábra alapján még nem volt lehetőség megállapítani, hogy a környezetükhöz képest nagy változékonyságot mutató területek alacsony vagy éppen

7. számú ábra

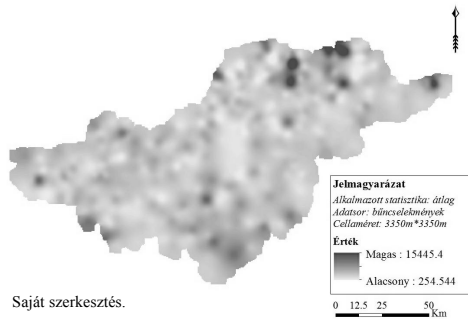
A bűncselekmények szomszédsági változékonysága az észak-magyarországi régióban

Saját szerkesztés.

8. számú ábra

Az észak-magyarországi régió átlagolt bűnözési felületmodellje

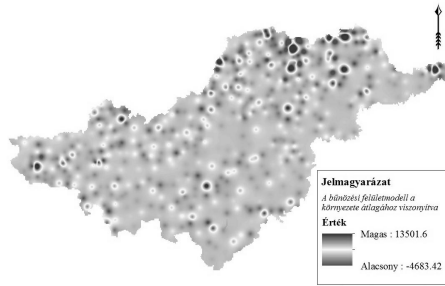

Saját szerkesztés.

magas bűnözési rátával jellemezhetők, az átlagolt térképen azonban már látszik, hogy a nagy változékonyságú területek egyúttal a legmagasabb bűnözési szinttel jellemezhető térségek, amelyek jóval kiemelkednek a környezetük átlagából.

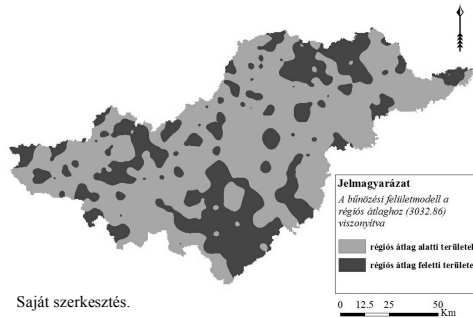
A bemutatott két alkalmazás mellett lehetőség van különböző raszterszámításokra is. Két lehetőséget tanulmányoztam: egyik esetben a bűnözési felületmodell értékeit a környezeti átlagához (9. számú ábra), a másikban pedig a megyei átlaghoz képest vizsgáltam meg (10. számú ábra).

9. számú ábra
A bűnözési felületmodell a környezete átlagához viszonyítva

Saját szerkesztés.

10. számú ábra
A bűnözési felületmodell az észak-magyarországi régió átlagához viszonyítva

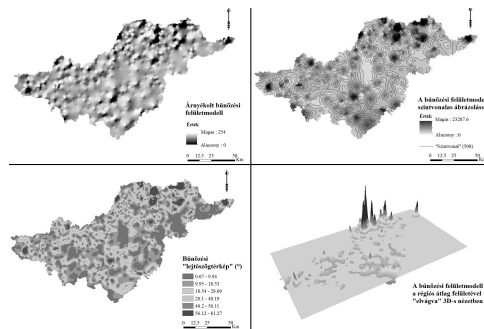

Saját szerkesztés.

Az első térképet úgy állítottam elő, hogy az eredeti felületmodellből kivontam az átlagolt térképet, a második esetén pedig egy konstans értéket, a régiós átlagot. Mindkét esetben megjelennek negatív előjelű területek, ezek azt jelzik, hogy az adott terület a viszonyítási alap értéke alá esik.

A felszínvizsgálatok lehetőségeit kihasználva a bűnözési felületmodellből – csakúgy, mint egy hagyományos domborzatmodell esetén – lehetőség van árnyékolt domborzat előállítására, meredekség számolására, valamint kontúrok megjelenítésére (11. számú ábra). Az ArcScene segítségével a bűnözési

11. számú ábra
Különböző felszínvizsgálatok és 3D-s elemzési lehetőségek a bűnözési felületmodellen

Saját szerkesztés.

felületmodellt három dimenzióban is ábrázolhatjuk és vághatjuk el különböző felületekkel: a 11. számú ábrán a régiós átlagból képzett felülettel metsztem el a bűncselekményi adatsorból generált felületmodellt. Ezek az eszközök szintén szemléletesebbé tehetik a megjelenítést.

Trendszámítások

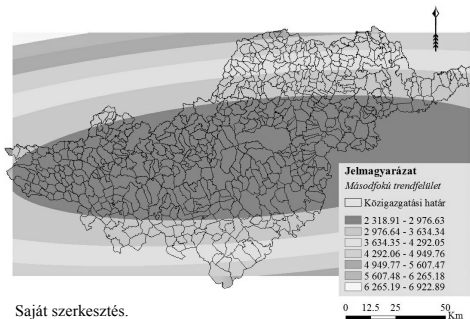
„A trendfelület-elemzés (trend surface analysis) sajátos többváltozós regresszioelemzési eljárás. Regionális tudományi figyelmet azért érdemel [...], mert itt a regionális modell magyarázó (független) változója maga a térbeli (síkbeli, térképi) helyzet.”¹⁵ A trendfelület-elemzés lineáris alapmodellje a regressziós egyenlet. Emellett lehetséges olyan nem lineáris sík illesztése is, amelynek több helyi maximuma, illetve minimuma van¹⁶. A települések pontállományához rendelt bűnözési adatokra első-, valamint másodfokú trendfelületet illesztettem a 3D *Analyst Tools*ban található Trend eszköz segítségével, majd ezek után tanulmányoztam az elsőfokú felület kitettségét is. Ezen eljárások segítségével megállapítható és jól szemléltethető, hogy milyen területi tendencia érvényesül a százezer lakosra jutó ismertté

15 Nemes-Nagy József: Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 230–231. o.

16 Uo.

12. számú ábra

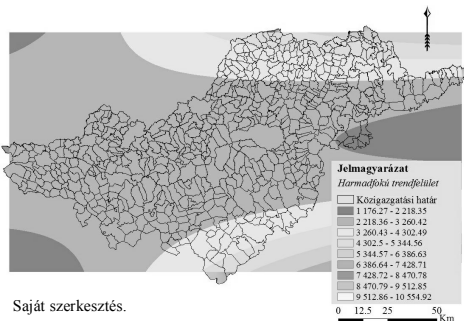
A bűncselekmények adatsorára illesztett másodfokú trendfelület

Saját szerkesztés.

13. számú ábra

A bűncselekmények adatsorára illesztett harmadfokú trendfelület

Saját szerkesztés.

vált bűncselekmények száma esetében az észak-magyarországi régió területén. Másodfokú felület illesztése esetén a trendfelület értékei északi, illetve déli irányba növekednek (12. számú ábra). A trendfelület alapján a legalacsonyabb bűncselekményi rátájú települések a terület központi részén helyezkednek el. A trendfelület alapján elmondható, hogy minél északabbra megyünk Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, vagy minél délebbre Hevesben, annál nagyobb valószínűséggel egyre magasabb bűnözési rátájú településeket figyelhetünk meg. Ezt a megállapítást alátámasztja az adatsorra il-

lesztett harmadfokú trendfelület is annyi kiegészítéssel, hogy a másodfokú illesztésnél a tiszta észak–dél irányok északkeleti és délkeleti irányokká „finomodnak” (13. számú ábra).

Összegzés

A bűnözésföldrajzi kutatások eredményeinek, azon belül kiemelten a bűnözési térképek adaptálására számos lehetőség van a gyakorlati rendőri munka során. Felhasználhatók – egyebek között – a bűnmegelőzés, a szolgálatstervezés, az elemző-értékelő munka, valamint a rendészeti vezetés és oktatás területén. Emellett a bűnözési térképek hasznosak lehetnek a területfejlesztési koncepciók, városrendezési dokumentumok kidolgozásánál is¹⁷. A település-szintű bűnözési térképek a következő területeken hasznosíthatók: terület-specifikus bűnmegelőzési stratégia kidolgozása, elemző-értékelő munka, őrsők optimális helyének meghatározása, az elkövetők területi eloszlásának figyelembevételével létesítendő új büntetési-végrehajtási intézmények optimális helyének kijelölése.

A tanulmányban az ismertté vált bűncselekmények és bűnelkövetők százezer lakosra jutó adataiból bűnözési felületmodellt állítottam elő, amelynek kapcsán megállapítható, hogy a bűnözési felületmodellek a bűnözési térképek új generációi lehetnek. A felületképző eljárások segítségével a bűnözés „három dimenzióban” válik elemezhetővé. A felületmodellek alkalmazása különösen indokolt lenne a nagyobb területi egységek (megye, régió, ország) vizsgálatánál, mivel egyrészt segíthetik a feltárt összefüggések alátámasztását, másrészt sokszor szemléletesebb megjelenítési módot kínálnak a hagyományos tematikus térképekhez képest. Jakobi Ákos véleménye szerint¹⁸ a társadalmi adatok felhasználásával képzett felületmodelleken ugyanazok az elemzési lehetőségek állnak rendelkezésre, mint egy hagyományos domborzatmodell esetén. Ezt sikerült igazolni a bűnözési adatsorból előállított digitális felületmodell révén is.

17 Mátyas Szabolcs – Sallai János: Kriminálgeográfia. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): Tendenciák és alapvetések a büntügyi tudományok köréből. Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014, 335–356. o.

18 Jakobi Ákos (2009a): i. m.

MÉSZÁROS BENCE

A kriminálstratégia szerepe a bűnözés elleni küzdelemben

Diczig István 1985-ben megjelent cikkében a kriminálstratégiát még a kriminológia ismert, de kevésbé használt fogalmai közé sorolta: „*A kriminálstratégia alatt a bűnözés elleni küzdelem távlati célkitűzéseinek, irányításának és megvalósításának főbb elveit, az állami, társadalmi és gazdasági, mindenképp elött a bűnüldöző szervek megelőző tevékenysége fő irányának és munkamódszerének meghatározását értjük.*”¹

Mint az a meghatározásból és az idézett cikk címéből is kiderül, ő első-sorban egy prognosztikus, a jövőre koncentráló, főként a bűnmegelőzés kérdéseivel foglalkozó területként látta a kriminálstratégiát. 1988-ban külön-könyvet is írt ebben a szellemben.²

Későbbi tanulmányok a kriminálstratégiát már a kriminalisztika részeként említik: *Katona Géza* a kriminalisztika belső tagozódásáról értekezve azt általános és különös részre osztja, előbbihez sorolja a kriminálstratégiát (a kriminalisztika-elmélet, a krimináltechnika és a krimináltaktika mellett).³ Ő a következőkben látja a diszciplína lényegét: „*A kriminálstratégia a bűnözés elleni küzdelem preventív és represszív területeire kiterjedően a politika és a jog által meghatározott feladatokat átfogó, tervszerű, koordinált közép- és hosszú távú intézkedésekkel valósítja meg. A kriminálstratégia a kriminálpolitika elvi jellegű elvárásait közvetíti az igazságszolgáltatáshoz és az államigazgatási szervezethez, felhasználva a bűnügyi tudományok eszközeit és módszereit. Átfogó jellegéből adódóan kiterjed a rendőri szervek tevékenységére is.*”⁴ Mint láthatjuk, ebben a leírásban a kriminálstratégiának már nemcsak a megelőzésben, hanem a már megtörtént bűncselekmények üldözésében betöltött szerepe is kidomborodik.

¹ Diczig István: A kriminálstratégia helye és szerepe a bűnözés megelőzésében. Jogtudományi Közlöny, 1985/9., 529. o.

² Lásd Diczig István: A bűnözés megelőzésének stratégiája és taktikája. BM Könyvkiadó, Budapest, 1988.

³ Katona Géza: A kriminalisztika belső tagozódása. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 55. o.

⁴ Uo. 65. o.

Fenyvesi Csaba szintén a kriminalisztikához sorolja írásom tárgyát, a bűnüldözés-tudomány negyedik, legfiatalabb pillérének tartva, és a fogalmát, Katona Gézához hasonlóan, ő is összekapcsolja a kriminálpolitikával: „*A bűnüldözés-tudomány klasszikus, nemzetközi szinten is elfogadott felosztása szerint a krimináltechnika mellett krimináltaktikáról, kriminálstratégiáról, illetve mintegy a különös részeként kriminálmetodikáról beszélhetünk. Ez utóbbi az egyes bűncselekmények nyomozási sajátosságait, speciális módszertanát dolgozza ki, ám alapját a krimináltechnika és a krimináltaktika adja. És miután a kriminálstratégia mint a pillérek legfiatalabbika a bűnözés csökkentését célzó valamennyi intézkedés megtervezését és kivitelezését foglalja magába, az alapvető irányvonalakat a kriminálpolitika nyújtja számára. [...] A bűnüldözés-tudomány úgy is körülírható ezek után röviden és tömören, hogy valamennyi a bűncselekményekkel szembeni védelmet és a konkrét felvilágosítást szolgáló technikai és taktikai módszerek-eszközök összességére. Tehát míg a kriminálstratégia egy tevékenységre (míg a metodika egy bűncselekmény-csoportra) vonatkozó összkoncepciót dolgoz ki, addig a krimináltechnika és taktika az egyedi esetekre szóló felderítési-bűnüldözési eljárási lehetőségekre koncentrál.*”⁵ Fenyvesi Csaba ezzel az álláspontjával tulajdonképpen a német felfogást képviseli, amely a kriminálstratégiát egyértelműen a kriminalisztika harmadik ágának tekinti a krimináltechnika és a krimináltaktika mellett. A krimináltechnikáról írt gondolatai kapcsán arra következtethetünk, hogy Korinek László is így tekint írásom tárgyára: „*A kriminálstratégiában vagy a krimináltaktikában kevésbé, de a kriminalisztika harmadik meghatározó területén, a krimináltechnikában – épp a bűncselekmények konkrétsága miatt – már markánsan jelen van az egzakt természettudományos eszköztár, mint például a genetika vagy a ballisztika.*”⁶

A leginkább komplex definíció a magyar szakirodalomban Finszter Géza nevéhez fűződik, aki a szóban forgó diszciplínát egyrészt tudományos módszertanként, másrészt programként határozza meg: „*A kriminálstratégia, mint tudományos módszertan azoknak az ajánlásoknak az összessége, amelyek a bűnözés elleni küzdelem hosszú távú programjának megalkotásához szükséges. A kriminálstratégia más megközelítésben maga a program, amely a bűnügyi statisztika adataira, a bűnözés mennyiségi és minőségi alakulására, a bűnözés területi megoszlására, a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervezet kapacitására, valamint a bűnözés prognózisára építve kijelöli a*

5 Fenyvesi Csaba: A XXI. századi bűnüldözés-tudomány nemzetközi tendenciái. Magyar Tudomány, 2004/6., 757. o.

6 Korinek László: Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 26. o.

bűnüldözés és az igazságszolgáltatás előtt álló főbb célokat, meghatározza az azok eléréséhez szükséges személyi, tárgyi, műszaki-technikai, jogi és nemzetközi együttműködési feltételeket, továbbá terveket dolgoz ki ezeknek a feltételeknek a megvalósítására."⁷

A német szakirodalomban a XX. század hetvenes éveiben születtek az első definíciók. A Németországban klasszikus kriminalisztikai műnek számító, 1978-as *Handbuch der Kriminalistik* még csak egy visszafogott utalást tartalmazott arra, hogy a kriminálstratégia fogalma legalábbis viták tárgya: „*A kriminalisztika keretein belül néhányan »kriminálstratégia« fogalma alatt egy olyan speciális területet értenek, amely a taktikai és operatív intézkedések magas, illetőleg legmagasabb kriminalisztikai szinten való koordinálásról szól. Másként megfogalmazva, valamennyi erő együtthatásának művészetéről beszélünk a kriminálpolitikai célok elérésénél.*"⁸

1986-ban megjelenő művében a *Manfred Klink* és *Siegfried Kordus* szerzőpáros a következő meghatározást adja: „*A krimináltaktikával ellentétben a kriminálstratégia nem az egyes bűncselekmények leküzdéséhez szükséges kriminalisztikai szabályokat célozza, hanem a bűnözéssel mint összjelenséggel szembeni fellépést, amelynél lehetőség van szűkítésre bűncselekménytípus, regionális és szakspecifikus vonatkozások szerint. A kriminálstratégia mint tudományterület a preventív és represszív bűnözés elleni küzdelem politikailag és jogilag meghatározott megbízatása megvalósításának tana is, átfogóan tervezett, belső és külső szereplők által koordinált közép- és hosszútávon megvalósítandó intézkedések révén, amelyek végrehajtásakor a hatékonysági szempontot is figyelembe kell venni.*"⁹

A Németországban leginkább elfogadott definíció a kilencvenes évek közepére kristályosodott ki a korábban létező meghatározások továbbfejlesztésének következtében: „*A kriminálstratégia a kriminalisztika azon része, amely a bűnözés helyzetére vonatkozó objektív adatokra és a lakosság szubjektív biztonságérzetére alapozva a szervezeti célt meghatározó jogi, gazdasági, kulturális, történelmi, politikai és szociális keretfeltételek figyelembevételével a bűnözés elleni küzdelmet szolgáló intézkedések összességének tervezésével és szervezésével foglalkozik.*"¹⁰

⁷ Finszter Géza: A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében. <http://users.atw.hu/be/letoltes/Krimjegyzet.doc>

⁸ Hans Gross – Friedrich Geerds: *Handbuch der Kriminalistik*. Band 2. J. Schweitzer, Berlin, 1978. Idézi Ralph Berthel: *Kriminalstrategie gestern und heute*. Teil 1. *Kriminalistik*, Nr. 11, 2005, S. 619. [2005a]

⁹ Manfred Klink – Siegfried Kordus: *Kriminalstrategie*. Grundlagen polizeilicher Verbrechensbekämpfung. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover, 1986, S. 23–24.

¹⁰ Ralph Berthel: i. m. 623. o.

A továbbiakban én is ezt a meghatározást szem előtt tartva igyekszem megvilágítani a kriminálstratégia egyes aspektusait. A részletek kifejtése előtt azonban szükséges tisztázni a kriminálstratégia bűnügyi tudományokban elfoglalt helyét. Mint láhattuk a meghatározásokból, a kriminálstratégiát a legtöbb szerző mind hazánkban, mind Németországban a kriminalisztika egyik külön ágaként tartja nyilván. A német és a magyar felfogás között csak az a különbség, hogy hazánkban a krimináltechnika és a krimináltaktika mellett a kriminálmetodikát külön is kiemeljük.

Az angolszász országokban a kriminálstratégia mint külön diszciplína fogalma nem létezik, az abban foglalt tevékenységeket – a bűnözés elleni küzdelem stratégiai tervezését – a kriminológia (esetleg a több más tudományterület mellett azt is magában foglaló *police science*)¹¹ keretein belül tárgyalják. A kriminálstratégiai kutatások nagy részét is kriminológusok végzik.¹²

A kriminálstratégia hatóköre és feladatai

Mint minden bűnügyi tudomány – és azok részterületei – esetében, a kriminálstratégia vonatkozásában is szükséges tisztázni, hogy a bűnözés elleni küzdelem mely területei tartoznak a hatókörébe. Mivel a kriminálstratégia a bűnözés csökkentését szolgáló valamennyi intézkedés tervezésével és szervezésével foglalkozik, azt mondhatjuk, hogy spektruma a lehető legszélesebb: beletartozik a bűnmegelőzés¹³, a konkrét bűnüldözési tevékenység, de tágabb értelemben akár tárgya lehet a büntetés-végrehajtás is. A bűnüldöző tevékenységnek ugyanis nincs bűnözéscsökkentő hatása hosszú távon akkor, ha a büntetés-végrehajtás a speciálprevenció szempontjait nem tudja érvényesíteni a büntetőjogi szankciók foganatosításakor, és visszaeső bűnözőket „termel”.

A kriminálstratégia legfontosabb feladatai a következőkben foglalhatók össze.

11 Figyelemmel a Hautzinger Zoltán által leírtakra, a kriminálstratégia felfogható a kriminalisztika és a rendszertudomány határterületeként is. Hautzinger Zoltán: A kriminalisztika és a rendszertudomány határterületei. Magyar Rendészet, 2015/1., 11–21. o.

12 Mathias Lapp: Kriminalstrategie – asugewählte Aspekte. In: Heiko Artkämper – Horst Clages (Hrsg.): Kriminalistik gestern-heute-morgen. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, 2013, S. 298.

13 Hazánkban van országos, középtávú stratégiája a bűnmegelőzés terén. Lásd 1744/2013. (X. 17.) kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023).

A kriminálpolitikai elképzelések gyakorlatba való átültetése

A kriminálpolitika szoros kapcsolatban áll a bűnügyi tudományokkal, mind a jogi, mind a nem jogi bűnügyi tudományok közös célja a helyes kriminálpolitika kialakítása.¹⁴ Az utóbbiak közül talán a kriminalisztikán belül a kriminálstratégia kapcsolata a legszorosabb a kriminálpolitikával. Viszonyrendszerük kétirányú: egyrészt a kriminálstratégia az előbbi gondolat jegyében objektív tanácsokkal látja el a politikát¹⁵, ugyanakkor a már megalkotott kriminálpolitika végrehajtásában is kulcsszerepet játszik, hiszen a kriminálpolitikai döntések gyakorlatba átültetéséhez kriminálstratégiát kell kidolgozni (lásd Katona Géza és Fenyvesi Csaba meghatározásait).

A „politika primátusát” azonban nem szabad a döntések kritika nélküli végrehajtásaként értelmezni: míg a politikának a koalíciós viszonyokra, a parlamenti többségre és egyes intézkedések népszerűségére is gyakran tekintettel kell lennie, addig egy tudományosan megalapozott, a kriminológia, a természet- és társadalomtudományok eredményeivel összhangban álló kriminálstratégiának ilyen korlátozó tényezőket nem szabad figyelembe vennie. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a stratégiának nem kell tekintettel lennie a lakosság hangulatára és véleményére, a szubjektív biztonságérzet kétértelműsülését a stratégia-tervezés egyik szempontja.¹⁶

A bűnüldözés eszközeinek és erőinek optimális allokációja

A *háborúról* című művében *Carl von Clausewitz* úgy definiálta a stratégia fogalmát, mint a csaták alkalmazásának tanát a háború céljainak elérése érdekében. Az eredetileg a hadászatban használt fogalom a háború megnyerésének művészetét, a seregek mozgatását és ellátását jelentette. Ha a bűnüldözést a bűnözés ellen vívott háborúként fogjuk fel, a stratégiájának lényege ugyanaz: a rendelkezésünkre álló erőket és eszközöket úgy, akkor és ott kell alkalmazni, ahogy, amikor és ahol a leginkább optimális eredményt produkálja a távlati cél elérése (azaz esetünkben a bűnözés visszaszorítása) érdekében. Az erők és eszközök megfelelő allokációja nemcsak az eredményességet növeli, hanem gazdaságosabbá is teszi a bűnüldöző tevékenységet, megfelelő kriminálstratégia birtokában tehát kettős haszonra lehet szert tenni.

¹⁴ Korinek László: i. m. 26. o.

¹⁵ Mathias Lapp: i. m. 301. o.

¹⁶ Ralph Berthel: *Kriminalstrategie gestern und heute. Teil 2. Kriminalistik*, Nr. 12, 2005, S. 709–710. [2005b]

Az egyesült államokbeli Minneapolisban végzett, egy évig tartó kutatás például arra az eredményre jutott, hogy a rendőrfőnök autójának tizenegy–tizenöt percet (nem többet és nem is kevesebbet) kell egy bűncselekményekkel súlyosan fertőzött helyszínen (*high-crime location*) tartózkodnia ahhoz, hogy a legnagyobb legyen a bűncselekményekre és más rendzavaró magatartásokra irányuló elrettentő hatás.¹⁷

Konkrét stratégiák kidolgozása és alkalmazási eredményeik értékelése

Ahogy azt korábban láthattuk, a kriminálpolitikai döntések végrehajtásához konkrét kriminálstratégiára van szükség, és ezen nem csak a *Kriminálstratégia fajtái* című alpontról részletezett stratégiákat kell érteni. Tágabb értelemben idetartozhatnak a rendőri tevékenységre – elsősorban az angolszász országokban – kidolgozott modellek (*policing models*) is.¹⁸ A teljesség igénye nélkül felsorolva a legismertebb megközelítéseket (és zárójelben feltüntetve annak a nevet, amelynek már van bevett magyar megfelelője):

- Broken Windows Policing („betört ablakok elméletén” alapuló rendészet);
- Community Policing („közösségi rendészet”);
- Compstat;
- Evidence-based Policing;
- Hot Spots Policing;
- Intelligence-led Policing;
- Nodal Policing;
- Predictive Policing („prediktív rendészet”);
- Problem-oriented Policing („problémaorientált rendészet”);
- Pulling Levers Policing;
- Reassurance Policing („megnyugtató rendészet”);¹⁹
- Third Party Policing;
- Zero Tolerance Model (zéró tolerancia).

Témám szempontjából hangsúlyozandó, hogy az ilyen és ehhez hasonló modellek kidolgozása a kriminálstratégia hatókörébe tartozik, nem megfelel-

¹⁷ Lásd Christopher S. Koper: Just enough police presence: reducing crime and disorderly behavior by optimizing patrol time in crime hot spots. *Justice Quarterly*, no. 4, 1995, pp. 649–672.

¹⁸ Mathias Lapp: i. m. 307. o.

¹⁹ Lásd Korinek László *A megnyugtató rendészet* című, 2013. június 10-én tartott előadását a Pécsi Akadémiai Bizottság Bűnügyi Tudományok Munkabizottságának ülésén, amely jelen sorok írója által készített beszámoló formájában nyomtatásban is megjelent. Mészáros Bence: Beszámoló a Hogyan tehető biztonságosabbá a nagyvárosok? című tudományos ülésről. *Belügyi Szemle*, 2014/1., 118–125. o.

kezve arról sem, hogy a gyakorlatban kipróbált modellek értékelése, azok továbbfejlesztése vagy épp elvetése is stratégiai feladat.

A tudomány és technika vívmányainak a bűnüldözés területére való adaptálása

A szóban forgó funkció természetesen nem a krimináltechnika újító szerepének elvonását jelenti (a konkrét technikai részletek kidolgozása mindig ahhoz fog tartozni), hanem a magasabb szintű tervezés megvalósítását a tudományos újdonságok bevetésére a bűnözés elleni küzdelemben. *Berthel* a drónokat (azaz pilóta nélküli légi járműveket) hozza erre példaként²⁰, de megemlíthetők a napjainkban rendkívül népszerű közösségi hálózatok, vagy akár a telefonos applikációk²¹ is.

Prognózisok kidolgozása a bűnözés várható jövőbeli alakulására

A bűnözés alakulását számos objektív körülmény befolyásolja (az időjárástól elkezdve²² a pénzügyi-gazdasági helyzeten, a szociálpolitikán és a jogszabályi környezeten át egészen a nagy társadalmi változásokig, és a sor még folytatható), amelyek lehetővé teszik az előrejelzést a kriminálstratégia megalkotói számára. Ha az adott előrejelzés helyesnek bizonyul, a stratégia nyomán kidolgozott és végrehajtott megelőző intézkedések akár el is hátríthatják a veszélyt, de az is nagy eredmény, ha csak hozzájárulnak a prognosztizált típusú bűncselekmények számának vagy az azok által okozott károk mérsékléséhez, a hatóságok hatékonyabb fellépéséhez. A bűnözés jövőbeni alakulására vonatkozó prognózist *Katona Géza* a kriminálstratégia készítésének szükséges elemeként sorolja fel a terület aktuális helyzetének ismerete mellett.²³

A bűnüldözés eredményességét és a bűnözés alakulását befolyásoló körülmények figyelemmel kísérése

A kriminálstratégia mint a legszélesebb spektrumban vizsgálódó kriminalisztikai részterület feladata az, hogy minden, a bűnüldözés eredményességét – és egyébként a bűnözés alakulását – befolyásoló körülményt figyelemmel kí-

²⁰ Ralph *Berthel* (2005a): i. m. 624. o.

²¹ Erre példa lehet az önkormányzat és a rendőrség támogatásával Pécsen kifejlesztett *Városvédő* alkalmazás, amely – több más vészhelyzet mellett – közterületi támadás esetén nyújthat a sértettnek segítséget. <http://kezvedbenabiztonsagod.hu/>

²² Ellen G. *Cohn*: *Weather and Crime*. *British Journal of Criminology*, no. 1, 1990, pp. 51–64.

²³ *Katona Géza*: i. m. 66. o.

sérjen, és még idejében tegyen javaslatot az ellenkormányzásra, ha káros folyamatokat vagy jelenségeket észlel. A bűnüldöző szervezetek megfelelő létszáma, technikai felszereltsége éppúgy ebbe a körbe tartozik, mint például a büntető igazságszolgáltatásban kiemelt fontosságú igazságügyi szakértői rendszer diszfunkcionális jelenségeinek feltárása vagy előre jelzése (például a szakértői utánpótlás zavarai). A bűnözés alakulását befolyásoló körülmények értelemszerűen állandóan a stratégiai tervezési szint görcsöve alatt kell hogy legyenek, és szükség esetén lehetséges reakcióként a meglévő stratégiák módosítását is kiválthatják. Ebben a tekintetben támaszkodik leginkább a kriminálstratégia a kriminológia eredményeire.

A kriminálstratégia fajtái

A német szakirodalom háromféle kriminálstratégiát különböztet meg²⁴.

Bűncelekmény-orientált stratégia (Deliktstrategie): a bűnözés kriminológiai szempontból lehatárolható egyes területeire koncentrálnak, mint például a kábítószer- vagy a fehérgalléros bűnözés. Az ilyen típusú stratégiára vonatkozó fejlesztési igény akkor keletkezhet, ha a például a társadalom részéről fokozott várakozás tapasztalható bizonyos bűncelekmények ellen való fellépés vonatkozásában, vagy azt új kriminológiai ismeretek és eredmények indokolják a statisztikai elemzések alapján. Lapp a betöréses lopások és társadalombiztosítási csalások elleni stratégiákat említi példaként, de teljesen új bűnözési formák esetén is bevetethetőnek tartja ezt a fajta stratégiát.²⁵

Szakstratégia (Fachstrategie): a bűnözés elleni küzdelem szakspecifikus részfeladatának koncepcióját fogja át, úgymint információs rendszerek kiépítése, megelőzési modellek vagy speciális eszközök a bűnözés elleni fellépésre (titkos nyomozati eszközök alkalmazása, a nyilvánosság használata a nyomozásban stb.).

Regionális stratégia (Regionalstrategie): földrajzilag behatárolható kriminális jelenségek adják a tárgyát, kriminológiai-szociológiai szerkezeti elemzésekre, valamint a rendőrség által szerzett információkra alapulhat. Feltételezi a térségi gyűjtőpontok felismerését, amelyek preventív és represszív intézkedések koncentrállásával kezelhetők. Regionális stratégiák különösen akkor alkalmazandók, ha egy meghatározott terület különböző bűncelekmé-

²⁴ Manfred Klink – Siegfried Kordus: i. m. 37–38. o.

²⁵ Mathias Lapp: i. m. 303. o.

nyekkel aránytalan mértékben fertőződik meg. A felsorolt stratégiák kombinációi, vegyes változatai is elképzelhetők adott esetben, például regionális bűncselekmény-stratégiák.

Katona Géza háromfajta kriminálstratégiát különböztet meg:

- jellege szerint – elméleti vagy operatív stratégiát;
- célirányultsága szerint – tettes, áldozat, deliktum (bűncselekmény), szakstratégiát;
- kiterjedése szerint – országos vagy regionális stratégiákat.²⁶

Megjegyzendő, hogy Berthel a tervező (elméleti) és operatív (gyakorlati) kriminálstratégiák közötti különbségtételt károsnak tartja, szerinte a múltban erre a két komponensre való felosztás vezetett mindig a kriminálstratégia jelentőségének és gyakorlati hasznának a megkérdőjelezéséhez.²⁷

Összegzés

A kriminálstratégia, a kriminalisztika legfiatalabb és mind ez idáig legkevesebb reflektorfényt kapó részterületének fogalmát, a bűnözés elleni küzdelemben elfoglalt helyét, és egyes feladatait igyekeztem röviden bemutatni írásomban. Tettem ezt azért, hogy felhívjam a figyelmet a bűnözési helyzetre vonatkozó valós adatokra és a lakosság szubjektív biztonságérzetére támaszkodó stratégiai tervezés fontosságára a bűnüldözésben. A stratégia általánosságban nem más, mint cselekvések hosszabb távú terve egy bizonyos cél elérése vagy valamilyen probléma megoldása érdekében. Hosszú távú tervekre és a jövőbe tekintésre pedig napjainkban égető szükség van. Csak néhány példát említve: a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a migráció, a kiberbűnözés, a korrupció, a határon átnyúló bűnözés, a nemzetközi együttműködés a bűnüldözésben, vagy éppen a magánbiztonsági entitásokkal való hatósági kooperáció mind olyan próbatételek elé állítják a bűnüldöző hatóságokat, amiknek csak megfelelően kidolgozott, prognosztikus kriminálstratégia segítségével tudnak jól megfelelni.

²⁶ Katona Géza: i. m. 65. o.

²⁷ Ralph Berthel (2005a): i. m. 621–622. o.

SORBÁN KINGA

A digitális bizonyíték a büntetőeljárásban

„*A mai modern világban nehéz elképzelni olyan bűncselekményt, amelynek nincs digitális dimenziója*” – írja Eoghan Casey.¹ A technológia manapság annyira mélyen áthatja az életünket, hogy észre sem vesszük azt, annak egy részét egy teljesen virtuális környezetben töltjük. Manapság a fejlett országokban már kevés olyan ember él, aki nincs jelen valamilyen közösségi oldalon, vagy nem használ e-mailt. Internetes felületeken kommunikálunk az ismerőseinkkel, munkatársainkkal, sőt bizonyos ügycsoportok tekintetében már a hatóságok sem kívánnak személyes jelenlétet az ügyintézésnél. Számítógépen rendelhetünk ebédet, intézhetjük a banki ügyeinket. A mobilkészülök robbanásszerű használatának elterjedésével folyamatosan a zsebünkben van egy miniatűr számítógép, amely mindig tudja, merre járunk éppen. Egy ilyen világban mindenki óhatatlanul digitális nyomok tömegét hagyja maga után, amelyek egy bűncselekmény felderítése vagy nyomozása során akár bizonyíték szintjére is emelkedhetnek. Vannak olyan bűncselekmények, amelyeket kizárólag számítógép felhasználásával, vagy információs rendszer, illetve adat sérelmére lehet elkövetni (tipikusan ilyenek az információs rendszer és adatok elleni bűncselekmények), de emellett figyelmet kell fordítani arra is, hogy manapság a hagyományos bűncselekmények többségének is van valamilyen digitális oldala (például az elkövetők e-mailben beszélnek meg a cselekmény elkövetésének részleteit, a zaklató egy közösségi oldalon keresztül igyekszik kapcsolatot teremteni a sértettel stb.). A XXI. században nem számít kirívónak az amerikai Robert Durall ügye², aki – a böngészője keresési előzményei alapján –, mielőtt megölte a feleségét, olyan kifejezésekre keresett rá, mint „fojtogatás”, „emberölés”, „házastárs + gyilkosság”, „altató + tabletták + halál”. Ezeket a keresési kulcsszavakat a bíróságon arra használták, hogy bizonyítsák velük az előre kiterveltséget.

Az angolszász jog régóta bizonyítási eszköznek tekinti az elektronikusan tárolt információt (*electronically stored information; ESI*) és ismerik az úgynevezett „digitális vagy elektronikus” bizonyíték fogalmát is. A magyar jogban az

¹ Eoghan Casey: *Digital Evidence and Computer Crime*. 3rd edition. Academic Press, 2011, p. 3.

² Nancy Bartley: *A trial of tangled webs*. The Seattle Times, May 8, 2000. <http://community.seattletimes.nwsourc.com/archive/?date=20000508&slug=4019710>

elektronikusan tárolt adatok helyzete annak ellenére bizonytalan, hogy a jogirodalomban egyre gyakrabban találkozhatunk ezzel a fogalommal. Mivel az információtechnológia fejlődésének vívmányai a magyar bünelkövetőket sem kerültek el, hazánkban is egyre sűrűbben fordulnak elő olyan esetek, amelyekben az elkövetett bűncselekménynek technológiai vetülete van. A büntetőeljárásról szóló törvény (Be.) rendelkezéseit vizsgálva megállapítható, hogy az adat és annak hordozója nem feltétlenül alkot szoros és elválaszthatatlan egységet, nem tisztázott viszont annak a kérdése, hogy mely esetekben lehet vagy kell külön kezelni az adatot és az azt tároló információtechnológiai eszközt. A digitális bizonyítékok jogi aspektusaival foglalkozó tudományos munkák száma meglehetősen csekély, noha nagy szükség lenne arra, hogy az elektronikusan tárolt adatok eljárásjogi szerepe és rendszertani elhelyezése tisztázott és egyértelmű legyen.

Jelen tanulmányom arra keresi a választ, szükséges-e, hogy az elektronikusan tárolt információ önálló bizonyítási eszközként jelenjen meg a magyar büntetőeljárásban. Gyakorlati problémákon keresztül demonstrálom, hogy a büntetőeljárás során milyen nehézségeket vethetnek fel a digitálisan tárolt adatok, illetve milyen következményekkel járhat azok nem megfelelő kezelése, összegyűjtése. Ahhoz, hogy bemutatható legyen az elektronikusan tárolt információk jelentősége, mindenképpen célszerűnek tartom az olyan alapfogalmak tisztázását, mint a digitális bizonyíték, illetve a digitális bizonyítási eszköz. A fogalommeghatározásokon túl a tanulmány bemutatja a bizonyítás hatályos magyar szabályait, különös tekintettel a Be. bizonyításról, valamint kényszerintézkedésekről szóló rendelkezéseire. Mivel az elektronikusan tárolt információ, mint bizonyítási eszköz, angolszász jogterületről származik, indokoltnak tartom bemutatni a témában keletkezett, főként az Egyesült Államokból származó külföldi szakirodalmat.

A digitális bizonyíték fogalma és forrása

A bizonyítás sajátos megismerési folyamat, amelynek célja a múltban történt események lehető legpontosabb feltárása. E megismerés folyamán az eljáró hatóság bizonyítékokat gyűjt, amelyek olyan adatok, amelyek büntetőjogilag releváns tényekre vonatkoznak, és amelyeket a törvény által megengedett forrásokból (bizonyítási eszközökből) szereztek be. A bizonyítási eszköz tehát a bizonyíték hordozója, a bizonyíték pedig az az információ, amelyhez a bizonyítási eszközből jutunk. A leggyakrabban elhangzó példa ennek szemléltetésére a tanú vallomása: ez esetben a tanúvallomás a bizonyítási eszköz, az informá-

ció pedig, amelyet a hatóság a vallomásból szerez, a bizonyíték. Nem ennyire egyértelmű a helyzet azonban információtechnológiai környezetben. Mivel manapság a legtöbb bűncselekménynek van valamilyen technológiai vetülete, a hatóságok a nyomozás során gyakran találkoznak olyan bizonyítékokkal, amelyeket információtechnológiai eszköz hordoz, ez az úgynevezett digitális bizonyíték. Először a digitális bizonyítékokkal foglalkozó tudományos társaság (*Scientific Working Group on Digital Evidence*) tett kísérletet a digitális bizonyíték fogalmának meghatározására 1998-ban. A társaság a következő definíciót alkotta: „*Bizonyító erejű információk, amelyeket bináris formában tároltak, vagy továbbítottak.*”³ E meghatározás egyik fő problémája, hogy csak a bináris formában tárolt információkat tekinti digitális bizonyítéknak, amely kétségtől az egyik legnépszerűbb ugyan, de korántsem az egyetlen számrendszer. A hexadecimális, azaz a tizenhatos számrendszer használata szintén népszerű az informatikában, az egyes programozási nyelvekben sűrűn fordulnak elő hexadecimális számok. *Máté István Zsolt* kiemelte, hogy ebben a definícióban a hangsúly „*a pusztá adatra kerül, s az adathordozót bárminemű is legyen azt elhagyja a meghatározásból*”⁴. Eoghan Casey szerint digitális bizonyíték „*minden olyan adat, amely alátámaszthatja, hogy bűncselekmény történt, vagy amely összekapcsolja a bűncselekményt annak elkövetőjével*”⁵. Hasonló a digitális bizonyíték fogalma a brit jogban is, a Rendőrfőnökök Egyesülete a következőképpen definiálta a fogalmat: „*a számítógép-alapú elektronikus bizonyíték olyan nyomozási értékkel bíró információ és adat, amelyet számítógépen tárolnak vagy számítógép segítségével továbbítottak*”⁶. Az európai szabályozásban szintén nem ismeretlen a digitális bizonyíték. Az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményének preambuluma rögzíti, hogy „*jelen egyezmény célja, hogy [...] lehetővé tegye a bűncselekmények elektronikus formában megjelenő bizonyítékainak összegyűjtését*”⁷. Az

3 Digital & Multimedia Evidence Glossary, 2015. Scientific Working Group on Digital Evidence and Imaging Technology, 2016, p. 7. <https://www.swgde.org/documents/Current Documents/2015-05-27 SWGDE-SWGIT Glossary v2.8>

4 Máté István Zsolt: Digitális bizonyíték. In: Törő Csaba – Cservák Csaba – Rixer Ádám – Fábán Ferenc – Miskolczi Bodnár Péter – Deres Petronella – Trencsényiné Domokos Andrea (szerk.): IX. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2013. Károli Gáspár Református Egyetem, 2014, 86–94. o.

5 Eoghan Casey: i. m. 7. o.

6 Good Practice Guide for Computer-based Electronic Evidence. Association of Chief Police Officers, March, 2012, p. 6.

7 2004. évi LXXIX. törvény az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményének kihirdetéséről.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400079.TV

egyezmény eljárásjogi szabályai emellett több esetben szólnak elektronikus bizonyítékról (14., 23., 25., 35., 46. cikk), ellenben nem definiálják, hogy mit értenek elektronikus bizonyítékon. A magyar jogirodalomban szintén található kísérletet a digitális bizonyíték definiálására. *Peszleg Tibor* szerint a digitális bizonyíték „*olyan számítástechnikai eszközről beszerzett adat, amelyet bűncselekménynél valamilyen formában számítástechnikai eszközön tároltak, vagy amelyek feldolgoztak információkat a bűncselekményekkel kapcsolatban*”⁸.

Az iménti definícióknak két közös elemük van:

1. Az információk, adatok a büntetőjogilag releváns tényekre vonatkoznak.
2. Olyan információkról, adatokról van szó, amelyeket számítógép (információs rendszer) tárol, vagy továbbít. E pont tekintetében van némi különbség az egyes meghatározások között, hiszen a digitális bizonyítékokkal foglalkozó tudományos társaság definíciója az adathordozóknak a számítógépnél tágabb körét öleli fel.

A digitális bizonyítékok számos olyan kérdést felvetnek, amelyekre még nem született egységes és kielégítő válasz. Ahogy arról már korábban esett szó, a bizonyíték fogalmának egyik kulcseleme, hogy az információ megszerzése törvény által megengedett forrásból, azaz bizonyítási eszközökből történjen. A digitális bizonyítékok esetében azonban nem teljesen egyértelmű, hogy mit tekintünk a bizonyíték forrásának. A szakirodalmat és a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket vizsgálva megállapítható, hogy e tekintetben két elmélet létezik: az egyik szerint a digitális bizonyítékok forrása minden esetben az a tárgy (adathordozó), amely a bizonyítékot tartalmazó adatot (amely lehet szöveges, kép-, videofájl vagy akármilyen program, illetve alkalmazás) tárolja. E szerint az elmélet szerint a digitális bizonyítékokat minden esetben olyan tárgyi bizonyítási eszközök hordozzák, amelyek képesek elektronikus formában létező adatok rögzítésére, tárolására, továbbítására. Ilyen eszközök lehetnek a desktopok (asztali számítógépek), laptopok, táblagépek, játékkonzolok, okostelefonok, CD-k, DVD-k, pendrive-ok, nyomtatók. A másik elmélet, amely főleg angolszász területen honosodott meg, ennél jóval komplexebb képet fest. E szerint az elmélet szerint a bizonyítékforrás az elektronikusan tárolt adat (szövegfájl, táblázat, képfájl, videofájl, hangfájl, naplófájlok, metaadatok stb.), hiszen a hatóságok közvetlenül ezekből szerzik a releváns információt, a hardver csupán olyan szerepet tölt be, mint egy iratokat tároló szekrény. Nem mindegy azonban, hogy ez az információ milyen viszonyban

⁸ Peszleg Tibor: Interneten, számítógépen történő nyomrögzítés. *Ügyészek Lapja*, 2005/1., 25. o.

van az őt hordozó fizikai komponenssel, bizonyos esetekben ugyanis az információ kizárólag a hardverrel együttesen vizsgálható és értékelhető. Az Egyesült Államokban igen részletes és precedenseken alapuló szabályok határozzák meg azt, mikor szükséges a hardvert az adattal együtt vizsgálni és mikor van szükség csupán a tárolt adatok információtartalmára. A két elmélet közötti legmarkánsabb különbség az, hogy míg az első az adatra és annak tárolójára elválaszthatatlan egységként tekint, addig a második lehetőséget ad arra, hogy a hatóság az adatot és az azt tároló hardvert egymástól függetlenül kezelje, aminek az adat megismerésére irányuló kényszerintézkedések során van nagy jelentősége. Magyarországon a gondot jelenleg az jelenti, hogy sem a Be. rendelkezéseiből, sem a szakirodalom vizsgálatából nem szűrhető le egyértelmű állásfoglalás az iménti kérdésben. A Be. ugyanis a bizonyítási eszközök taxatív felsorolásában nem nevesíti külön az elektronikusan tárolt adatot, a későbbiekben a kényszerintézkedések szabályai között azonban már igen, és több helyen is rendelkezik olyan adatokról, amelyek bizonyítási eszközök. Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy a Be. 76. §-ában felsorolt bizonyítási eszközök rendszere kötött, a digitális bizonyíték forrása csak a tárgyi bizonyítási eszköz lehet, amely lehet bármely „*olyan tárgy, amely műszaki, vegyi vagy más eljárással adatokat rögzít*”⁹. Úgy tűnik azonban, hogy a helyes értelmezés az, hogy a Be. 76. §-ában található felsorolás nem taxatív, ugyanis a Be. több szakasza említést tesz olyan információs rendszerben tárolt adattól, amely maga is bizonyítási eszköz (lásd lefoglalás). Ha utóbbi feltevést vesszük alapul, a digitális bizonyíték forrása nem az adathordozó mint tárgyi bizonyítási eszköz, hanem az információs rendszerben tárolt adat. *Tremmel Flórián* szerint „*egyre több bizonyítási mód önálló jelentőségre tesz szert, s egyszersmind sui generis eljárási szabályozás révén legalizálódik*”¹⁰. A következetesség hiánya különösen a Be. azon rendelkezései kapcsán okoz problémát, amelyek a digitális bizonyítékok, illetve az azokat hordozó bizonyítási eszközök megszerzését és megőrzését szolgáló kényszerintézkedésekre vonatkoznak. A digitális bizonyítékok forrásának tisztázása azért kiemelkedően fontos feladat, mert a jelenlegi szabályozási és értelmezési bizonytalanságok a jogbiztonságot, illetve az eljárásban részt vevő személyek jogait veszélyeztetik. A következő részben azokat a dilemmákat mutatom be részletesen, amelyek amiatt vetődhetnek fel, hogy nem tisztázott, milyen bizonyítási eszközkhöz rendeljük a digitálisan tárolt adatot.

⁹ Be. 115. § (2) bek.

¹⁰ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 67. o.

A digitális bizonyítékok megszerzése és megőrzése

A magyar büntetőeljárás számos olyan lehetőséget ad a nyomozó hatóságok számára, amelyek által a digitális bizonyítékok megismerhetők, megszerzhetők, illetve megőrizhetők. Ezeket a lehetőségeket a Be., valamint a rendőrségről szóló törvény tartalmazza. A digitális bizonyíték megismerhető:

- megkereséssel (Be. 71. §);
- az adathordozónak, illetve az adatnak a lefoglalásával (Be. 151. §);
- információs rendszerben tárolt adatok megőrzésére kötelezéssel (Be. 158/A §);
- titkos információgyűjtéssel (1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről 63. §); illetve
- titkos adatszerzéssel (Be. 200–202. §).

Speciális jellegük miatt jelen tanulmány nem tárgyalja a titkos információgyűjtéssel és a titkos adatszerzéssel kapcsolatos dilemmákat.

A megkeresés

A megkeresés jogintézménye az egyik legjobb példa a hardver és az adat elválaszthatóságára. Ha a nyomozó hatóság egy hírközlési szolgáltatótól igényli egy felhasználó azonosításához szükséges adatokat, fel sem vetődik kérdésként, hogy a hatóság részére azt az információs rendszert, illetve adathordozót kellene megküldeni, amelyen az eredeti adat található. A nyomozó hatóság általában megelégszik az adatok CD-n vagy DVD-n megküldött duplikátumával. Ennek oka, hogy az eljárás szempontjából az adat és annak tartalma a lényeges, nem pedig az, milyen adathordozón tárolták.

A lefoglalás

A digitális bizonyítékok említett megismerési lehetőségei közül a lefoglalás okozza a legtöbb problémát, és ez a kényszerintézkedés jelenik meg a leggyakrabban a médiában is, amikor informatikai bűncselekmények nyomozásáról esik szó. Ez a kényszerintézkedés tükrözi a leginkább a digitális bizonyítékok forrásával kapcsolatos polémiát. A Be. 151. §-ának (2) bekezdése kimondja, hogy: „*A bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság elrendeli – az ingatlan kivételével – annak a dolognak, információs rendszernek, ilyen rendszerben tárolt adatokat tartalmazó adathordozónak vagy adatnak a le-*

foglalását, amely a) bizonyítási eszköz.” Az idézett rendelkezés szerint tehát a digitális bizonyíték háromféleképp is lefoglalható:

- a teljes információs rendszer lefoglalásával;
- csak az érintett adatot tartalmazó adathordozó lefoglalásával;
- csak az adatnak a lefoglalásával;

A teljes információs rendszer lefoglalása sok esetben nem szerencsés. Egyrészt a teljes rendszer számtalan olyan egységből áll, amelyek a büntetőeljárás szempontjából nem releváns hardverkomponensek (például videokártya, hangkártya, tápegység). Ezek a komponensek igen gyakran azonban nagyobb értékkel bírnak és a technológia rohamos fejlődésének következtében gyorsan amortizálódnak, így a lefoglalás elszenvedőjének súlyos anyagi kárt okozhat, ha a hatóság az adathordozóval együtt ezeket az eszközöket is lefoglalja. A teljes konfiguráció lefoglalása személyiségi jogi aggályokat is felvet. Az adatvédelmi biztos 2009-es beszámolója¹¹ alapján számtalan esetben előfordul, hogy a lefoglalt számítógép olyan személyes adatokat is tartalmaz, amelyek semmilyen összefüggésben nincsenek a büntetőeljárással. Ezek a személyes adatok sok esetben hosszú hónapokig maradnak a nyomozó hatóságnál, ami a személyes adatok védelméhez fűződő jog sérelmét jelentheti. Az információs rendszer nemcsak egy különálló számítógép lehet, hanem az adatok automatikus kezelését, tárolását, továbbítását biztosító, egymással kapcsolatban lévő berendezések összessége is, vagyis akár egy céges hálózat összes számítógépére/szerverére kiterjeszhető a lefoglalt dolgok köre. (Sőt, ezen az úton elindulva, ha egy számítógép az internethez csatlakozik, az összes internethez csatlakoztatott eszközt tekinthetnénk egy információs rendszernek.) A cég működéséhez szükséges eszközök lefoglalása azonban veszélyezteti a kényszerintézkedéssel érintett cégek üzletszerű működését. Egy webhosting szolgáltatást nyújtó vállalkozás például működésképtelen a szerverei nélkül, hiszen az általa nyújtott szolgáltatás lényege éppen az, hogy tárhelyet kínál a felhasználóinak. A felhasználók számára is előnytelen következményekkel járhat egy szerver lefoglalása: egy-egy szerver ugyanis általában több felhasználó számára nyújt tárhelyet, így a lefoglalással végtelen harmadik személyek weboldalai válhatnak elérhetetlenné, illetve e személyek személyes adatai kerülnek szükségtelenül a nyomozó hatósághoz. A teljes konfiguráció lefoglalásának tagadhatatlanul vannak azonban bizonyos

¹¹ Az adatvédelmi biztos beszámolója 2009, 35. o.
<http://www.naih.hu/files/Adatvedelmi-biztos-beszamolaja-2009.PDF>

előnye is. A legnagyobb az, hogy kevés szakértelmet igényel, ezért a lefoglaláshoz nem szükséges szaktanácsadó igénybevétele, azt a nyomozó hatóság tagjai is el tudják végezni. További előnye, hogy ezáltal a szükséges vizsgálatok laboratóriumban kontrollált körülmények között végezhető el, valamint biztosítható, hogy a lefoglalás után az eredeti adatokban semmilyen változás ne következzen be.

A második lehetőség, hogy a hatóság csak az érintett adatot tartalmazó adathordozót foglalja le. Az adathordozó lefoglalásának kétségtelen előnye, hogy a lefoglalás elszennvedőjének nem okoz a szükségesnél nagyobb sérelmet, valamint ez a módszer is lehetővé teszi az adathordozó későbbi, kontrollált környezetben történő vizsgálatát. Hátránya ellenben, hogy az adathordozó szakszerű kiszéréséhez minden esetben hozzáértő személy szükséges. Hátrány lehet továbbá, ha az is előfordulhat, hogy a lefoglalt adathordozó inkompatibilis a vizsgálatot végző szervezet rendszerével (például az adathordozó beszerelése egy másik rendszerbe *incompatible BIOS translation detected* hibaüzenetet idézhet elő), vagy ahogy Peszleg Tibor is rávilágít, vannak olyan eszközök, amelyek „*olyan egységet képezhetnek, hogy ha megbontják őket, már nem lehetséges az eredeti adattartalom visszaállítása (pl. RAID tömbök esetében)*”¹².

Harmadik opcióként lehetőség van arra, hogy a hatóság csak az adathordozó tartalmát, vagyis az adatokat foglalja le. A lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM–BM–PM együttes rendelet megerősíti azt a nézetet, hogy az adat önmagában is lefoglalható. A rendelet 67. §-a kimondja, hogy „*Az elektronikus úton rögzített adatot a hatóság adathordozóra történő rögzítés (átmásolás) útján foglalja le, vagy a helyszínen lefoglalt adathordozóról az adatokat szakértő vagy szaktanácsadó bevonásával menti le*”. A magyar nyomozó hatóságok gyakorlatában azonban egyáltalán nem jellemző az adat helyszíni lefoglalása, a hatóság rendszerint a teljes gépet lefoglalja, majd később szakértő bevonásával végzi el a szükséges műveleteket. Az adat lefoglalásának módszertani kérdéseiről sem a törvény, sem a rendelet nem szól részletesen, pedig a másolás módszerének fontos jelentősége van. Az adat átmásolására ugyanis kétféle lehetőség is kínálkozik.

Az egyik, amikor a hatóság a rendszert a helyszínen átvizsgálja és a relevánsnak ítélt adatokat hagyományos módon másolja ki az információs rend-

¹² Peszleg Tibor: A digitális bizonyítási eszközök megszerzésének elvei és gyakorlati érvényesülésük. *Ügyészek Lapja*, 2010/2., 23–31. o.

szerből közvetlenül egy adathordozóra (esetleg egy másik információs rendszerre). E módszer előnye, hogy nem kell hozzá különös szakértelem, illetve, ha a lefoglalás elszennvedője együttműködő, a rendszer adminisztrátora, tulajdonosa maga is feltárhatja a hatóság előtt az egyes bizonyítékokat. Emellett viszont számos szempontból aggályos, az alkalmazása próba elé állítja ugyanis mind a hitelesség, mind a teljesség kriminalisztikai elvének érvényesülését. A digitális bizonyíték akkor hiteles, ha a későbbiekben is pontosan meghatározható, hogy az adat egy bizonyos számítógépről/helyszínről származik, illetve hogy a digitális bizonyítékot tartalmazó adat pontos és teljes másának lefoglalására került sor, továbbá hogy az adat a lefoglalása óta változatlan maradt. Ezen alapelvek érvényesülését hivatott biztosítani a 11/2003. (V. 8.) IM–BM–PM együttes rendelet 67. §-ának (2) bekezdése, amely arról rendelkezik, hogy a lefoglalás kizárólag utólag meg nem változtatható adathordozóra történhet, amely a lefoglalás időpontjában adatokat nem tartalmazhat. Ezen felül rendelkezik arról, hogy az átmásolás során gondoskodni kell arról, hogy az eredeti adatok ne változzanak meg, ami általában csak speciális írásvédő eszköz vagy szoftver segítségével valósítható meg. A teljesség elve azt jelenti, hogy minden bizonyítékot le kell foglalni, azonban ha a lefoglalást végzőnek nincs kellő szakértelme, fontos bizonyítékok veszhetnek el. A számítógép ugyanis sokszor az átlagfelhasználó számára láthatatlan helyeken is tárol információkat, valamint olyan adatokat kezel, amelyeket a gép működés közben nem ment a merevlemezre. Előbbire példák lehetnek a metaadatok, a cache tartalma, illetve a RAM által ideiglenesen tárolt információk, utóbbira pedig a sandboxban futó alkalmazások adatai (például a chatablakban folytatott beszélgetés).

Az adatok lefoglalására nyitva áll egy másik lehetőség is, mégpedig amikor a hatóság bitazonos, hash kulccsal ellátott tükörmásolatot készít a teljes adathordozóról. A hitelesség szavatolására ebben az esetben egy hash kulcsnak nevezett ellenőrző kód szolgál, amely egy egyedi adatállományhoz rendelt karakter sorozat. Abban az esetben, ha az eredeti és a tükörmásolat bitről bitre ugyanazokat az adatokat tartalmazza, a hash kulcs azonos, azonban ha bármelyik adathordozón utólag változtatnak, az ellenőrzés során eltérő értékeket kapunk. A tükörmásolat-készítés hátránya, hogy nem praktikus, ha nagy mennyiségű információ lefoglalása szükséges, ugyanis rendkívül idő- és erőforrásigényes. A tükörmásolat készítésére vonatkozó előírások azonban korántsem ismeretlenek a magyar jogban. Az 1996. évi LVII. számú, a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény (a továbbiakban: versenytörvény) *A tényállás tisztázása* alcím alatt rendelkezik arról, hogy „hi-

*vatalból folytatott eljárásban a vizsgáló jogosult az adathordozóról fizikai tükörmásolatot készíteni, és a tükörmásolat felhasználásával az adathordozón lévő adatokat átvizsgálni, ha valószínűsíthető, hogy az adathordozón a vizsgált magatartáshoz kapcsolódó, a felhasználó által a számítógép rendeltetésszerű használata során már nem megjeleníthető adatok találhatók*¹³.

Információs rendszerben tárolt adatok megőrzésére kötelezés

Az elektronikusan tárolt adat külön jelenik meg az információs rendszerben tárolt adatok megőrzésére kötelezésének szabályai között is. A Be. 158/A §-ának (2) bekezdése úgy szól, hogy „A bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság elrendeli annak az információs rendszerben tárolt adatnak a megőrzését, amely bizonyítási eszköz, vagy bizonyítási eszköz felderítéséhez, a gyanúsított kilétének, tartózkodási helyének a megállapításához szükséges”. A törvény indokolása szerint ennek a kényszerintézkedésnek a bevezetésére azért volt szükség, mert a számítógépes hálózatokon tárolt adatok mennyisége az utóbbi években ugrásszerűen növekedett, és a jogalkotó felismerte, hogy adott esetben egy teljes szerver lefoglalása a véltlen hálózatüzemeltetőnek méltánytalanul nagy hátrányt okozhat. A kényszerintézkedés elrendelése után azonnal meg kell kezdeni az érintett adatok átvizsgálását, amely két eredményre vezethet: a megőrzésre kötelezést meg kell szüntetni, vagy az adat lefoglalását kell elrendelni. A nyomozó hatóságok nagyon ritkán alkalmazzák ezt a kényszerintézkedést, ugyanis a legtöbb esetben az adatok lementésére, a bizonyítékok biztosítására törekednek, így nem hagyják az adatokat olyan személyek megőrzésében, akik valamilyen módon az elkövetéshez köthetők. Az elkövetéshez nem köthető esetekben (például sértett vagy harmadik személy) a kényszerintézkedés elszenvedője pedig szinte mindig együttműködő, ezért szintén végrehajtható a lefoglalás, kimentés.

Az elektronikusan tárolt információ az amerikai büntetőeljárásban

Az amerikai büntetőeljárásban sokkal átláthatóbb szabályok vonatkoznak erre a területre, a digitális bizonyíték forrása kapcsán több precedensértékű

¹³ A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény, 65. § (2) bekezdés.

döntés is született. Az Egyesült Államokban kialakult rendszer szerint a digitális bizonyíték forrása az elektronikusan tárolt információ (*electronically stored information*), a hardver és az adat nem interdependens, hanem egymástól függetlenül is kezelhető.

Ha az amerikai büntetőeljárás bizonyításról szóló törvényi rendelkezéseit vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a bizonyítási eszközöket sem a szövetségi büntetőeljárásról szóló törvény (*Federal Rules of Criminal Procedure¹⁴*), sem a bizonyítékok szövetségi szabályairól szóló törvény (*Federal Rules of Evidence¹⁵*) nem sorolja fel tételesen. Ennek oka a kontinentális és az angolszász büntetőeljárás-jogi rendszerek közötti eltérésben keresendő. A kontinentális jogrendszerekben ugyanis a bizonyítékok összegyűjtésére és értékelésére már az ügy bíróság elé kerülése előtt, az eljárás nyomozati szakaszában sor kerül, és ez az eljárás törvényi szinten szabályozott, szigorú formáságokhoz kötött. Ezzel szemben, ahogy azt Tremmel Flórián is kifejtette¹⁶, az amerikai bizonyítási rendszer negatív kötött, hiszen fő szabályként bármi lehet bizonyíték, kivéve, amelyet jogszabály vagy a bíróság kizár. A bizonyítékok felhasználhatóságáról való döntés (*admissibility*) a bíróság egyedi mérlegelésére van bízva, a részletes eljárási szabályokkal szemben a hangsúly sokkal inkább az eljárási garanciákon van. Törvényi szinten csak annyi szerepel a bizonyítási eszközökről, hogy „*minden releváns bizonyíték felhasználható, kivéve amennyiben az alkotmány, szövetségi törvény, a bizonyítékokról szóló szövetségi törvény vagy a legfelsőbb bíróság által előírt egyéb szabályok így rendelkeznek*”¹⁷. Ennek megfelelően bizonyítási eszköz lehet minden, amit az alkotmány vagy jogszabály nem tilt, ha az ügyben eljáró bíró azt az adott ügy viszonylatában relevánsnak ítéli. A bizonyíték akkor releváns, „*ha alkalmas arra, hogy egy tényt valószínűbbé vagy kevésbé valószínűvé tegyen, mint az a bizonyítási eszköz hiányában lenne, és a tény következményekkel bír a cselekmény meghatározásánál*”¹⁸. A relevancia kritériumának teljesülése azonban önmagában nem elégséges ahhoz, hogy egy bizonyíték az eljárásban felhasználható legyen. Gordon Mahler szerint a bizonyítékok mérlegelése egy számos technikai szabállyal megtűzdtelt rendszer, amely az amerikai jogi egyetemeken külön tantárgy.¹⁹ Ennek megfe-

14 Federal Rules of Criminal Procedure. <https://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp>

15 Federal Rules of Evidence. <https://www.law.cornell.edu/rules/fre>

16 Tremmel Flórián: i. m. 63. o.

17 Federal Rules of Evidence Rule 402. General Admissibility of Relevant Evidence

18 Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 135. o.

19 Gordon Mahler: Az amerikai büntetőeljárás vázlata. In: Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 77. o.

lelően az elektronikusan tárolt információknak is számos követelménynek kell megfelelniük ahhoz, hogy bizonyítékként felhasználhatók legyenek. Az elektronikusan tárolt információk bizonyítékként való felhasználhatóságáról először 2007-ben egy polgári ügyben, a *Lorraine v. Markel*-ügyben született döntés. A döntéshez fűzött indokolás²⁰ egy ötlépcsős tesztet ír elő, amelyen az elektronikusan tárolt információknak át kell menniük ahhoz, hogy az eljárás során bizonyítékként értékelhetők legyenek. Ha az elektronikusan tárolt információ az említett teszten sikeresen átmegy, akkor a büntetőeljárásban bizonyítékként felhasználható. Az, hogy a *Lorraine v. Markel*-döntés polgári eljárásban született, nem jelenti azt, hogy büntetőügyben nem alkalmazható. A *United States v. O'Keefe*-ügyben a bíróság kimondta, hogy „*botorság lenne figyelmen kívül hagyni a polgári eljárásban alkalmazott szabályokat csak azért, mert büntetőügyről van szó, különösen akkor, ha jobbnak tűnik ezen szabályokat alkalmazni, amikor a dokumentumok előállítása mind polgári mind büntető ügyekben ugyanazokat a problémákat vetik fel, mint újra feltalálni a kereket*”²¹.

Az egyes kényszerintézkedések, főleg a lefoglalás tekintetében igen részletes szabályok vonatkoznak arra, hogy mikor van szükség az elektronikusan tárolt információ mellett az azt hordozó hardverre is. Az Egyesült Államok igazságügyi minisztériuma (*United States Department of Justice*) 1994-ben ajánlást adott ki a számítógépek átvizsgálásáról és lefoglalásáról, valamint az elektronikus bizonyítékok összegyűjtéséről. Az ajánlás az első kiadás óta folyamatosan frissül, hogy lépést tarthasson a legújabb technológiai fejleményekkel, a legfrissebb eljárási szabályokkal és az esetjoggal. Az ajánlás elválasztja egymástól azokat az eseteket, amelyekben a hardver, és amelyekben a tárolt információ lefoglalása szükséges. A dokumentum szerint: „*a legfontosabb döntés, amelyet a nyomozóknak meg kell hozniuk, amikor összeállítják a lefoglalandó dolgok listáját az, hogy a lefoglalandó dolog a számítógép fizikai komponense (hardver) vagy csupán az információ, amelyet a hardver tartalmaz*”²². Bizonyos esetekben ugyanis a hardver csupán az elektronikusan tárolt információk tárhelyéül (*container*) szolgál, így önmagában csekély relevanciával bír. Minden ügyben egyedi mérlegelést kíván annak eldöntése, hogy a sikeres bizonyításhoz szükség van-e a hardverre, vagy ele-

20 *Lorraine v. Markel* Am. Ins. Co., 2007.

https://www.lexisnexis.com/applieddiscovery/LawLibrary/LorraineVMarkel_ESI_Opinion.pdf

21 *United States v. O'Keefe*, 2008. p. 7. <http://www.craigball.com/okeefe.pdf>

22 H. Marshall Jarrett – Michael W. Bailie – Ed Hagen – Nathan Judish: *Searching and Seizing Computers and Obtaining Electronic Evidence in Criminal Investigations*. Washington, 2009, p. 70. <http://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-ccips/legacy/2015/01/14/ssmanual2009.pdf>

gendő a tárolt adat. A döntés meghozatalához elsősorban azzal kell tisztában lennünk, hogy a számítógépek milyen lehetséges szerepeket tölthetnek be egy bűncselekményben. Az amerikai *Donn Parker*²³ a bűncselekményekben megjelenő számítógépek (információs rendszerek) lehetséges szerepeit tanulmányozta, és listát készített azokról a szerepekről, amelyekben a számítógép egyes alkotóelemei előfordulhatnak:

- A számítógép lehet fizikai valójában (hardver) az elkövetés tárgya (például amikor a számítógépet, vagy infokommunikációs eszközt ellopják vagy megrongálják).
- A számítógépes környezet lehet az elkövetés tárgya. Ez az eset akkor következhet be, ha a sérelem nem a hardverben következik be, hanem valamely számítógépes adatban, amely lehet valamely futtatott program, vagy a számítógépen tárolt információ. Tipikus példa, amikor a számítógépet vírussal vagy más malware-rel fertőzik meg, amely akadályozza annak helyes működését.
- A számítógép fizikai valójában (hardver) lehet az elkövetés eszköze: ritkán ugyan, de előfordul, hogy a számítógép valamilyen fizikai komponensével követnek el bűncselekményt. Ilyen például az a 2010-es emberölési eset, amelyben három fiatal számítógép-vezetékkel fojtott meg egy férfit.²⁴
- A számítógépes környezet mint az elkövetés eszköze (a számítógép az elkövetés eszköze azokban az esetekben, amikor az elkövető a számítógépet arra használja, hogy azzal valamilyen bűncselekményt kövessen el). Tipikus példák a zaklatás, gyermekpornográf tartalmak letöltése, online aukciós csalás.

Az amerikai igazságügyi minisztérium útmutatója szerint a hardverre akkor van szükség, ha az tiltott eszköz, a bűncselekmény „gyümölcse”, azaz eredménye vagy eszköze. Eoghan Casey szerint tiltott eszköz a hardver, amennyiben az „*olyan eszköz, amelynek a birtoklása tilos az állampolgárok számára. Az Egyesült Államokban, bizonyos esetekben tilos az egyéneknek olyan hardvert birtokolniuk, amely az elektronikus kommunikáció lehallgatására szolgál.*”²⁵ A bűncselekmény eredménye az információs rendszer, ha azt az elkövetés során szerezték, vagy az elkövetés során jött létre, ilyenek tipikusan a lopott alkatrészek, amelyek vonatkozásában kétségen felül áll, hogy az elkövető birtokából el kell vonni. A hardver akkor lehet a bűncselekmény eszkö-

²³ Eoghan Casey: i. m. 40. o.

²⁴ Számítógép-vezetékkel fojthatták meg a jászberényi pedofil. Origo.hu, 2010. február 12. <http://www.origo.hu/itthon/20100212-szamitogepvezetekkel-fojthattak-meg-a-jaszberenyi-pedofil.html>

²⁵ Eoghan Casey: i. m. 44. o.

ze, ha a fizikai sérülés okozására használják, ám Eoghan Casey szerint van ennél jóval szemléletesebb példa is: az olyan speciálisan elkészített, felszerelt, konfigurált hardver is lehet a bűncselekmény elkövetésének eszköze, amelyet bizonyos bűncselekmények elkövetésére hoztak létre. Példának hozza az úgynevezett *sniffereket*, amelyek a hálózati forgalom lehallgatására alkalmas eszközök. Minden más esetben elegendő pusztán az elektronikusan tárolt információt beszerezni, amely a hardver analógiájára lehet tiltott információ, a bűncselekmény gyümölcse, illetve eszköze, valamint maga a bizonyíték is. Tiltott információ például a gyermekpornográfia. Az információ a bűncselekmény eszköze akkor lehet, ha a bűncselekmény megvalósítására használták, például a vírusok és egyéb kártékony kódok. Egyéb esetekben, ha az információ birtoklása nem tiltott és nem is használták a bűncselekmény eszközeként, az információ a bűncselekmény bizonyítéka. Az Egyesült Államok igazságügyi minisztériumának ajánlása utóbbira egy vállalkozás elektronikusan tárolt meghamisított üzleti könyveit, valamint a drogkereskedők tranzakcióinak listáját hozza példaként.

Konklúzió

A magyar büntetőeljárás rendszer rendkívül elnagyolt képet fest a digitális bizonyítékok forrását illetően. A rendelkezéseket vizsgálva látszik, hogy a magyar jogalkotó lehetőséget kívánt nyújtani mind az adathordozó tárgyi bizonyítékként való kezelésére, mind az adathordozón lévő adatnak mint önálló bizonyítási eszköznek a kezelésére, a szabályok azonban nem kellőképpen kidolgozottak, ami a gyakorlatban értelmezési nehézségekhez vezethet. Az amerikai büntetőeljárás rendszert vizsgálva megállapítható, hogy az elektronikus információ beemelése a bizonyítási eszközök közé korántsem elvetendő gondolat, hiszen a hardver és az információ elválasztása változatosabb jogszabályi lehetőségek kialakítását teszi lehetővé, ez által a büntetőeljárás rendszer jobban alkalmazkodhat az egyes ügyek sajátosságaihoz. Annak érdekében, hogy a csak az adathordozót, valamint a csak az adatot érintő kényszerintézkedések elhatárolása teljesen egyértelmű legyen, ajánlott lenne kiterjeszteni a bizonyítási eszközök körét az elektronikusan tárolt adataira is. Ez a szemlélet egyébként sem áll távol a Be. rendelkezéseitől, hiszen több kényszerintézkedés leírásánál említést tesz olyan adatokról, amelyek bizonyítási eszközök. Ahogy Tremmel Flórián is megjegyzi: „*a kriminalisztika folytonosan kutatja, bővíti és gazdagítja azoknak az információhordozóknak a körét, fajtáit, ame-*

lyek felhasználásával a bűncselekmények nem csak felderíthetők, hanem bizonyíthatók is lesznek. E két tendencia együttes megléte a bűnügyek gyakorlatában bizonyos feszültséggel is járhat: egyfelől elavulttá válhatnak eljárásjogi rendelkezések (pl. eskü), másfelől pedig még törvényes szabályozást, elismerést nem nyert potenciális bizonyítási eszközök és bizonyítási módok kerülhetnek előtérbe.”²⁶ A hardver és az információ elválasztása során kiemelendő, hogy a megfelelő kényszerintézkedés megválasztása, illetve a végrehajtásának módszere az adott ügy körülményeit, illetve az információs rendszer tulajdonságait figyelembe véve esetenként mérlegelendő. A jogrendszer feladata megteremteni azt az egyértelmű és világos keretrendszert, amely meghatározza, milyen lehetőségek állnak a nyomozó hatóságok rendelkezésére. Az általam javasolt megoldás a lefoglalás esetében egy többoldalú rendszer megalkotása lenne, amely lehetőséget nyújtana annak mérlegelésére, hogy a hardver (teljes információs/csak az egyes adathordozók) vagy csupán a tárolt adat (egyes adatok/az összes adat) lefoglalására kerüljön sor. Ennek érdekében mindenképpen indokoltnak tartom a lefoglalás jelenlegi szabályainak átstrukturálását és részletezését. Az adathordozó tartalmának lefoglalásával kapcsolatos szabályok kialakításához jó példa lehet a versenytörvény, amely részletesen, garanciális szabályok beépítésével rendelkezik mind az egyes adatok, mind az adathordozó teljes tartalmának az átmásolásáról. Az előbbieken túl szükségesnek látom egy olyan ajánlás elkészítését, amely útmutatásul szolgál az informatikai elemet tartalmazó bűncselekmények nyomozásában részt vevő személyeknek. Mivel az információs rendszerek vizsgálata és szakszerű lefoglalása nagyon sok esetben hozzáértő személyt igényel, indokoltnak tartom a nyomozó hatóság tagjainak továbbképzését. A szakmai tudás átadását Peszleg Tibor is kiemelten fontos feladatként tartja számon, tanulmányában azt írja, hogy „igazságügyi szakértőt csak akkor célszerű kirendelni, ha ténylegesen szakértés megállapítása szükséges, nem pedig a digitális irástudás pótlására”²⁷.

IRODALOM

Bartley, Nancy: A trial of tangled webs. *The Seattle Times*, May 8, 2000

Casey, Eoghan: Digital Evidence and Computer Crime. 3rd edition. Academic Press, 2011

Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012

²⁶ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminálisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 40. o.

²⁷ Peszleg Tibor (2010): i. m. 32. o.

Jarrett, H. Marshall – Bailie, Michael W. – Hagen, Ed – Judish, Nathan: Searching and Seizing Computers and Obtaining Electronic Evidence in Criminal Investigations. Washington, 2009

Mahler, Gordon: Az amerikai büntetőeljárás vázlata. In: **Tóth Mihály (szerk.):** Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Máté István Zsolt: Digitális bizonyíték. In: **Törő Csaba – Cservák Csaba – Rixer Ádám – Fábian Ferenc – Miskolczi Bodnár Péter – Deres Petronella – Trencsényiné Domokos Andrea (szerk.):** IX. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2013. Károli Gáspár Református Egyetem, 2014, 86–94. o.

Peszleg Tibor: Interneten, számítógépen történő nyomrögzítés. *Ügyészek Lapja*, 2005/1.

Peszleg Tibor: A digitális bizonyítási eszközök megszerzésének elvei és gyakorlati érvényesülésétük. *Ügyészek Lapja*, 2010/2.

Szabó Imre: A számítástechnikai adat, mint elektronikus bizonyíték. In: **Virág György (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok 48. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2011, 13–28. o.

Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminlisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009

Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006

FÓRIZS SÁNDOR

Speciális állománykategória a német rendőrségeknél

Néhány német tartományi rendőrségnél ismételen megjelent egy a normál hivatásos rendőrségtől eltérő sajátos állománycsoport, németül *Wachpolizei*. Ezt a szakmai kifejezést még a Halász Előd-féle nagyszótár sem ismeri.¹ Feloldását nem találtam az elérhető elektronikus szótárakban sem. A szervezet feladatrendszerének és a szóösszetétel értelmének megfelelően a fogalmat *rendőrőrséggént* fordítom le. Külön érdekesség, a kétezer oldalas szintén német nyelvű Möllers-féle „rendőrszöszedet”, szakkifejezés-gyűjtemény² sem ismerteti a kifejezést, holott az őrizet, őrzés fogalmakat körbejárja. Publikációmban a szervezet létrejöttének okait, jogi és alkalmazási sajátosságait kívánom bemutatni négy német tartomány jogszabályai és rendőrségi szabályzatai alapján. Külön érdekesség, hogy a szász tartományi parlament 2015 decemberben elfogadott, a rendőrség újraalapítását elrendelő törvényének indoklásában már megjelent a 2015-ös év migrációs hullámának értékelése.³ A rendőrőrségek helyzetét, jogosultságait a tartományok különböző módon, rendőrségi törvényben vagy direkt rendőrségi törvényben szabályozzák. Szászországban kétéves szolgálat után kiegészítő felkészítéssel és vizsgával átveszik a normál rendőrségi állományba. Másol, például Berlinben, évtizedekig maradhat a rendszerben. A jelenlegi újraalapítási, illetve létszám- és feladat-kiterjesztési hullám egyik legidősebb indoka a 2015-ben beinduló migrációs hullám tartományi kezelése. A problémát jobban megértjük, ha tanulmányozzuk a témához kapcsolódó könyvet.⁴

A rendőrőrség meghatározása⁵

A rendőrőrség egy tartományi rendőrségen belüli szervezeti egység. Speciális szakterületű, amelyhez legtöbbször támogatási és segítségnyújtási, obje-

¹ Halász Előd – Földes Csaba – Uzonyi Pál: Német–magyar nagyszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000

² Martin H. W. Möllers: Wörterbuch der Polizei. Verlag C. H. Beck, München, 2001

³ Törvénytervezet a szász rendőrség szolgálatáról. http://www.spd-fraktion-sachsen.de/wp-content/uploads/GesetzesentwurfWachpolizei_Drs-2782.pdf

⁴ Ritecz György – Sallai János: A migráció trendjei, okai, és kezelésének lehetőségei. Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2015, 127. o.

⁵ <https://de.wikipedia.org/wiki/Wachpolizei>

tumörzési feladatok tartoznak. 2016. januárban Berlin, Hessen, Szászország és Hamburg tartományban található ilyen szervezet, illetve Szász-Anhaltban folyik a felállítás. Mivel a tartományok a rendőrségeik működését saját maguk, önállóan szabályozzák, lehetségesek bizonyos eltérések a jogi-működési háttérben. Lényeges szempont, hogy az ide felvett munkatársak nem kapják meg a teljes jogkörű hivatásos állományú státust, hanem alkalmazotti, munkavállalói kategóriába kerülnek, erre Németországban teljesen más illetménytábla vonatkozik. A rendőrség jogosultsági köre sok tekintetben hasonlít a rendőrség többi tagjéhez, különösen a veszélyelhárítás területén, nem tartoznak a nyomozó hatóság körébe, és az állampolgárok alapvető jogait lényegesen kisebb mértékben korlátozhatják. Az alapjogositványokat nyilvánvalóan a tartományi törvények szabályozzák.

A rendőrség feladatrendszere

Tartományonként bizonyos mértékig eltérnek a jogosultságok, feladatok. Berlin például kizárólag az objektumörzést, a beléptetést, az előállított személyek őrzését és szállítását engedélyezi. A következő felsorolás négy különböző tartományi alárendeltségű szervezet lehetséges tevékenységét tartalmazza:

- Objektumörzés, beléptetés, felvilágosítás nyújtása. Rendőrségi és államigazgatási, tartományi minisztériumi épületek, diplomáciai létesítmények, zsinagógák védelme. Riasztó- és beléptetőrendszerek kezelése. Álló és mozgó járőrök útján területek felügyelete, ellenőrzése.
- Szolgálati gépjárművek vezetése, informatikai és híradó eszközök kezelése, ezen az úton a normál rendőrrjárőrök segítése.
- Előállított, elfogott személyek őrzése, szállítása. Fogdaszolgálat ellátása. Valamilyen okból (például alkoholfogyasztás) magatehetetlen személyek védelme az elszállításukig.
- Részvétel toloncolási feladatokban.
- Helyszínbiztosítás, személyek meghatározott területtől való távoltartása.
- Elsősegélynyújtás.
- Személyazonosítási eljárás lefolytatása az elfogottak őrzete során.
- Épületek környékének figyelése, veszélyforrások felderítése.
- Elhagyott tárgyak, csomagok kezelése.
- Közlekedés szabályozása, közlekedési intézkedések végrehajtása.

- Veszélyhelyzetben az érintettek személyazonosságának megállapítása, ruházatának átvizsgálása.
- Önvédelem céljából kényszerítőeszközök és lőfegyver használata.
- Menekültotthonok, befogadóállomások őrizete, védelme.

Felvételi feltételek

A felvételi feltételek kisebb mértékben térnek el tartományonként. Érdekes elgondolkodni a különbségek okain. Szászország, ahol az elmúlt időszakban a választásokon előretört a jobboldal, és igen erős az idegenellenesség, a 2015. decemberben elfogadott törvény értelmében nem enged az állományba külföldieket. Berlin teljesen toleráns, a munkavállalási engedélyt kívánja meg a nem uniós állampolgároktól, Hessen öt év megelőző németországi tartózkodást vár el.

- A jelentkező látható testfelületein nem lehet tetoválás nyári öltözet esetében.
- Német állampolgárság. Berlin az uniós állampolgárokat és a munkavállalási engedéllyel bíró harmadik országok állampolgárait is fogadja. Hessen öt év németországi tartózkodást és 18 és 39 év közötti életkort ír elő.
- Középiskolai, szakiskolai végzettség.
- Rendezett anyagi körülmények.
- Minimum 160 centiméteres testmagasság. Berlinben a nőknél 160, a férfiaknál 165 centiméter.
- 20 és 33 év közötti korhatár. Máshol 18–39 év.
- Büntetlen előélet.
- Fizikai és pszichikai alkalmasság. A rendőr orvosi vizsgálaton történő megfelelés.
- A váltásos rendszerű szolgálati rendszer elfogadása.
- Az alkalmassági teszt teljesítése.
- Németország alkotmányos társadalmi berendezkedésének elfogadása.
- Kizáró ok a szélsőségesesség, a jobb- és baloldali extrémizmus, a nőgyűlölet.

Berlin

A szervezet megnevezése a városban a többi tartománytól eltérően központi objektumőrizet (*Zentraler Objektschutz; ZOS*). Eredetileg itt is a rendőrőrség

nevet viselte, ezt a későbbiekben módosították. Szokványos rendőrségi egyenruhát viselnek. Eltérő a fekete színű váll-lap és a sapka fekete szegélye. A fekete váll-lapon minden tíz év szolgálat után egy-egy zöld vagy kék csík található. Az ingblúz zsebében viselt jelvényen *Alkalmazott végrehajtó szolgálatban* felirat szerepel. Tizenhat hetes felkészítésük folyamán pisztoly és géppisztoly használatára is kiképezik őket. Szolgálatuk első hat hónapja próba-idő, ebben a periódusban nem kérhetnek szabadságot. Munkájuk tizenhat hónapos próbaszerződéssel kezdődik, és nyitva hagyja a későbbi tartós munkaszerződés lehetőségét. Nincs garancia a hivatásos állományba történő átkerülésre.

Nagy-Berlin területén a szövetségi városparancsnokok a háborút követően 1947. szeptember 27-én állítottak fel egy *segédrendőri őrszolgálat* elnevezésű köteléket. Jogkörét parancsban szabályozták, létszámát háromezer-öttszáz főben határozták meg. Létrehozásának célja volt a közbiztonsági rendőrség tehermentesítése az objektumőrzési feladatoktól, amely ekkor még többnyire a szövetségesek létesítményeinek védelmét jelentette. Az állomány eleinte a közbiztonsági rendőrség ebben az időben még fekete egyenruháját viselte. 1948-ban Berlin kétezer embert foglalkoztatott a rendőrségnél. A következő évtizedekben feladatrendszerük szélesedett. Bevezették a mozgó objektumőrző járőrök rendszerét, diplomáciai létesítményeket biztosítottak, majd átvették a rendőrségi épületek felügyeletét, az előállított személyek őrzését, később a szállítását is.

Az 1980-as évek elején zajlott egy kísérleti program, amelyben a közbiztonsági rendőrséget próbálták tehermentesíteni a rendőrség segítségével. A kísérlet során vegyes gépkocsizó járőröket szerveztek: a rendőrség állományába tartozó személy vezette a szolgálati járművet és járőrtársként tevékenykedett. Ez a rendszer a személyi állományra nehezedő terhelés jelentős oldásához vezethetett volna, de a hiányzó intézkedési jogosítványok miatt a gyakorlatban a teljes program zátonyra futott, mivel a tulajdonképpeni rendőrrjárőri feladatok végrehajtásában a rendőrség tagja nem tudott részt venni. Jogilag nem volt problémamentes a közbiztonsági kolléga támogatása, mivel a járőrtárs jogosítványai önvédelemre korlátozódtak. Ennek következtében ezt a próbafutamot rövid időn belül megszüntették. Néhány éve Berlinben a rendőrséget átnevezték központi objektumőrizetre. A szervezet a berlini rendőrségen belül a bevetési igazgatósághoz tartozik, amely kvázi a főkapitányság egy főigazgatósága, ha a magyar rendszerhez hasonlítjuk.

A berlini rendőrség többnyire Opel márkájú járműveket használ. Járőrautóik VW Polo és Opel Corsa típusúak. Kísérleti program zajlik hibrid, il-

lve elektromos meghajtású Toyota Prius és Mitsubishi i-MiEV járművekkel. Fegyverzetük a közbiztonsági állománynál rendszeresített SIG-Sauer P6-os pisztoly. Felszerelésükhöz tartozik rendőrbot és könnygázszóró palack. Objektumőrzési szolgálatban alapfegyverük egy Heckler & Koch MP5A3 géppisztoly.

Hessen

Hessen tartományban a rendőrőrséget 2000-ben vezették be, miután három városban két évig tartó próbaprojektet futtattak száztíz fő részvételével. 2002-ben a létszámot kétszázötvenre emelték, és a rendszert újabb két kapitányságra kiterjesztették (Wiesbaden, Darmstadt). A továbbiakban lépcsőzetesen növelték a bevont személyek számát, 2012-ben ötszázharmincan teljesítettek szolgálatot a tartományban, a legtöbben Frankfurt am Mainban. 2015-ben további száz személy toborzásáról döntöttek, ami a program sikeres megítélésére utal. Feladataikat egy szolgálatellátási rendelet szabályozza. Más tartományoktól eltérően bevonják őket a gyalogos-járőrszolgálatba alapvetően sétálóutcákban, a közlekedésfelügyeletbe, a sebességmérésbe és nagy kiterjedésű rendezvények esetén végzett szolgálatba.

Kiképzésük összetett. A hat hónapos felkészítés egy négyhetes elméleti szakasszal kezdődik, ebben 38 óra jut a lökiképzésre. Ezt követi egy négyhetes tréning a kényszerítőeszközök alkalmazásáról, majd szakmai gyakorlat. A külső és belső szolgálati tennivalók megismerése céljából a félév végén bevezető/beilleszkedő időszaknak nevezett gyakorlatot szerveznek a tervezett alkalmazási helyre.

Az érintettek jogi helyzetüket tekintve Hessen állam alkalmazottai, munkavállalók. A már vázolt általános jogosultságuk mellett lehetőségük van kényszerítőeszközöket és lőfegyvert alkalmazni. Szervezetbe vételüket az érintett főkapitányságok (elnökségek) intézik az érvényben lévő szövetségi alkalmazotti illetmény-előírások alapján. Érdekesnek találom, hogy a rendőrőrség négy tagja a wiesbadeni munkaügyi bírósághoz fordult panaszával, mivel az illetményüket számukra hátrányosan állapították meg. A bíróság helyt adott panaszuknak, és megállapította az előresorolásuk jogosságát. Eddig ebben az ügyben negyven kérelmet nyújtottak be. 2015. március 26-án a rendőrök megnyerték a pereket, és a havi illetményüket kb. kétszázötven euróval emelték meg.

Az állomány itt is a közbiztonsági rendőrség egyenruháját viseli *Rendőrőrség* karjelzéssel, váll-lapjukon – a három illetménykategóriának megfelelően – egy, két vagy három világoskék csillaggal. Vezetési és szolgálati eszközeik közel azonosak, mint a normál rendőrségéi. Felkészítésüket, felszerelésüket 2012-ben kiegészítették az MP5 géppisztollyal.

Szászország

A tartományi parlament által elfogadott törvény szabályozza a rendőrség működését. 2002 és 2006 között már tevékenykedett egy ilyen szervezet, majd a tagjait átvették a normál rendőrség kötelékébe. Felállításának közvetlen kiváltó oka az Amerikában 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrorcselekmény volt. Közvetlen reakcióként első lépésben 209 alkalmazott kiképzését kezdték meg. A tartományi parlament 2004. május elsején az eredetileg két évre elfogadott rendőrségi törvényt újabb két évre meghosszabbította, és további ötven fő felvételét engedélyezte.⁶ A kiképzéssel a jogalkotó a készenléti rendőrség elnökségét bízta meg.

2006. május 1-jén az állománykategória megszűnt, tagjai a kétéves szolgálatuk letelte után kiegészítő felkészítést kaptak, és normál rendőri állományba kerültek. A CDU- és SPD-frakciók 2015. szeptember 24-én törvénytervezetet nyújtottak be az újjáalapításról, ezt a parlament decemberben elfogadta⁷.

A rendőrség újjáalapításának célja a rendőrség tehermentesítése az objektum és a személyek őrzése területén, és egy olcsóbb állománykategória bevezetése, mivel a normál rendőrségi létszám emelésére nem látnak lehetőséget. Az indoklások egyik szempontja a migrációs nyomás kezelése. Már 2015-ben ötvenezer menekült elhelyezésével számoltak, és ezzel a megoldással felmentenek a hagyományos rendőrséget a befogadószállások őrzése alól. Ötszázötven személy lépcsőzetes rendszerbe vételét tervezik. 2016 február elsején megkezdődött az első ötven ember kiképzése, május 1-jén újabb százé következett. Az első csapat felszerelésének, munkába állításának költségeit négymillió euróra becsülik. A lépcsőzetes kiképzésből és állományba vételből következően a teljes költség csak 2017-ben jelentkezik. A kiképző-

⁶ A 2002. évi szász rendőrségi törvény egységes szerkezetben, a 2004-es kiegészítéssel. <http://www.revosax.sachsen.de/vorschrift/3363/3189>

⁷ 2015. évi törvénytervezet a szászországi rendőrségi szolgálatról. http://www.spd-fraktion-sachsen.de/wp-content/uploads/GesetzentwurfWachpolizei_Drs-2782.pdf

helyeket, az elhelyezést, a személyzeti és logisztikai védelmet mindenesetre szükséges megerősíteni, bővíteni az új feladathoz. A rendőri erők tényleges tehermentesítésével, az első eredmények jelentkezésével 2019-től számolnak. A felvétel kétéves időszakra szerződéssel történik. Csak egy év szolgálat után nyílik lehetőség az átkerülésre a rendőri állományba. A tervezett ötszázötven helyre eddig ezeröttszáz jelentkezők, bár közöttük sokan olyanok, akik a korábbi rendőrségi felvételin valamilyen okból, például a sporteszten kiestek.

A szász törvény kiterjesztettebb jogosultságokat kínál:

- ruházátvizsgálás;
- belépés lakásokba;
- személyek előállítás;
- dolgok lefoglalása;
- kényszerítőeszközök, testi kényszer, bilincs, rendőrbot, könnygázszóró palack, lőfegyver (pisztoly) használata.

Az új törvény ötéves működést engedélyez, ez után ez a rendőri szervezet megszűnne, a felvetteket be kell illeszteni a normál rendőrségi kategóriába.

Az állomány felkészítése szintén a készenléti rendőrségnél történik tizenkét hét alatt, benne egy tízhetes elméleti, egy hét gyakorlati és egy hét vizsgaidőszakkal. Az elméleti felkészítés főbb területei jogi, társadalmi, rendőri szolgálati, készenléti rendőrségi ismeretek; fegyver- és lökiképzés, szolgálati kommunikáció, viselkedési tréning. A szász rendőrség honlapján a toborzási felhívás ismerteti a várható javadalmazást. Ezek szerint a felkészítés idején a 3TV-L fizetési osztályba kerülnek, bruttó havi 1955 euró illetménnyel. Szolgálatba lépéskor átkerülnek a 6TV-L fizetési csoportba, bruttó havi 2181 euróval. Egy év szolgálat után havi 63 euró rendőri pótlékot kapnak, emellett a szolgálati terheléstől függően egyéb pótlékokat is. A lökiképzésük 163 óra, mint a normál rendőrségnél, további 130 óra a jogi, kommunikációs ismeretek, viselkedés- és interkulturális tréning.

Jogi helyzetüket nézve az új kategória tagja a szász állam alkalmazottja, munkavállalója lesz, és nem hivatásos vagy próbaidős rendőr. Mindenesetre a közbiztonsági rendőrség egyenruháját viselik, karjukon *szász rendőrség*, a váll-lapon *rendőrség* felirattal.

A szász tartomány rohamléptekkel szervezi az új rendőrségi kategóriát. Nem egyértelmű a döntés visszhangja. Tartományon belül és kívül sok ellenzője van mind a szakma, mind pedig a civil szféra részéről. Mint az „olesó rendőrség” kifejezés is mutatja, a programot erősen befolyásolják anyagi

meggondolások. Észak-Rajna–Vesztfália tartomány belügyminisztere, *Ralf Jäger*, aki a legnagyobb létszámú tartományi rendőrséget irányítja Németországban, nem rejtette véka alá elítélő véleményét: „*Az ember nem kap profikat, ha egy rövid három hónapos tanfolyam után valakit egyenruhába dugunk. Nehéz intézkedési helyzetben jobb egy profi az utcán, mint két amatőr.*” A rendőr-szakszervezet szóvivője sem támogatja a kezdeményezést. Véleménye szerint ez egy „alibi-” akció, amely a kialakult helyzetnek nem felel meg. Napjainkban a körülmények lényegesen eltérnek a 2002. évitől, amikor először alapítottak rendőrséget. Mint mondja, a mostani rendőr tiszthelyettesek két és fél éves képzése megbízható színvonalat nyújt. A rendőrség új tagjai elégtelen felkészítést kapnak a konfliktushelyzetek kezelésére. Megoldásként javasolja a rendőrség létszámának emelését, kollégák visszahívását a nyugállományból, esetleg a nyugdíjkorhatár emelését. Szerinte nem történnek meg a lehetséges pozitív megoldások, ha Szászország nem kíván több pénzt kiadni a rendőrségre.

Szász-Anhalt

A tartományi parlamentben 2015 novemberében és decemberben éles vita bontakozott ki a rendőrség felállításának kérdésében. A nagykoalíciós tárgyalások egyelőre zátonyra futottak, sem az SPD, sem az ellenzék nem támogatta a gondolatot, hogy egy segédrendőrség rövidített kiképzéssel fegyveres szolgálatot lásson el. A belügyminiszter, *Holger Stahlknecht* (CDU) általános felzúdulásra a sajtónak bejelentette, ha a törvényhozás nem támogatja az ilyen irányú törekvéseit, miniszteri utasítással alapít rendőrséget. Véleménye szerint a rendőrségi törvény lehetővé teszi a belügyminiszter számára rendőri szervezetek ilyen módon történő létrehozását. Elképzelései nem térnek el lényegében más tartományok megoldásaitól. Kétszáz-kétszázötven főt kíván rendszerbe állítani főként a befogadóállomások őrzésére. A rendőrök hároméves kiképzése helyett három hónapos felkészítést és kétéves szerződéses szolgálatot tervez a hivatásos tiszthelyettesi állományba kerülés reményével. Az ellenzék egy miniszteri utasítás helyett „tisztai jogi megoldást” követel. A tartományban jelenleg hatezer hivatásos rendőr teljesít szolgálatot. A hosszú, hároméves felkészítési idő miatt hiányoznak a képzési kapacitások a jelentős létszámemeléshez. A CDU 2025-re hétezer fős rendőrséget ígér, az SPD 2021-re hatezer-négyezer főt javasol. A belügyminiszter véleménye szerint az SPD javaslata lényegét tekintve megegyezik az ő koncepciójával. A

helyileg „örmesterszolgálatnak” nevezett új törvénnyel és szervezettel pillanatokon belül háromszázzal növelnék az állományt.

Saját programjában az SPD javasolja százötven egykori Bundeswehr-katonára, katonai rendészre, volt tábori vadász gyorsított felkészítését, és a magánbiztonsági cégektől háromszáz fő felvételét és tizenkét hetes kiképzését egy fegyver nélküli szolgálat ellátására a jövőbeni továbbképzés és hivatásos állományba vétel lehetőségével.

2015 elején, még a migrációs hullám előtt a tartományi kormány úgy tervezte, hogy a rendőrségen 2018-ig megszüntet háromszáz helyet. Azóta nagyot változott a helyzet, és most létszámemeléstről van szó. A belügyminiszter felvetette a nyugállományú rendőrök önkéntes alapon történő visszahívásának ötletét, ők hatvanöt éves korukig adminisztratív feladatokat látnának el a menekültszállításoknál. Szász-Anhalt tartományban a rendőri állomány többnyire hatvanéves korában megy nyugdíjba. A belügyminisztérium adatai szerint az elmúlt évben 220 rendőr került nyugállományba.

A vitát nem sikerült rendezni, mert a parlament a 2016. március 13-i tartományi választások miatt „kicsúszott” a törvényhozási ciklusból. Érdekes lesz az új kormány hozzáállása a menekültügyi kérdésekhez és a rendőrséghez. A migrációellenesnek mondható Alternatíva Németországért (Alternative für Deutschland; AfD) párt nagy meglepetésre a szavazatok 24,2 százalékát megszerezve a CDU mögött a tartomány második legerősebbjeként került be a törvényhozásba.

Hamburg

Berlin mellett Hamburg az a tartomány, amelyben már hosszú ideje található rendőrség, vagy ahogy ott hívják őket, „alkalmazott rendőrök”. Körülményeik lényegesen nem térnek el a más tartományokban jellemzőktől. Az eredetileg fegyvernélküli szolgálatra tervezett szervezet később P6-os pisztollyal szerelte fel az állományt, amit azonban nem minden típusú szolgálatban viselnek, például a forgalom-ellenőrzés, sebességmérés és a parkolási szabályok betartásához kapcsolódó szolgálatoknál nem. Egyenruhájuk a normál rendőrségi, eltérő váll-lappal. Kiképzésük kilenc hét. Alapfeladatuk az objektumok őrzése, de részben ebből az állományból töltik fel az adminisztratív munkaköröket. Vállalniuk kell a váltásos szolgálati rendszert is. Kezdő besorolásuk a már említett tartományi illetménymegállapodás (*Tarifvertrag der Länder; TV-L*) szerint az ötös besorolási csoport első fokozatában bruttó 1883 euró.

Összegzés

A mondás szerint nincs új a nap alatt. Ennek ellenére meglepő számomra, mennyire hasonló utakat keres a magyar és a német rendőrség az új állománykategóriákkal. Nyilvánvalóan a hasonló problémák hoznak hasonló megoldásokat. Ez persze Berlinben nem is annyira különös, hiszen ott a háború óta alkalmazzák. Érdekes a többi tartomány álláspontja, különösen a szászoké, akik hat év után megszüntették, most pedig megszervezik a rendőrséget. A német tartományok rendőrsége nyomás alatt áll. Váratlanul növekednek a feladatok a migrációval, demográfiai hullámvölgyben vannak torborzás szempontjából, egyre problémásabb a nagyszámú tömegrendezvény biztosítása, leterhelt az állomány. A hosszú rendőri felkészítés miatt nem lehet hirtelen létszámot emelni, így ki kellett találni valamit! Az idő és a tapasztalatok természetesen majd mindent eldöntenek. Láthatóan van létjogosultságuk ezeknek a megoldásoknak, bár bőven találni ellenzőket is.

Hazánkban rosszabbak az idegenrendészeti körülmények, mint Németországban, legalábbis földrajzi vonatkozásban. A Szerbiával közös európai uniós külső határ még tartogathat meglepetéseket. Ezért is fontos a határörizet és a határőr-felkészítés további erősítése.⁸

A migrációval és a megnövekedett egyéb rendészeti feladatokkal kapcsolatos megoldásokat sokan sok irányban keresik. Magyarországon az egyik lehetséges irányt fogalmazta meg *Varga János*: „Magyarországon a rendvédelmi szervek azonban nem képesek az illegális migráció egész problémáját kezelni. Az elmúlt években lendületet vett a civilszervezetek bevonása, a velük való együttműködés és közös tevékenység. Mind a külső, mind a belső határ térségében, valamint az ország mélységi területein speciális együttműködési formákat kell kialakítani a rendőrség és a polgárőrség között. A polgárőrséget aktívabban be kell vonni a bűnmegelőzésbe, és magába a közbiztonsági feladatok végrehajtásába.”⁹

⁸ Kovács Gábor: A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen folyó határőr tisztképzés jövője a bolgarnai folyamat tükrében. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Magyar határellenőrzés – európai biztonság” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2004, 269–273. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények III.]

⁹ Varga János: A határbiztonság, a közbiztonság, a magánbiztonság és a személyes biztonság néhány összefüggése. Rendvédelmi Füzetek, 2012/1., 72. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Lange, Hans-Jürgen – Gasch, Matthias: Wörterbuch der Inneren Sicherheit. Verlag für Sozialwiss, Wiesbaden, 2006

Nach drei Monaten Ausbildung bewaffnet in den Dienst. *Die Welt*, 01. 02. 2016.
<https://www.welt.de/politik/video151743876/Nach-drei-Monaten-Ausbildung-bewaffnet-in-den-Dienst.html>

INTERNETES HIVATKOZÁSOK:

A hesseni rendőrség felvételi tesztje:

<http://www.copzone.de/phpbbforum/viewtopic.php?f=32&t=63583>

Alkalmazottak rendőri szolgálatban, Hamburg.

<http://www.hamburg.de/polizei/navigation-angestellte-im-polizeidienst/>

A berlini rendőrség feladatai és felvételi követelmények:

www.berlin.de/polizei/beruf/objektschutz/

A 2002-es szász rendőrségi törvény a közlönyben:

www.google.de/?gws_rd=ssl#q=Wachpolizeigesetz+Sachsen

A szász rendőrség honlapja:

<http://wachpolizei-sachsen.de/>

A szász rendőrség honlapja:

<http://www.polizei.sachsen.de/de/wachpolizei.htm>

Központi objektumvédelem Berlinben:

<http://www.berlin.de/polizei/beruf/objektschutz/>

Szász rendőrségi törvény:

http://www.lexsoft.de/cgi-bin/lexsoft/justizportal_nrw.cgi?xid=171302,1

Mitteldeutscher Rundfunk közleménye, 2015.12.11.

<http://www.mdr.de/sachsen-anhalt/stahlknecht-erla-wachpolizei100.html>

A Német Rendőr Szakszervezet mannheimi honlapja:

<http://www.dpolg-mannheim.de/Standpunkt/sp1615.pdf>

„Hamburger Abendblatt” újság cikke:

<http://www.abendblatt.de/hamburg/article106891409/Polizeidienst-Pistolen-fuer-Angestellte.html>

BEZERÉDI IMRE

Esetelemzés¹

Jelenleg a Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitánysághoz tartozó Kunszentmiklósi Rendőrkapitányságon teljesítek szolgálatot a rendészeti osztályon, a körzeti megbízotti osztály vezetőjeként. A rendőrkapitányság a „kis” kapitányságok táborát erősíti, amit korántsem a terület kiváló közbiztonsága, sokkal inkább a létszám- és a rendőrsűrűség indokol. A kapitányságvezetőnek, ellentétben a kiemelt kapitányságokkal, nincs közvetlen helyettese, alárendeltségében osztályvezetők dolgoznak. A Kunszentmiklósi Rendőrkapitányságon két ilyen státusz van, a rendészeti és a bűnügyi osztályvezető. A bűnügyi osztály három alegysége a nyomozó osztály, a vizsgálati osztály és a bűnügyi technikai csoport. A rendészeti osztály ugyancsak jól elkülönülő alegységekre oszlik: a körzeti megbízotti osztály, az őr- és járőrszolgálati osztály, a közlekedésrendészeti osztály, az igazgatásrendészeti osztály és a Szabadszállási Rendőrség osztály jogállással. További két külön jogállású csoport funkcionál a rendészeti osztály közvetlen alárendeltségében: a szabálysértési előkészítő csoport és a szolgálatirányító parancsnoki csoport. E két alegység működéséért ugyancsak a rendészeti osztályvezető a felelős azaz, hogy tevékenységük felügyeletében részt vesz a körzeti megbízotti osztályvezető és az őrsparancsnok is.

Az esemény

Bács-Kiskun megyei rendőrként emlékeztetek a médiában is nagy visszhangot kiváltó, lassan három éve történt eseményre. A Kecskeméti Rendőrkapitányság alá tartozó Tiszakécskei Rendőrsőrsön teljesítettem szolgálatot bűnügyi nyomozóként, amikor egy délután a kollégáim említették, hogy baj történt a megye egyik rendőrsőrsén. Egyszerűen addig nem is hittük a hallottakat, amíg magunk utána nem jártunk. Amikor parancsnok lettem, és közvetlenebb kapcsolatom volt a területi szakirányítással, megkíséreltem e rendki-

¹ A szerző a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar MA szakos levelező hallgatója. A cikk alapja a *Rendészeti szervek működésének jogi alapjai* elnevezésű tantárgyból teljesített és jelsre értékelt kollégiumi dolgozat.

vüli esemény parancsnoki kivizsgálásának tanulmányozását, de a hozzáférést elutasították. A megyei szakirányítás annyit árulhatott el, hogy a parancsnoki kivizsgálás közel háromszáz oldal lett. Az időközben elkészült vádirat szerint az első- és másodrendű vádlottak, két rendőr, *B. Viktor* és *B. Csongor* 2013. április 8-án 17 óra körül Orgoványon intézkedtek a 47 éves *Bara Józseffel* szemben, mert egy férfi azt jelentette, hogy lopott tőle. Hátrabilincseltek a kezét, és az órsre szállították. Valamivel 18 óra előtt érkeztek meg, a férfit leültették egy székre, majd csukott ajtó mögött vallatni kezdték. A két vádlott mintegy két órán át felváltva és együtt is nagy erővel bántalmazta a sértettet azért, hogy vallomást tegyen és elismerje a bűncselekményt. Többször ököllel megütötték a mellkasát, Bara pedig az ütések következtében a széken ülve hanyatt esett, hátrabilincselte keze a szék és a teste alá szorult. A vádlottak ezután is folytatták a bántalmazást, két oldalról, többször ököllel és gumibottal ütötték a mellkasát, B. Viktor pedig az időközben hason fekvő helyzetbe került Barát gumibottal nagy erővel is folyamatosan üttötte. Bara József végül rosszul lett, majd este nyolc körül eszméletét veszítette. A vádlottak ekkor mentőt hívtak, és megpróbálták újraéleszteni. Bara József azonban meghalt, a helyszíre érkező mentőtsízt már nem tudott segíteni rajta.

A vádirat szerint Bara a kitartó bántalmazás miatt a fején és testszerte számos külső sérülést, súlyosabb, életveszélyes sérülésként tüdőzúzódást, szegycsonttörést és sorozatos bordatöréseket szenvedett. Halálát a terjedelmes zsírszövet-roncsolódás következtében kialakult zsírembólia miatt beálló fulladás okozta. A helyiek szerint Bara problémás ember volt, ivott, mindenféle munkát elvállalt, de a kisebb lopásoktól sem riadt vissza. A rendőröket egy ismerőse hívta ki, hogy intézkedjenek Bara ellen, aki a feljelentő szerint visszaélt a bizalmával: nemcsak a stílfürészét, de a németektől kapott sonkáját is ellopta. B. Viktor vallomásában azt mondta, hogy a szabályokat betartva jártak el a sértettel. *„Egy erőszakos emberrel szemben kellett fellépniük, ezért szükség volt az előírásoknak megfelelő kényszerintézkedések arányos alkalmazására. A gyanúsított élete legnagyobb tragédiájaként beszélt a halálesetről, aláhúzva, hogy kollégájával együtt mintegy fél órán át próbálták újraéleszteni a lopás gyanújával elfogott férfit”* – nyilatkozta nem sokkal a letartóztatása után az ügyvédje. Az ügyben az országos rendőrfőkapitány is megszólalt. *„Magyarország rendőrsége jogállami keretek között működik. Senki, így a közhatalmat gyakorló rendőr sem állhat a törvények felett”* – olvasható az ORFK áprilisban kiadott közleményében. A kommuniké kitér arra is: az országos rendőrfőkapitány tényfeltárá vizsgálatot folytat az ügyben, és *„az Izsáki Rendőrőrsön történtek nem ismételődhetnek meg”*. A verésről

végül egy háromszáz oldalas jelentés készült, amelyet elküldtek *Pintér Sándor* belügyminiszternek.²

Vélt okok

A helyiek szerint a rendőrök szigorúak voltak. Bár az egyikükről korábban nem feltételezték volna, a másiktól már tudták, hogy amikor „kellett”, oda-csapott, őt a helyiek szerint keményebb fából faragták. Az ügyészség Bara József megverésén kívül több másik, 2013 januárjában, februárjában és márciusában elkövetett bűncselekmény miatt is vádat emelt B. Viktor és B. Csongor, valamint több más rendőr ellen. Az első-, a második- és a harmadrendű vádlottak máskor is vertek már meg gyanúsítottakat vallatás közben, a vádirat szerint négy férfit bántalmaztak azért, hogy vallomást tegyenek. Ezek az emberek a bántalmazások miatt könnyebb, nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedtek. A bűnügy negyedrendű vádlottja ellen azért emelt vádat az ügyészség, mert az egyik sértett bántalmazásánál jelen volt, de nem lépett fel az első- és másodikrendű vádlottak jogellenes, erőszakos magatartása ellen. A vádlottakat – akik közül az első- és a másodikrendű előzetes letartóztatásban, míg a harmad- és negyedrendű szabadlábon van – a Kecskeméti Nyomozó Ügyészség a halált okozó testi sértés büntettén kívül kényszervallatás, jogellenes fogva tartás, hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás, hivatalos személyként elkövetett közokirat-hamisítás büntetteivel, továbbá könnyű testi sértés vétségével is vádolja.

Felsőbb vezetői intézkedések

A belügyminiszter nem menesztette az országos rendőrfőkapitányt – derül ki abból a közleményből, amelyet az Országos Rendőr-főkapitányság kommunikációs szolgálata közölt a Police.hu oldalon. *Pintér Sándor* – akit az országos főkapitány folyamatosan tájékoztatott az eseményekről – tudomásul vette *Papp Károly* jelentését az izsáki haláleset ügyében megtett intézkedésekről, és bizalmáról biztosította az ORFK vezetőjét. *„Magyarország rendőrsége jogállami keretek között működik. Senki, így a közhatalmat gyakorló rendőr sem állhat a tör-*

² Albert Ákos: A bíróságon magyarázkodhatnak az izsáki rendőrök. Origo.hu, 2013. december 17. <http://www.origo.hu/itthon/20131216-kezdodik-az-izsaki-kenyszervallato-rendorok-pere.html>

vények felett” – olvasható a közleményben, amely szerint Papp Károly vezérőrnagy, aki 2013. február 4-től látja el az országos rendőrfőkapitányi beosztást, beiktatásakor és utána számos esetben megfogalmazta ezt a követelményt, külön hangsúlyozta az emberi jogok tiszteletben tartását és betartását valamennyi rendőri intézkedés során. Az Izsáki Rendőrőrs parancsnokát azonban rögtön felmentették a beosztásából, továbbá a Kiskőrösi Rendőrkapitányság vezetője is rendelkezési állományba került. Az Izsáki Rendőrőrsön a központi szerv ellenőrzési szolgálata a megyei szakirányítással közösen minden személyes szabadságot korlátozó intézkedésről szóló jelentést górcső alá vett, ennek kapcsán további két kolléga ellen indult büntetőeljárás. Ez után a Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitányság valamennyi szervezeti egységénél ellenőrizték a személyes szabadságot korlátozó intézkedésekről készült jelentéseket. Bár az ügyben még nem született semmilyen tanulmány, az előállított és személyes szabadságukban korlátozott személyekkel szembeni intézkedések dokumentálására a megyei rendőrfőkapitány további normákat alkotott, a korábbi szabályzatokban foglalt végrehajtást és azok dokumentálását az ellenőrzések megnövekedésével kiemelten kezeli. Az Izsáki Rendőrőrsön ez után kezdetét vette féltucatnyi áthelyezés, amit az ott szolgálatot teljesítő rendőrök kértek. A rendőrőrs parancsnoki vezetése ideiglenes jellegű volt: helyettesi feladatokra senki nem vállalkozik.

Helyzetkép

A jelenlegi szolgálati helyem, a Kunszentmiklósi Rendőrkapitányság adottságai nagyban megegyeznek a bemutatott esemény helyszínének jellemzőivel, ezért a Szabadszállási Rendőrőrs területére kívánom azt gondolatban átültetni, ami bár területileg kisebb, ám mivel Izsákkal határos és lakossági kapcsolataiban koherens, ezért annak hatása jelenleg itt is érezhető.

A Kunszentmiklósi Rendőrkapitányság illetékességi területén kilenc település található, három város és hat falu. A városok közül a székhelyként szolgáló Kunszentmiklós tízezer fő feletti lakosú, Dunavecse négyezer körüli, valamint Szabadszállás város és annak agglomerációja közel hatezer-ötszáz fős populációt tudhat magáénak. A rendőrkapitányság teljes személyi állománya 87, ebből 73 hivatásos rendőr. Az állománytábla szerint a Szabadszállási Rendőrőrsön öt megüresedett státus betöltetlen, ez a kapitányság tipizálásának következménye, hiszen a kényszervallatás előtt is létszámproblémákkal küszködött a kapitányság, a rendőrőrsön most tizennégyen dolgoznak, közülük, egy őrsparancsnok, négy járőr, és négy körzeti megbízott. Az őrsparancsnok ugyancsak ideiglenes,

helyettese nincs. Pontos, kitarító, serény munkavégzés jellemzi. A nyolc beosztott hónapokig nehezen fogadta el, mivel a korábbi őrsparancsnoktól eltérő elvek szerint irányít. Az őrsparancsnok munkáját nehezíti továbbá, hogy a kényszervallatás után a rendőrség visszavonulót fűjt, hivatkozva a helyi lakosok támadására és a létszámiányra, a megmaradt nyolc rendőr pusztán reaktív jelleggel a bejelentésekre, küldésekre vonult, saját kezdeményezésű eljárással nem léptek fel. A helyi lakosokon túl ezt az átutazó bűnöző csoportok is megérezték, és előszeretettel választották e területet a cselekményeikhez.

Fontos leszögezni, hogy a következőkben írt célkitűzések csakis együttesen, egymással párhuzamosan hajthatók végre, azonban azok szubjektív kifejtése célszerű.

Személyügyi intézkedések

Állománytábla szerint a rendőrkapitányság feltöltöttsége 93 százalék a hivatás végrehajtó állomány vonatkozásában, ez jónak mondható. Kifejezetten a rendőrőrs illetékessége tekintetében ez az arány már csak 64 százalék. A rendőrőrsön legelőször azt szükséges megvizsgálni, hogy a jelenleg ott szolgálatot teljesítő állomány tagjai képesek-e megbirkózni a közeljövőben rájuk nehezedő nyomással, szakmailag megfelelően képzettek-e, pszichikumuk, mentális állapotuk alkalmassá teszi-e őket a feladatuk elvégzésére. Ha igen, akkor gondoskodni kell a további három járőr és egy körzeti megbízotti státus betöltéséről. Elsősorban az őrsparancsnoknak és a rendészeti osztályvezetőnek kell lehetővé tenni a pótlást, ehhez javasolt ajánlatot tenni a rendőrkapitányságon dolgozók között azoknak, akiknek kellő szakmai tapasztalatuk, képességük és legfőképp motivációjuk van. Figyelembe kell venni azonban, hogy az újonnan kinevezett beosztott korábbi munkaköre ugyancsak betölthető legyen. Ha a helyzet helyi szinten nem megoldható, pályázatot kell kiírni, de ha az úgy így sem oldódik meg, rövid ideig érdemes megbízni e munkakörök betöltésével a helyi hivatásosok közül az erre vállalkozókat.

A közbiztonság helyreállítása, a közösségi rendőri szerep kialakítása

A helyi szinten jelenlévő jogsértések arra serkentik a lakosokat, hogy elzárják, elszigeteljék magukat a rendőrségtől. Nagyon fontos egy új irány kiala-

kitása, vagyis a közösségi rendőri szerep megteremtése. Az általános feladatokat ellátó rendőrség a tevékenységét az alaptörvény, jogszabályok, továbbá belső szabályzók (normák, utasítások) szerint végzi. *Finszter Géza* szerint „a rendészet a modern államban az a közigazgatási tevékenység, amelynek társadalmi rendeltetése a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek elhárítása”.³

A *Concha Győző* által már 1901-ben tárgyalt örökös mechanizmus csakúgy, mint a *Finszter Géza* által definiált közbiztonság a lakossággal létrehozott „kooperációs termék”. „A Rendőrség a feladatait eredményesen akkor tudja teljesíteni, ha a munkájához igénybe veszi a szűkebb és tágabb közösség, a társadalom segítségét. Magyarországon az 1990.-ben bekövetkezett társadalmi változások, a demokratikus átalakulás még inkább előtérbe hozta a Rendőrség ilyen irányú feladatokat [...] A helyi közbiztonság javításában kitüntetett szerepe van a rendőrségnek, amelynek a közbiztonságot fenyegető veszélyek azonosítása, elhárítása érdekében állandó kapcsolatban kell lennie a közösséggel. A már megvalósult konkrét bűncselekményekről szerzett tapasztalataikat el kell juttatni az érintettekhez és az adott veszélyeztetett közösséghez is. Ezek a tapasztalatok akkor hasznosulnak a bűnmegelőzésben, ha a bűnözésről szerzett ismereteiket megosztják a bűncselekményi okok hatását csökkenteni, a bűnalkalmakat megszüntetni, az áldozattá válást megelőzni képes állami, civil és szakmai szervezetekkel, intézményekkel, egyházakkal. A rendőrök mellett a polgárőrök, a közterület-felügyelők, vagyonőrök, magánnyomozók, a kisebbségi önkormányzatok, természetvédelmi őrök, a védőnők, a pedagógusok, a házi- és szakorvosok, a gyermekvédelem szakemberei, a szociális szakemberek, a családsegítők, a szociális és egészségügyi ellátó rendszerben dolgozók, az alkohol- és drogmegelőzésben és kezelésben résztvevők az alulról építkező bűnmegelőzés legfontosabb szereplői.”⁴

Ebben a helyzetben a rendőrségnek kiemelten oda kell figyelnie a lakosságra, vissza kell szerezni a bizalmukat, hogy a továbbiakban együtt dolgozhassunk velük. Ehhez mindenképpen szükséges beállítani megfelelő érzékenységet, lehetőleg helyi lakosokból álló járőr párosokat. A közterületen szolgálatot teljesítők létszámát szükség esetén napszakonként más területről

3 Finszter Géza: A rendészet átalakulásának húsz esztendeje (1988–2008). In: Sándor Péter – Stumpf Anna – Vass László (szerk.): Magyarország politikai évhuszadkönyve. A magyar demokrácia kormányzati rendszere (1988–2008). Demokráciakutatók Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2009

4 Csomós István: Társadalmi ismeretek. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2007, 11–12 o.

egy-egy óra időtartamban kell megoldani. A közterületi állomány figyelmét fel kell hívni az intézkedések kulturált, következetes végrehajtására. Az osztályvezető követelje meg a rendőrség parancsnokától a járőrök útirányának helyzettedatos, tervszerű elkészítését. Kerülni kell a razziajellegű akciók gyakori végrehajtását, az országos rendőrfőkapitány által polgárpukkasztónak nevezett megnyilvánulásokat. A rendőrrjárőr elérhetősége – akárcsak a körzeti megbízotté – közzismert kell hogy legyen. A körzeti megbízotti és a járőrszolgálatot úgy kell megszervezni, hogy minél közvetlenebb kapcsolat alakuljon ki köztük és a lakosság között. Fokozni kell a gyalogos rendőri jelenlétet, a gyalogos járőri szolgálatok számát és arányát a jó kapcsolat érdekében. „*A közvélemény-kutatási eredmények is azt igazolták, hogy amióta kiszállították a járőröket a járőrautókból, sokkal kevesebb kritika érkezik lakosság részéről a rendőrség reaklási sebességére, a problémaérzékenységre.*”⁵ A bűnügyi szolgálat esetében ugyancsak el kell érni, hogy a bejelentő bizalommal forduljon a rendőrséghez, egy-egy eljárás során az előadó személyesen hallgassa meg az érintett lakosokat, kevésbé megterhelővé téve a büntetőeljárású procedúrát. A rendőrség helyi szintű segítségnyújtása csak így lehetséges. A rendőrkapitányság vezetőjeként napi kapcsolatban kell állni az említett szervek vezetőjével, a kérésükre azonnal reagálni kell, ezzel érzékeltetni, mennyire fontos a szerepük. A helyi lapokban, térségi televízióban bűnmegelőzési tanácsadással egybekötött rendőrségi tájékoztatót kell közvetíteni, amelyekben be lehet számolni az elért sikerekről. A cikkekben, riportokban ki kell emelni az állampolgárok részvételének fontosságát. A rendőrség proaktív szerepét erősítve egyes prevenciós programok végrehajtására (DADA, iskolarendőr) bűnmegelőzési tiszteket kell delegálni. Mivel „*szükség van azonban olyan, a társadalmat ösztönző és mozgósító programok, technikák intézményesítésére is, amelyek a nagy- és kis közösségek, az intézmények, a gazdasági szereplők és az állampolgárok önvédelmi képességét, bűnözéssel szembeni védettséget fokozzák*”⁶, ezért további bűn- és baleset-megelőzési programok, rendezvények kellenek. A bűnügyi szakterület az egyes rendezvényeken bűnmegelőzési tanácsadással, rendészeti terület képviselői bemutatók (alaki, intézkedés, kutyás), a közlekedésrendészeti terület pedig a helyi iskolák tanulóinak versenyekre való felkészítése, kerékpáros KRESZ-park, és más hasznos programok megtartásával járulnak hozzá a lakosság ilyen jellegű igényeinek kielégítéséhez. Fontos feléleszteni a rendőrkapitányság együttműködését a kisebbségi önkormányzatokkal is, feladat-

⁵ Uo. 12 o.

⁶ Uo.

tervet készíteni az együttműködés jegyében megvalósítandó feladatokról. Lakossági fórumokon be kell számolni a rendőrség eddigi tevékenységéről, érzékenyen kell fogadni a visszajelzéseket és a kritikákat. A stratégiai partnerekkel, a helyi szervek vezetőivel közbiztonsági fórumot kell tartani, ezen elhangozhatnak eddig nem ismert problémák és jelzések.

A rend megszilárdítása

A cikk elején említett rendkívüli esemény utáni időszakban bevezetett intézkedések elősegítették a lakossággal való összefogást, az itt élők szubjektív biztonságérzetének javítását. A nehéz időszakban kiemelkedő teljesítményt nyújtó állományt az elért eredményről történő tájékoztatás felül dicséretben és lehetőség szerint jutalomban is kell részesíteni. A korábban szervezett együttműködések rendszeresen ápolni kell. A lakosságot érintő programokat erősíteni kell, továbbá fokozni szükséges a toborzó tevékenységet is a rendőrség vagy a polgárőrség kötelékébe.

Összegzés

Az esetelemzéssel annak igazolása volt a célom, hogy a rendészetelméleti ismeretek a gyakorlatban hasznosíthatók. Az utca rendőre a lakosság mindennapi problémáival úgy találkozik, hogy azokra sokszor halasztást nem tűrő, önálló választ kell adnia. Ha a szakmai vezetés módszerei nélkülözik a kooperatív elemeket, akkor a parancsnoki utasítás felelősségtől mentes, üres végrehajtási procedúrává silányíthatja a valós élethelyzetet. Ez hosszabb távon jelentősen ronthatja a vezető irányító munkájának eredményességét is. A közösségi rendőrség kialakítása egyfajta biztonságot nyújthat a rendőrségnek azáltal, hogy stratégiai partnerként a közösség akarata irányába mozdítja az időközben egyre nyitottabbá váló rendőrséget, a döntések és azok végrehajtása a társadalom színterén történik. Ez a szemlélet a rendőrség belső életére is jótékony hatású lehet.

IRODALOM

300 oldalas jelentést írtak az izsáki agyonverésről. *Origo.hu*, 2013. május 24.
<http://www.origo.hu/itthon/20130524-300-oldalas-jelentest-irtak-az-izsaki-agonveresrol.html>

- Albert Ákos:** A bíróságon magyarázkodhatnak az izsáki rendőrök. *Origo.hu*, 2013. december 17. <http://www.origo.hu/itthon/20131216-kezdodik-az-izsaki-kenyszervallato-rendorok-pere.html>
- Csomós István:** Társadalmi ismeretek. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2007
- Finszter Géza:** A rendészet átalakulásának húsz esztendeje (1988–2008). In: **Sándor Péter – Stumpf Anna – Vass László (szerk.):** Magyarország politikai évtuszdakönyve. A magyar demokrácia kormányzati rendszere (1988–2008). Demokráciakutatások Magyar Központja Közhasznu Alapítvány, Budapest, 2009
- Krémer Ferenc:** Szociológiai alapismeretek. Kézikönyv rendvédelmi hallgatók számára. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003
- Krémer Ferenc – Molnár Katalin – Szakács Gábor – Valcsicsák Imre:** A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció. *Rendészeti Szemle, különszám*, 2010. március
- Krémer Ferenc:** Rossz döntések kora. Rendészetpolitikai tévelygések a rendszerváltás első húsz évében. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010
- Sárközi Ferenc:** Közrendvédelmi ismeretek. Tankönyv. Pest Megyei Rendőrfőkapitányság, 1999

KÖNYVISMERTETÉS

Hautzinger Zoltán (szerk.):

Migráció és rendészet.

Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat,

Budapest, 2015

„Ez a jelenség már más módon jelentkezik, mint amikor az Európai Unió született, és a Schengeni Egyezmény csodafegyvernek tűnt az illegális határátlépések megakadályozásában az ún. Európai Erőd külső határain” – fogalmaz Kovács Gyula, a Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozatának elnöke a *Migráció és rendészet* című kötet előszavában, utalva ezzel az Európai Unió születése óta eltelt időszakban a nemzetközi migrációs szintéren végbemenő változásokra.

A Hanns Seidel Alapítvány támogatásával, a Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozatának gondozásában megjelenő kötetben szereplő tanulmányok jól támasztják alá az iménti állítást, a kiadvány pedig fontos helyet foglal el a migrációval foglalkozó kötetek sorában, hiszen már az elkészülési folyamata is jól tükrözi, milyen gyorsan változó környezetben élünk. Amikor a szerzők 2015 tavaszán felkérést kaptak a tanulmányok elkészítésére, még csak sejteni lehetett, hogy a Magyarországra és ezáltal Európára irányuló migrációs nyomás a második világháború vége óta nem tapasztalt méreteket ölt, hatalmas feladat elé állítva az egész kontinenst. Mivel a migrációs nyomás az év közepén napról napra erősödött, a menekültügyi hatóság és a társszervek is egyre fokozódó teherrel néztek szembe. A hatósági szakemberekhez hasonlóan a tudományos és kutatói világ képviselői is rendkívül bonyolult időszaknak lehetnek tanúi. A napjainkban is aktuálisan keletkező feladatok értékelése, az egyes helyzetek kezelésére megtett intézkedések hatásainak elemzése csak pillanatfelvétel egy olyan dinamikus jelenség esetében, mint a migráció. Éppen emiatt is érdemes külön hangsúlyozni a szerzők téma iránti elkötelezettségét, hiszen ilyen gyorsan változó körülmények között is vállalkoztak arra, hogy betekintést adjanak saját szakterületükbe.

A szerzők között (alfabetikus sorrendben *Figula Ildikó, Görbe Attiláné Zán Krisztina, Hautzinger Zoltán, Kovács Gábor, Laufer Balázs, Lőrincz Aranka, Molnár Tamás, Sallai János, Szép Árpád, Tóth Judit, Tóttós Ágnes, Varga János, Windt Szandra*) nemzetközileg és országosan elismert szakemberekkel és fiatal kutatókkal egyaránt találkozhatunk. A kötetben megtalálha-

tó témák rendkívül változatosak és sokrétűek. A tanulmánykötet ennél fogva a bírói jogalkalmazástól kezdve az idegenrendészet történeti szabályozásán keresztül, az emberkereskedelem elleni fellépéssel kapcsolatos nehézségekig terjedő spektrumot fog át. Már pusztán ez a sokszínűség jól példázza a migráció jelenségének összetettségét és szerzteágazó, az élet szinte minden területére hatást gyakorló mivoltát.

A migrációval kapcsolatos jogi és a jogalkalmazást érintő kérdésekkel több szerző is foglalkozik. Ezek közül rögtön a kötet elején olyan kérdésekkel szembesülhet az olvasó, mint hogy mennyire valósítható meg a jogegységesítés, az egységes ítélkezési gyakorlat a menekültügyi ítélkezésben; milyen problémakörök vetődnek fel az eljárás folyamán. Figula Ildikó gyakorló szakemberként szemléletesen, példákkal jól illusztrálva, a nem jogi végzettségű olvasó számára is érthetően járja körbe az előbbi kérdéseket. A Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság elnöke egyebek között a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja véleményének bemutatásán keresztül hozza közelebb az olvasóhoz a menekültügyi ítélkezést érintő nehézségeket. A jogegység megteremtése ezen a területen – eltérően az általános típusú ügyektől – azért nehezebb, mert egyrészt a Kúria felülvizsgálati kompetenciájának hiányában a jogegységesítő eszközrendszer nem működik, másrészt a magyar menekültügyi ítélkezés egyfokúságából fakadóan a másodfokú bíróság hiányában nem létezik olyan fórum, amely képes lenne az egységesítő szerepkört betölteni. Az elemzés ezenfelül rámutat arra is, hogy az Országos Bírói Hivatalon belül célszerű lenne létrehozni egy bírói országinformációs rendszert. Ezzel kiküszöbölhető lenne az az ellentmondás, amely azzal keletkezik, hogy a bíróság a bizonyítási eljárás keretében az alperes (jelen esetben a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal) erre szakosodott osztályát kéri meg, ha releváns adata van szüksége valamely állammal vagy földrajzi térséggel kapcsolatban. A menekültügyi és a menekültügyi ítélkezés terén folytatott gyakorlati együttműködés az Európai Unión belül is kiemelt jelentőséggel bír: az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal (*European Asylum Support Office; EASO*) és az Európai Menekültügyi Adatbázis (*European Database of Asylum Law; EDAL*) mind ezt a folyamatot hivatott elősegíteni. Az eljáró bíróknak a vonatkozó magyar jogszabályok mellett az EU másodlagos jogforrásait is alkalmazniuk kell, ráadásul a menekültügyi szabályozás módosulása következtében nem kizárólag igazgatási jellegű, hanem számos jogértelmezési kérdésre is választ kell találniuk.

Az irreguláris migrációhoz kapcsolódó cselekmények szankcionálása a magyar jogrendszerben a különböző jogágakhoz kapcsolódó rendelkezések

keretében valósítható meg. Az igazgatási feladatok, az idegenrendészeti intézkedés, a szabálysértési jog számos esetben alkalmazható külföldi állampolgárok esetében, de tanulmányában Hautzinger Zoltán az irreguláris migráció és a büntetőjog kapcsolatára helyezi a hangsúlyt. Az EU-s tagállamok büntetőjogában mind fellelhetők az embercsempészség és az emberkereskedelem, valamint a jogellenesen az országban tartózkodók engedély nélküli foglalkoztatására irányuló tényállások. Érdekes elem, hogy az egyes tagállamok szabályozásában milyen mértékben és milyen módon jelennek meg, illetve milyen, az irreguláris migrációhoz kapcsolódó cselekmények érhetik el a büntetőjogi szankcionálás szintjét. Észtországban például rendészeti jellegű bűncselekmény a külföldi jogellenes tartózkodása, Finnországban bűncselekménynek minősül az államhatár jogellenes átlépése, Olaszországban pedig a kiutasítási határozat megsértése. Magyarország esetében az embercsempészség, a jogellenes tartózkodás elősegítése, valamint a családi kapcsolatok létesítésével való visszaélés mellett az újonnan törvénybe iktatott elemek értelmében büntetendő cselekmény a határázár tiltott átlépése, a határázár megrongálása, valamint a határázárrel kapcsolatos építési munka akadályozása. Szinte már általánosan elfogadott tényként kezeli a társadalom, hogy a külföldiek, irreguláris határátlépők és a bevándorlók különös veszélyt jelentenek a magyar közbiztonságra, és hozzájárulnak a bűnözési ráta növekedéséhez. Megvizsgálva azonban a hazai bűnügyi statisztikákat, az előbbiekkal ellentétes kép bontakozik ki előttünk: ennek értelmében a külföldiek egyelőre nem gyakori elkövetői bűncselekményeknek, és a jogellenesen bevándorló személyek még kisebb mértékben lesznek bűnelkövetők.

A társadalom negatív hozzáállását az idegenekkel szemben tanúsított ellenérzések táplálják. Az előítéletesség, a diszkrimináció, az idegenellenesség (xenofóbia) szélsőséges esetben az érintett közösség vagy társadalom elszigetelődéséhez vezethet. Érdekes tény, hogy amíg Kelet-Közép-Európában a helyi kisebbségek, addig Nyugat-Európában a bevándorlók és a menekültek az említett hozzáállás elszenvetői. Hozzá kell tenni, hogy az utóbbi hónapokban tapasztalt rendkívüli magyarországi migrációs helyzet hatására lehetséges, hogy Magyarországon is a bevándorlók lesznek a fő „célcsoportjai” az idegenellenes megnyilvánulásoknak. Miért is alakulhat ki egy befogadó társadalomban az újonnan érkezők iránti ellenérzés? Miben gyökereznek a konfliktusok? Görbe Attiláné Zán Krisztina tanulmányában egyebek között az említett kérdésekre hazai és külföldi xenofóbiakutatások segítségével keres válaszokat. A befogadó társadalom fenyegetve érezheti magát, úgy gondolhatja, hogy a bevándorlók veszélyt jelenthetnek a társadalmi ellátórend-

szer működésére. A közvéleményt továbbá erősen befolyásolja a szenzációt kereső média és a politikai hasznát remélők sokszor egyoldalú vagy megalapozatlan állásfoglalása. Azokban az országokban, ahol – talán az eltérő történelmi érintettség folytán – az iskolarendszerből, az oktatásból hiányzik az együttérzésre nevelés, nagyobb esély mutatkozik idegenellenes megnyilvánulások elterjedésére. A külföldiekkel kapcsolatos konfliktusokat és ellenérzéseket több tényező is táplálhatja (kommunikációs félreértés, információhiány, nem tudatosult előítéletek, eltérő kultúra, érdekkülönbség), amelyek megfelelő intézkedésekkel (tréning, képzésbe történő beépítés, nyelvi képzés stb.) kezelhetők lennének.

A migráció nemcsak társadalmi, hanem jelentős nemzetbiztonsági próbatétel elé is állítja az európai uniós országokat, így Magyarországot is. Lauffer Balázs a migráció kockázatai nemzetbiztonsági kezelésének lehetőségeit taglaló tanulmányában azt boncolgatja, hogy a migráció milyen közvetlen (határrendészeti szakterület, terrorkockázat, embercsempészet, a menekültügyi rendszert érő nyomás fokozódása) és közvetett (a menekülttáborok belső biztonságában beálló változások, rendkívüli események számának növekedése, a helyi lakosság radikalizálódása, bevándorlásellenesség növekedése) hatásai állítják kemény feladat elé a nemzetbiztonsági szolgálatokat. Emiatt elengedhetetlen a nemzetbiztonsági támogató és védelmi tevékenység, valamint a nemzetbiztonsági érdekek alapján végzett bünfelderítési rendszer hatékony működése. A hírszerző (Információs Hivatal), az elhárító (Alkotmányvédelmi Hivatal), a katonai nemzetbiztonsági (Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat) és a szakszolgálati képességek (Nemzetbiztonsági Szakszolgálat) terén összehangolt, az információcserét és együttműködést lehetővé tevő működési mechanizmusok szükségesek a nemzetbiztonsági kockázatok hatékony kezeléséhez.

Üdítő színfolt a kötetben Sallai János tanulmánya, aki szem előtt tartva azt a megfontolást, hogy csak úgy lehet hiteles, korrekt és előremutató válaszokat adni a jelenkor kérdéseire, ha ismerjük a múltat, a XIX–XX. századbeli idegenrendészeti szabályozással foglalkozik részletesebben. Nagyon fontos és tanulságos szeletei a múltnak például az 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről, vagy az első idegenrendészeti törvényként számon tartott 1903. évi V. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról. Szintén jelentős történelmi eseményként könyvelhetők el az első világháborút lezáró Párizs környéki békek, az ezek révén keletkezett új határok soha nem tapasztalt nehézségek elé állították az állami vezetőket és a magyarságot egyaránt. Az így megállá-

KÖNYVISMERTETÉS

pített államhatárok mesterséges mivolta és a magyar közösségek „gyakorlati élettől idegen” megosztottsága egy sor kommunikációs, adminisztrációs és államigazgatási problémát vetett fel; ezekre részleges megoldást a kishatár-forgalmi megállapodások adhattak.

A migrációs folyamatok révén felértékelődött a nemzetközi (ekkor még csak egyes országok közötti) együttműködés szerepe, ami Magyarország NATO- majd EU-csatlakozása után egyre nagyobb jelentőséget kapott. Varga János *A nemzetközi együttműködés lehetőségei az illegális migráció rendőrségi kezelésében* című tanulmánya emiatt hasznos olvasmány. A magyar rendőrség a rendszerváltozás időszakától aktív résztvevője a nemzetközi rendőri együttműködésnek. A téma szempontjából ezek közül regionális és uniós keretek között az integrált határigazgatási rendszer számít kiemelkedőnek. A többlépcsős rendszerben végrehajtott intézkedések a harmadik országokban végrehajtott programoktól, együttműködésektől kezdve a határellenőrzésen át a szabad mozgás térségében véghezvitt intézkedésekig széles skálán mozognak. A nemzetközi együttműködésekről szólva fontos hangsúlyozni a szomszédos államokkal ápolt kapcsolatokat is, hiszen a például Szerbiával és Ausztriával fenntartott szakmai együttműködés aktuális jelentőséggel bír a migráció kezelésének szempontjából.

A tanulmánykötetből kiragadott munkák, a részletesebben nem bemutatott tanulmányokkal együtt remekül ötvözik a migrációhoz fűződő elméleti és gyakorlati megközelítés perspektíváit. Mindezek okán egyfelől hasznos szakirodalomként szolgálhat minden, az emberi vándorlás egyes jelenségei iránt érdeklődő vagy azokat megismerni szándékozó olvasó számára.

Készítette: Vajkai Edina

KÖNYVISMERTETÉS

Nagy Anikó – Törő Klára (szerk.):

Gyermekbántalmazás.

Medicina, Budapest, 2016

Az olvasó hiánypótló művet vesz a kezébe, amikor a *Gyermekbántalmazás* című könyvet olvassa. A könyv tizenhét fejezetből áll, szerzői orvosi és jogi ismeretekkel egyaránt felvértezett orvosok, jogászok és orvos jogászok. A könyv 2016-ban jelent meg a Medicina Könyvkiadó gondozásában. Jelenleg a szakma legfrissebb irodalma, amelyből a szakembereken túl a művelt olvasó és a pályára készülő hallgató is fontos ismereteket szerezhet.

A nyitófejezet a gyermekbántalmazás jogába vezeti be az olvasót. A második fejezetben *Törő Klára* a gyermekbántalmazás igazságügyi orvostani kérdéseibe kínál betekintést. Az alapvető jogi fogalmak tisztázásán túl az igazságügyi orvos szakértő medicinális ismereteiről nyújt információkat. A második fejezet első alfejezete a büntető törvénykönyv vonatkozó tényállásait jeleníti meg. A következő alfejezet a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény releváns rendelkezéseit elemzi. Ez után a sérülések észleléséről, csoportosításáról, gyógytartamáról, keletkezésének módjáról esik szó. A következő alfejezetben Törő Klára a sérülések tipológiáját adja meg, felfrissítve az igazságügyi orvostan sérülések rendszerezésére vonatkozó ismereteit.

A következő alfejezetben a sérülések jellemzőiről, és ezeken belül a vérzésekről értekeznek. A sérülést kiváltó külső tényezőkről, majd a seb paramétereiről és leírásáról olvashatunk. A sebgyógyulás folyamatába, majd a sértülés keletkezési idejének megállapításába és a sérülés komplikációiba vezet be a fejezet szerzője az olvasót.

A maradandó fogyatékoság és a súlyos egészségromlás büntetőjogi minősítő körülményeinek igazságügyi orvostani vonatkozásai a gyakorló büntetőjogászok számára is fontos ismereteket nyújtanak. A maradandó fogyatékoság végleges egészségkárosodást jelent, míg a súlyos egészségromlásból – akár hosszabb idő alatt, de – felépül a passzív alany. Fontos megemlíteni, hogy a terhes anya sérelmére elkövetett, vetélést okozó testi sértés minden esetben súlyos egészségromlást okozó testi sértésnek minősül. Ezt a tényállást a Biblia is ismeri: „életért életet adj!” A szerző az életveszélyes sérülés esetén elhatárolja és értelmezi a közvetlen életveszély orvosi-jogi fogalmát a

közvetett életveszélyétől. Ezt követően kitér a halált okozó testi sértésre, amelynél a halál mint eredmény a testi sértés bűncselekményének minősítő körülménye.

A klinikus számára is fontos részben a szerző a sérülésekről kiadott látlelet alaki és tartalmi követelményeit tisztázza az olvasó számára. A látlelet gyermekbántalmazás esetén is fontos szerepet tölt be a büntetőeljárás során a tények bizonyításának rendszerében. Végül Törő Klára a klinikai igazságügyi orvostanról értekezik. Megállapítja, hogy az elsődlegesen ellátó orvos feladata a sérülés keletkezési módjának megállapítása, de segítséget kérhet igazságügyi orvos szakértőtől. A szerző véleménye szerint ez az együttműködés gyermekbántalmazások esetén különösen eredményes.¹

A harmadik fejezetben *Sárközy Sándor* a gyermekbántalmazás traumatológiai és sebészeti oldalát mutatja be a legfrissebb ismeretek közlésével és elemzésével. Sárközy Sándornak a Heim Pál Gyermekkorház osztályvezető főorvosaként napi tapasztalata van e kérdésekről, így a könyvfejezet pótolhatatlan empirikus információkat nyújt.²

Demjén László és *Kiss András* írta a könyv negyedik fejezetét. Ők szintén a Heim Pál Gyermekkorház orvosaiként releváns gyakorlati ismeretek birtokában vannak. A szexuális gyermekbántalmazás urológiai és nőgyógyászati oldalát mutatják be az érdeklődőknek. *Katona Gábor*, a Heim Pál Gyermekkorház fül-orr-gégész főorvosa a gyermekbántalmazás és veszélyeztetés fül-orr-gégészeti oldalát közelíti meg.³ *Szalai Zsuzsanna* az artefakt börtünetek közül a gyermekkorban jelentkezőkre irányítja az olvasó figyelmét. A szemléletes ábrák láttatják, hogy az igazságügyi relevanciával is bíró történeti tényállásokban milyen tünetekre kell odafigyelnie az igazságügyi orvos szakértőnek a büntetőeljárás folyamán.

Nagy Anikó, a Heim Pál Gyermekkorház főigazgató főorvosa a könyv hetedik fejezetében az éheztetés és az elégtelen táplálás súlyos következményeire fókuszál, azaz az elhanyagolás fogalmába kínál mélyebb betekintést. Megállapítja, hogy malnutriciónak, azaz elégtelen táplálásnak minősül az is, ha a gyermek aránytalanul sok szénhidrátot vagy zsírt fogyaszt, és elhízik, de

¹ Törő, Klára – Kristóf, István – Kardos, Magdolna: Suicidal hanging on high-voltage line pylon. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 53, no. 5, 2008, pp. 1200–1203.

² Varga Tibor – Kereszty Éva: Az agyhalál megállapításának problémái gyermekeket ért trauma esetén. In: Turi Sándor (szerk.): *Gyermekgyógyászati továbbképző előadások*. SZTE ÁOK Gyermekgyógyászati Klinika és Gyermek-egészségügyi Központ, Szeged, 2009, 188–191. o.

³ Hirschberg Jenő – Lábas Zoltán – Lellei István – Farkas Zsolt – Sultész Mónika – Katona Gábor: A gyermek-fül-orr-gégészet kialakulása és fejlődése Magyarországon. *Fül-Orr-Gégegyógyászat*, 2009/3., 140–148. o.

emellett fehérje-, vitamin- vagy ásványianyag-hiánya alakul ki. Az elégtelen táplálékfelvétel oka lehet az étel megvonása, a tiltás, a negatívizmus; a táplálékfelvétel zavara (rágás zavara, diszfágia); emésztési zavar (maldigeszción), felszívódási zavar (malabszorpció). Ezek közül az elsődleges ok az elégtelen bevétel. Gyomor-bél rendszeri betegségek következményei lehetnek a diszfágiának, a maldigeszciónak, és a malabszorpciónak. Az éheztetési bántalmazás igazolása sokszor nehéz differenciáldiagnosztikai gondot okoz, mert a tünetek vagy a gyermek reakciója gyomor-bél rendszeri betegség látszatát keltheti. Nagy Anikó kitér az éhezés és az éhség élettani hátterére is. A szerző szól a ghrelin hormon fontos szerepéről. A következő alfejezetben az éhezés biokémiai hátteréről és fázisairól esik szó. Rövid távú éhezésről 24–72 óra közti időtartamban beszélhetünk, míg krónikus éhezést 72 óra után állapít meg az orvos. Az éhezéstől szervi zavarok keletkezhetnek. Az éheztetés legfontosabb gyanújele a gyermek testtömeg-gyarapodásának lelassulása, vagy a testtömeg csökkenése. A vércukorszint esése, valamint a fehérjehiány, a hajhullás és a töredező körmök, a száraz bőr, a vashiány, az alacsony vérnyomás, az alacsony testhőmérséklet, a viselkedési problémák, a könnyen törő, vékony csontok mind a gyermek éheztetésének következményei lehetnek. Nagy Anikó kitér arra is, milyen vizsgálatokat kell elvégezni gyermekéheztetés gyanúja esetén: fontos a vérkép elkészítése, a vese- és májfunkciók vizsgálata, továbbá a hematológiai és a hormonvizsgálatok. A fehérjemarkerek is iránymutatók lehetnek. A széklet, a vizelet és egyéb testnedvek vizsgálata, valamint esetlegesen a sebész, gasztroenterológus és a neurológus szakorvosok által végzett vizsgálatok, továbbá a hasi ultrahang, a röntgen, a CT, az MRI is releváns információkkal szolgálhatnak. A fejezetet Nagy Anikó példatörténetekkel zárja. Az említett tünetek a nyomozó és vádhatóság számára a bizonyítás széles skáláját kínálhatják, azaz nem kizárólag a látható testi leromlás alapozza meg az eljárást.

A nyolcadik fejezetben *Harkányi Zoltán*, *Polovitzer Mária*, *Kovács Éva* és *Molnár Diana* a gyermekbántalmazás képzőanyagát diagnosztikájáról ír.

A kilencedik fejezet a gyermekkori bántalmazás pszichiátriai jelenségeit mutatja be. A fejezet szerzője, *Herczeg Ilona* a szexuális abúzus, a gyermek önmagát veszélyeztető magatartásai és számos más fontos kérdés okaira keresi a választ. Herczeg Ilona szerint érzelmi erőszakon a gyermek tartós, verbális, illetve a metakommunikáció szintjén történő kínzását értjük. Idetartozik a megszegyenítés, a kritizálás, a gyermek lekicsinylése, gúnyolása, nevelésszerűsége, semmibevétele, értéktelenségének közvetítése, büntetés-sel fenyegetése, félelemben tartása, a szülő ellenséges magatartása, a kapcso-

latoktól való megfosztás, a büntetésként történő bezárás, az izoláció, és az is, ha a gyermek kapcsolati erőszak szemtanújává válik. Tipikus és régóta ismert jelenség az édesanyánál jelentkező, a gyermekre vonatkozó Münchhausen-szindróma. A stalking, a bullying (a cyberbullying) a gyermekpszichiátria tudománya számára is viszonylag új témát kínál. Az iskolatársak, a kollégiumi szobatársak egymás ellen irányuló testi és lelki bántalmazásai nem új jelenség, mégis nehéz a büntetőjog eszköztárával kezelni ezeket a problémákat. A francia büntető törvénykönyv az efféle bántó beavatási módokat bűncselekménynek tekinti, akkor is, ha sem testi sértés, sem szexuális bűncselekmény nem valósult meg. A francia szabályozás Magyarországon is követendő példa a büntető törvénykönyv későbbi módosítása során. A fejezetben szó esik a gyermekbántalmazás kockázati tényezőiről, valamint a védőfaktorokról. Ilyen védőfaktor elsődlegesen a család mint az emberi társadalom legalapvetőbb egysége, hiszen a családhoz való jog alapvető emberi jog. A bántalmazott gyermekkel és a szüleivel történő kommunikáció rendkívül fontos a gyermekbántalmazás feltérképezése idején. A diagnózis felállításakor vannak rögtön jelentkező, és vannak hosszabb távon mutatkozó tünetek. Az alacsony önértékelés, az öngyilkossági hajlam, az alkoholizmus, a drogfüggőség és a személyiségfejlődési zavarok sokszor csak hosszabb távon jelentkeznek, amikor a bántalmazott gyermekből lelkileg sérült felnőtt lesz. A fejezet a bántalmazott gyermekek művészetterápiás foglalkozásokon alkotott rajzaival zárul. A tizedik fejezetben *Sófi Gyula* az igazságügyi gyermekpszichiáter szemszögéből közelíti meg a gyermekbántalmazás témáját. A kazuisztikán túl statisztikai táblázatok és színes grafikonok teszik átláthatóvá a szerző mondanivalóját.⁴ *Erőss Rebeka* a tizenegyedik fejezetben példatörténeteken keresztül világítja meg a gyermekbántalmazás pszichológiai vonatkozásait és terápiás sajátosságait. A tizenkettedik fejezetben *B. Mészáros Kata* a gyermekbántalmazás iskolapszichológiai relevanciáját fogalmazza meg.⁵

A könyv tizenharmadik fejezetében *Almássy Zsuzsanna* a gyermekkori bántalmazás toxikológiai vonatkozásait tárgyalja. A más általi és a gyermeknek önmaga általi mérgezése toxikus anyagok sokaságával valósulhat meg. Ezek ellen szakmai és állampolgári kötelesség tenni. *Kosztya Sándor*, *Kristóf István* és *Kricskovics Antal* a halállal végződő gyermekbántalmazások helyszíni szemlélését részletezi. A fejezetben szereplő képek több mint illusztratív

⁴ Sófi Gyula: Az ifjúsági drokkarrier veszélyei. Orvosi Hetilap, 2015/46., 1843–1846. o.

⁵ Kereszty Éva: A gyermekek elhanyagolása és bántalmazása a családban. MOTESZ Magazin, 1999/8–9., 50. o.; Kereszty Éva: Gyermekek az igazságügyi szakértői gyakorlatban az SZTE Igazságügyi Orvostani Intézetének szakértői munkájában. In: Túri Sándor (szerk.): i. m. 145–151. o.

funkciót töltenek be. A fejezet utolsó oldalai átvezetik az olvasót az újszülött megölésének témájához. A tizenötödik fejezetet *Kereszty Éva*, a Szegedi Tudományegyetem Igazságügyi Orvostani Intézetének tanszékvezető egyetemi docense (orvos jogásza) és *Havasi Beáta*, a tanszék klinikai főorvosa írta. Ez a fejezet az újszülött megöléséről szól. Az újszülött megölése hatályos büntetőjogunk értelmében nem privilegizált tényállás: éppen ellenkezőleg, minősítő körülménynek számít. A Btk. 160. § (2) bek. i) pontja értelmében tíztől húsz évig vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűntett. Az újszülöttek megölésének alapvető kérdéseit tárgyaló alfejezet után a vulnerabilis csoportokról szóló alfejezet következik. A kultúranropológiai bevezetést a holland gyermekeutanázia intézményének bemutatása követi. A holland eutanáziaszabályozás Európa egyik legmegengedőbb szabályozása. A holland jogfelfogás nagymértékben eltér a Közép-Európában megszokottól, de a nyugat-európai jogrendek is csak lassan engednek teret a holland jogrendben már bevált egyes jogintézményeknek. A gyermekeutanázia olyan jogrendi sajátosság, amely távol áll például a magyar jogrendtől. Kereszty Éva és Havasi Beáta rámutat, hogy az igazságügyi statisztika kevés európai országban kezeli külön az újszülött megölését. Magyarországon 2003 után már nincsenek statisztikai adatok. Hollandiából, Ausztriából, Finnországból, Dániából, Svédországból és Norvégiából vannak konkrét adatok a megölt újszülöttekről. A következő alfejezetben a szerzők bemutatják, hogy az újszülöttek megölését két szervezett formában lehet megelőzni: az egyik az anonim szülés, a másik a közterületen elhelyezett inkubátor. Az orvos szakértő számára sem mindig egyértelmű, hogy a halva talált újszülöttel mi történhetett, ami a halálához vezetett. Az élve születés orvosi kritériumai túlmutatnak az első sírás laikus kritériumán. Az élve születésnek ma már komplex szempontrendszere van. E szempontok vizsgálata az igazságügyi orvos szakértő egyik fontos feladata. Az intrapartum halál a szülés közben történő elhalálozás. *De jure* ilyenkor nem beszélünk a gyermek megszületéséről, de egyebekben a perinatális halállal kapcsolatos eljárási szabályok irányadók. Orvosi értelemben ez is szülés, amely után a boncoláskor számos kérdést kell tisztázni az újszülött érettségét, egészségét, betegségeit, szülés közben szerzett sérüléseit tekintve. Az újszülött és csecsemő életkorának meghatározásánál a szülészeti szabályoknak megfelelően kell értékelést végezni, míg a születést követően az élveszülés szabályai lépnek be. A halál időpontját hosszabb idő elteltével nehéz megbecsülni. A feltételezett anya vizsgálatával lehet kimutatni, hogy valóban az ő gyermekéről van-e szó. A szülés tényének és az anya személyének bizonyítása speciális orvosi szakértelmet igénylő feladat. Az anya a szü-

lés után többnyire jelentkezik valamely egészségügyi intézményben, így ez az egyszerűbb lehetőség. A gyermekágy a szülés utáni hathetes időszak.

Kereszty Éva és Havasi Beáta rámutat, hogy az újszülött megőlése kapcsán felvetődik az anya beszámíthatóságának kérdése. Kóros elmeállapot esetén felmentő ítéletet kell hozni, de el lehet rendelni a kényszergyógykezelést. Az orvosi és jogi szakirodalom alapján hangsúlyosan rámutatnak, hogy – az elterjedt nézettel szemben – a szülés önmagában nem jelent tudatborult vagy tudatbeszűkülést állapotot, a terhes, a szülő és szülés utáni pszichiátriai státust egyedileg kell vizsgálni. A legsúlyosabb állapot a postpartum pszichózis, ami leggyakrabban a szülés utáni két héten belül alakul ki.⁶ A szerzők egyetemi előadásaikon és gyakorlati foglalkozásokon rendszeresen oktatják a fejezetben szereplő információkat. Forenzikus patológiai tevékenységük folyamán pedig az életben is napi rutinra és tapasztalatra tettek szert pályájuk során. A szerzők gyakorlati jártassága az, ami fokozottan hasznosná és praktikusnak alkalmazhatóvá teszi a könyvfejezetet és az egész könyvet.

A jogi ismeretek magas foka és az orvosi szakmai tudás együtt segíthet feltérképezni a gyermekbántalmazások orvosi-jogi hátterét. A gyermekek orvosi és jogi értelemben is eltérnek a felnőttek társadalmától. Arra készülnek, hogy ők is elfoglalják majd a helyüket a felnőttek társadalmában, így ebben segíteni kell őket. A büntetőjog speciális és generális prevencióval igyekszik ezt előmozdítani. Ha már megtörtént a gyermekbántalmazás, az igazságszolgáltatás a speciális prevenció hatékonyságára koncentrálna. Ebben az igazságügyi orvos szakértő kulcsszerepet játszik: szaktudása segíti a bírót a jogi minősítés és szankcióalkalmazás során. Az igazságügyi orvos szakértő közvetlenül a tények bizonyítását tudja elősegíteni: jogi minősítést nem ad. Erre az igazságügyi orvos szakértőnek munkája során figyelnie kell. Az igazságügyi orvos szakértőnek a szakértőkre vonatkozó új magyarországi törvényben foglalt ismereteken túl ismernie kell a büntetőjog, a közigazgatási jog és a polgári jog számos releváns, hatályos rendelkezését ahhoz, hogy tisztán lássa a történeti tényállást.

A *Gyermekbántalmazás* című könyv tizenhatodik fejezetében Szabó László a veszélyeztetett gyermek fizikai bántalmazásának gyermekgyógyászati vonatkozásairól és megelőzéséről ír. A szerző a bántalmazásra utaló gyermekjeleket külön táblázatban foglalja össze. Ezt a világos és könnyen értel-

⁶ Kahlichné Simon Márta – Hadrik Mónika – Törő Klára: A csecsemőkori hirtelen halál rizikótényezői a szociális helyzet függvényében. *Védőnő*, 2003/2., 25–26. o.; Elek Fruzsina – Törő Klára – Keller Éva: *Gyermek- és serdülőkorú öngyilkosság* Budapest (1995-2004). *Gyermekgyógyászat*, 2008/3., 171–176. o.

KÖNYVISMERTETÉS

mezhető táblázatot a bántalmazás következményeit összefoglaló, nagyfokú szakértelemmel összeállított táblázat követi. A fejezetet egy külföldi kitekintés zárja. A könyv tizenhetedik fejezetében *Antal Klára*, a Heim Pál Gyermekkórház családgyonozó védőnője a 2004 és 2013 között a kórházban kezelt betegek közül a veszélyeztetettnek minősített gyermekek visszatekintő elemzését nyújtja az olvasónak. A gyakorló szakember a kórház statisztikai adatait felhasználva táblázatba foglalta mondanivalója számokban kifejezhető tartalmát.

A *Gyermekbántalmazás* című könyv elsősorban nem elméleti munka, hanem a gyakorló orvos és jogász tudását közvetíti. Ez a gyakorlati jelleg az, ami a könyvet minden, a téma iránt érdeklődő számára hasznossá, tanulságossá és professzionális ismeretek forrásává teszi. A könyv nagy előnye, hogy a szakemberek a terminológiák alkalmazásakor nagyfokú precizításra törekedtek. A jogi szakkifejezések mindig a helyükön vannak. Az orvosi szóhasználat a többségükben orvosi végzettségű szerzőktől elvárhatóan pontos és szakszerű. A könyv a patinás Medicina Könyvkiadó Zrt.-nél jelent meg, ahol kizárólag kiemelkedő nivójú szakkönyvek jelennek meg immár évtizedek óta. Végezetül ki kell térni *Bede Tamásné* munkájára, aki esztétikus borítót tervezett a könyvhöz, és ezzel külön emelte a könyv értékét.

Készítette: Julesz Máté